

ԲԱԳԻՆ *Pakine*

ՃԱ. տարի, թիւ 1

Գրականութիւն - Արուեստ - Իմացական Աշխարհ

Յունուար / Փետրուար / Մարտ 2013

ՎԱՐԻՉ ԽՄԲԱԳԻՐ
Յակոբ Պալեան

ԲԱՐՏՈՒՂԱՐ
Նազո Գեորգեան

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

Սարգիս	
Կիրակոսեան	(Լիբանան)
Մովսէս	
Հերկելեան	(Լիբանան)
Շուշիկ	
Տասնապետեան	(Լիբանան)
Յակոբ	
Տէր Ղուկասեան	(Լիբանան)
Զաքար	
Բէշիշեան	(Լիբանան)
Անուշ	
Թրումանց	(Հայաստան)
Արթմենիկ	
Նիկողոսեան	(Հայաստան)
Հրանդ	
Մարգարեան	(Մ. Նահանգներ)
Աւետիս	
Հաճեան	(Մ. Նահանգներ)
Յարութիւն	
Պէրպէրեան	(Գանատա)

ԷԶԱԴՐՈՒՄ՝
Անի Փէիլիվանեան-Սարգիսեան

Հասցէ՝
Պուրճ Համուտ
Շաղղոյեան կեդրոն
Բ. յարկ
E-mail:
pakin@hamazkayin.com
Հեռ. 00961-1-241072

Տպագրութիւն՝
Համազգայինի
«Վահէ Սէթեան»
տպարանի

Յրուամի կեդրոն՝
Համազգայինի
Գրատարած,
Շաղղոյեան կեդրոն,
Պուրճ Համուտ
Հեռ. (01) 241263/4
Ֆաքս՝(01)260329
Փոստարկը՝ 80-1096 Պ.
Համուտ
E-mail:imphamaz@inco.com.lb

Յրատարակութիւն՝
Համազգայինի
Կեդրոնական Վարչութեան

ԲԱԳԻՆ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ, ՓԵՏՐՈՒԱՐ, ՄԱՐՏ 2013

ԾԱ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

■ ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ ՄԱՐՄԱՐԻ ԵՒ ՄԱԳԱՂԱԹԻ ՄԱՍԻՆ ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ՝ ԶԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՄԻՄՆԵՐՈՒՆ	1
■ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ ՓԵՆԵԼՈՓԵ - Մարուշ	4
■ ՄԵՐ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԷՆ ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՄԸ՝ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ - Ս. Կիրակոսեան	6
■ ԱՐՁԱԿ ՍԱՆՆԻՆԻ ԳԱԳԱԹԸ - ՊԵՊՕ ՍԻՄՈՆԵԱՆ ՄԻ ԳԻՇԵՐՈՒՄՅՑ ՍՊԻՏԱԿ ԶԻՒՆԸ - Սաթենիկ Խաչատրեան	8 11
■ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՍՐՏԻ ԽՕՍԸ - Սեդա Գրիգորեան «ԲԱԳԻՆ» ԻՆ՝ ՏԱՐԵԿԻՑ ԵՂԲՕՐ ԻՐ ՅԻՍՆԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ - Արթուր Անդրանիկեան	15 15
■ ԱՐՁԱԿ ՏԵՆՉԵՐՈՒ ՍԵՐՈՒՆԴ ՄԸ (Խատուած) - Յակոբ Պալեան	16
■ ԽՄԱՅԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԹԵՍԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋՆԱՅԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ - Աննա Յակոբեան	22
■ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՄՕ ԵԱՆ - Գրականութեան Նուաբեան դպիսեկիր - Յ. Պ.	38
■ ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԲԱՐԳԵՆ ՄԻՄՈՆԵԱՆԻ «ԽԱՉԶԱՐ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ ՍՐՏԻ ԵՒ ՄՏԵԻ ԱՆՄԱՐ ՂՕՂԱՆՁՆԵՐ - Էմմա Կոստանդեան	44
■ ԱՐԻԻԻ ՇԱՐԱԹՆԵՐ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ - Փրոֆ. Մանասէ Սեւակ	50
■ ԱՐՈՒԵՍ ԹԵ ԻՆՉՊԵՍ ԶԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ ՓՈԽԱՆՅՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԱԿԱՆ ՈՃԻՆ - Կարպիս Արմէն	61
■ ԳՐԱԿԱՆ ԴԵՄՔԵՐ ՄԵԾ ԳՐՈՂԻՆ 100-ԱՄԵԱԿԸ ԱԼՊԵՐ ԶԱՄԻ՝ ՀԱՄԱՄԱՐԴԱՅԻՆ ԵՒ ՄԻՇՏ ՆԵՐԿԱՅ - Յ. Պ.	65
■ ԱՐՈՒԵՍ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍԸ Կ'ԱՆՁԱՏՈՒՐ ԶՐՕՍԱՇՐՋԻԿԻ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԷՆ - Յ. Պ. ԶԱՂԱԸԸ ԼՍՈՂ ԵՒ ՎԵՏԿԵՏԱՑՈՂ ԳՈՅՆԵՐՈՎ ԶԱՅՆ ԴԱՋՈՂ ՄԻՐԵՅ ԿՈԿԻԿԵԱՆ	65 73

ԿԱՐԵՒՐՈՒԹԵԱՄԲ ՄԵՐ ԱՇԽԱՏԱԿԻՅՆԵՐՈՒ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԸ ՅԱՆՉՆԵՆՔ ՀԵՏԵԻԵԱԼԸ.

ԿԸ ԽՆԴՐԵՆՔ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ԶՂՐԿԵԼ
ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՐՈՆՔ ՆԱԽԱՊԵՍ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ
ԳԻՐԵՈՎ, ՄԱՍՈՒԼՈՎ ԿԱՄ ՀԱՄԱՅԱՆՑՈՎ

Կողքի նկար՝ Au gré des barques,
«Հետեւելով նաւակներու բմայքին»
Միքէլ Կոկիկեանի

RETROSPECTIVE
«ՆԵՐԱՇԽԱՐՅԻՍ ՈՍՊՆԵԱԿԷՆ»
 ԳԱԼՈՒՄՏ ՊԱՊԵԱՆ
 Թորոնթո, 2011

«5 ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ»
 Հեղինակ ԱՐԱ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
 Պեյրուլթ, 2012

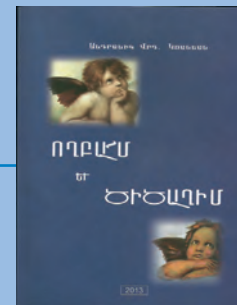
«ՊՏՈՅՏ ՄԸ ՀԱՅՈՑ ԼԵՁՈՒԻ ԲԱՌԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ»
ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ - 78
 Հեղինակ Ռ. ՀԱՍՏԵՃԵԱՆ
 Հատոր Ա.
 Իսթանպուլ, 2012

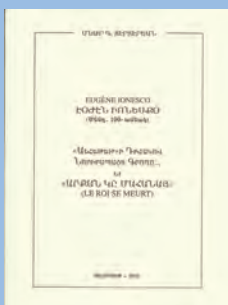
«ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ - 5»
 Հեղինակ ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԻՎԱՌԵԱՆ
 Նիւ Ճըրզի, 2012

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ»
 Հեղինակ Մ. Յ. ՊՈՒԼՏՈՒԳԵԱՆ
 Փոխ-կառավարիչ Լիբանանի Կեդրոնական դրամատան 1985-1990
 Պեյրուլթ, 2012

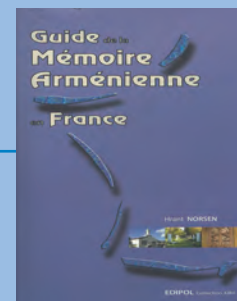

«ՈՂԲԱՄ ԵՒ ԾԻԾԱԳԻՄ»
 Հեղինակ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՎՐԴ. ԿՈՎՆԵԱՆ
 2013

«ԷՕԺԷՆ ԵՈՒՆԵՍՔՕ» ԾՆՆԴԵԱՆ 100-ԱՄԵԱԿ
«ԱՆՀԵԹԵԹ»Ի ԴԻՄԱԿՈՎ ՆՈՐԻՐԱՊԱՇՏ ԳՐՈՂԸ ԵՒ
«ԱՐՔԱՆ ԿԸ ՄԱՀԱՆԱՅ»
 Հեղինակ ՄԵԹՐ Գ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
 Պեյրուլթ, 2012

«Guide de la Mémoire Arménienne en France»
 Հեղինակ HRANT NORSEN

ՓՈԽՆԻ
ԿԱՆՈՒԺՈՒՄ

2013, ՃԱ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 1

«virtus»-ը, հոգեկան ուժը:

Իրենց ծագման յիշողութիւնը, բախտաւոր պարագային, օտարալեզու պատկերազարդ գիրք մըն է, գրադարանի ապակեփեղկի ետին: Որպէսզի ըսեն, թէ իրենց հայրը, կամ մեծ հայրը, հայ էր:

Առանց արդարացումներու հաճոյակատարութեան, անհատը, այս պարագային հայ(ածնունդ) երիտասարդը, ինքնութեան գոյութեանական հարցումը պէտք է ուղղէ, ուղղած ըլլար: Մարդոքսական իրարանցումներէ հեռանալով, երէցներն ալ այդ հարցումը պէտք է ուղղեն, իրենք իրենց, իրենց զաւակներուն, սերունդին:

Երիտասարդութեան անորոշ տարագով երբ ուռուցիկ եւ զարդարանքի նմանող խօսքեր կ'ըսենք, ինքնութեան հարցը ի մտի պիտի ունենանք: Կ'ունենա՞նք:

Մեր վաղը աւելի լաւ կ'ըլլայ եթէ գիտնանք աշակերտել, երբ գրասեղաններու ետին ենք եւ երբ այլեւս չենք: Արդի համարումը կեանքը մեզ զրկած է աշակերտելու կամքէ:

Անհատապաշտութիւնը եւ սպառողական ընկերութեան հետ քայլ պահելու կիրքը ժամանակակիցներս կը բանտարկեն անմիջականի, մակերեսայինի եւ թիւր ըմբռնուած արդիականութեան մէջ, որ յաճախ հայերէն գիրքը արտաքսած է մեր միտքի հորիզոնէն:

Երբեմն գրադարանս կը խնամեն, որպէսզի անոր տակնուվրայութեան մէջ չկորսուին:

Դիզուած գիրքերու տակէն աչքը քթեց Պօղոս Սնապեանի խմբագրութեամբ 1983-ին լոյս տեսած Յակոբ Օշականի «Կայսերական Յաղթերգութիւն» գիրքը: Այդ գիրքը այսօրուան երիտասարդութեան տարիքը ունի: Բայց այդ երիտասարդութենէն, նոյնիսկ անոնց երէցներէն, մէկ ձեռքի մատներուն վրայ համրուողներ թերեւս գիտեն, որ նման գիրք կայ: Եթէ հայերէն չըլլար, կը գիտնայի՞ն: Բայց ապահովաբար աւելի հակամետ կ'ըլլային գիտնալու:

Դադդեցուցի աշխատանքս: Բացի գիրքը: Խմբագիրը գիրքին սկիզբը գետեղած է Յակոբ Օշականի խօսքը («Չուարթնոց», 1930, թիւ 7): Գիրքի մը հրատարակութեան եղած նպաստի մը կ'անդրադառնայ Օշական: Ժամանակակիցներս բազմաթիւ ձեւերով կրնանք բանալ ըսուածը, եթէ խզուած չենք հայ գիրքէն, հայերէնէն եւ ընդհանրապէս գիրքէն:

Երիտասարդները, որոնց վրայ պէտք է գորգուրալ,- այս ալ բեմէն ըսուածի պէս խօսք է,- չեն տեսներ եւ չեն լսեր Օշականի խօսքը, հետեւաբար չեն աշակերտեր պատմութեան եւ իրաւ մեծերուն:

Օշական կ'ըսէ. «Նոր քաղքենին գուցէ կ'անգիտանայ իր ժեսքին տարողութիւնը: Աւելորդ չէ յիշեցնել իրեն, թէ մագաղաթը աւելի կ'ապրի, քան մարմարը: Ի՞նչ է եկած մեզի մեր պատմութենէն, անոր այսպէս կոչուած փառքերէն, քանի մը գիրքերէ դուրս: Ու ի՞նչն է նորէն, որ այսքան կործանումներէ յետոյ, քանդուած ծիածանի մը նման մեր գլուխներուն կը յամառի թրթռալ ու տելել: Ունի՞նք աւելի կախարդ յուռութք մը, քան մեր գրականութիւնը: Որ մեր տղաքը կապէ մեր ցեղին ու մեր ճակատագրին: Անոնք, որ գիրք մը կը տպեն, նեցուկ կը կապեն մեր հոգիին խորտակուող սիւներուն»:

Մագաղաթը կ'ապրի եւ կ'ապրեցնէ:

Դանիէլ Վարուժանի նկարագրած Բակուր իշխանի «արքենի դուռ» ունեցող ապարանքը չկայ, բայց մեր ձեռագիր մատեանները դարեր անցած են եւ կան որպէս հարըստութիւն: Այդ մատեաններուն տէր եղող, զանոնք ըմբերցող, պահող եւ աճեցնող երիտասարդութիւն ունի՞նք:

Հայաժնունդներ օտար լեզուներով մատեաններ կ'աճեցնեն, որո՞ւ համար եւ ի՞նչ ընելու:

Օշական կ'ուղղե հարցումը, զոր չենք ուղղեր երիտասարդներուն. «Ու ի՞նչն է նորէն, որ այսքան կործանումներէ յետոյ, քանդուած ծիածանի մը նման մեր գլուխներուն կը յամառի թրթռալ ու տեւել: Ունի՞նք աւելի կախարդ յուռութք մը, քան մեր գրականութիւնը»...

Այսօր ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆը «կը յամառի թրթռալ»... հազուագիտ դարձող երէցներով, որոնց օղակը կը նեղնայ, քանի որ նոր երէցներն ալ անմիջական անցեալի նորերն են: Անոնք եւ նորերը այլ ուղղութիւններու վրայ են:

Երիտասարդութիւնը, բախտատու պարագային, կարգախօս կը կրկնէ: Ե՞րբ ինքնութեան հպարտութեամբ ան պիտի վերանուաճէ իր ազգային լեզուն, որ Շաւարշ Միսաքեանի բնութագրումով չլլայ սոսկ. «հաց պանիրի հայերէն» մը, եւ հանդիսանայ կրողը իր ազգի գրականութեան, որպէս ընթերցող եւ որպէս աճեցնող:

Հարցում է, զոր գործնապաշտութեամբ, դադրած ենք ուղղելէ, որպէսզի վշտացողներ չլլան:

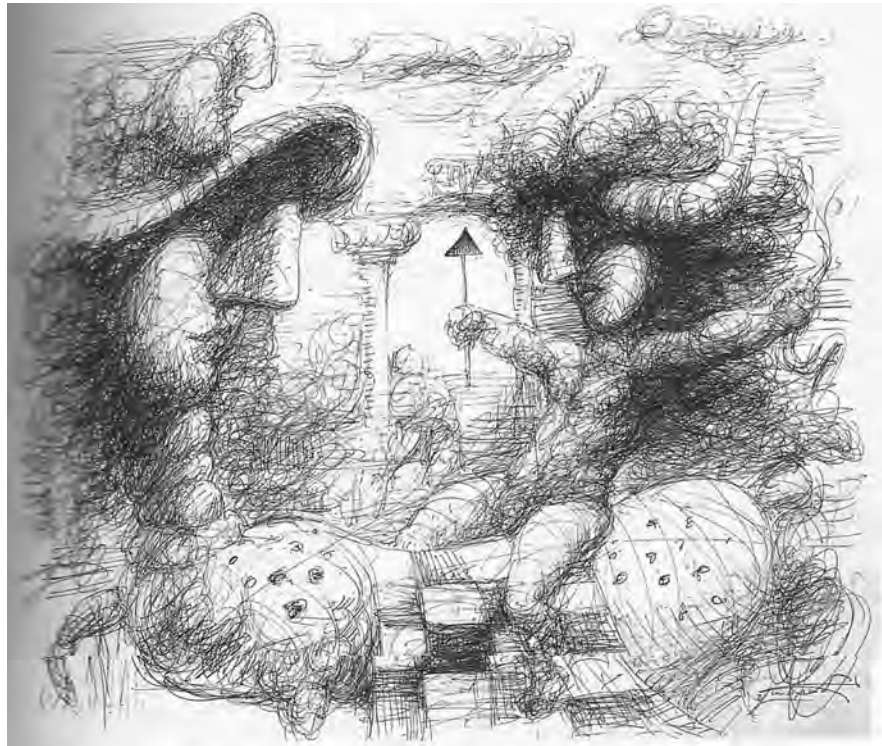
Հայ հեղինակ մը կ'ըսէր, որ այլեւս պիտի վճարենք հայերէն գիրք կարդացողին... Ի՞նչ իրապաշտութիւն:

Կ'ըսեն, թէ պէտք է գորգուրալ երիտասարդութեան վրայ: Հայ գրականութեան դռները բաց են: Եկող պէտք է լլլայ: Գորգուրացողներ կը գտնեն:

Եթէ մեր բանիմացները, գործնապաշտները եւ երէցները նուազ հպարտանային օտարալեզու հայաճնունդ գրողներով, կարմիր գորգ չփռէին օտար լեզուներով հին եւ նոր ինքնահաստատում փնտռողներու առջեւ, թերեւս նորերը կը մտածէին աւելի տէր լլլալ Օշականի «կախարդ յուռութք»ին:

Մագաղաթի մասին մտածող սերունդի պէտք կայ, աղմուկէ հեռացած, որ հաւանօրէն կը սպասէ մարմարը նպատակ չհամարող նաեւ երէցներու ... «օրինակ»ը:

Կամ, ինչպէս յաճախ յիշած եմ Վիքթոր Հիկոյի խօսքը, երբ ան կ'ըսէ. «Կարմիր գլխարկ դրի հին բառարանին»: Այսի՞նքն...

«Պատասխանը», Վահրամ Յովակիմեան, 2004

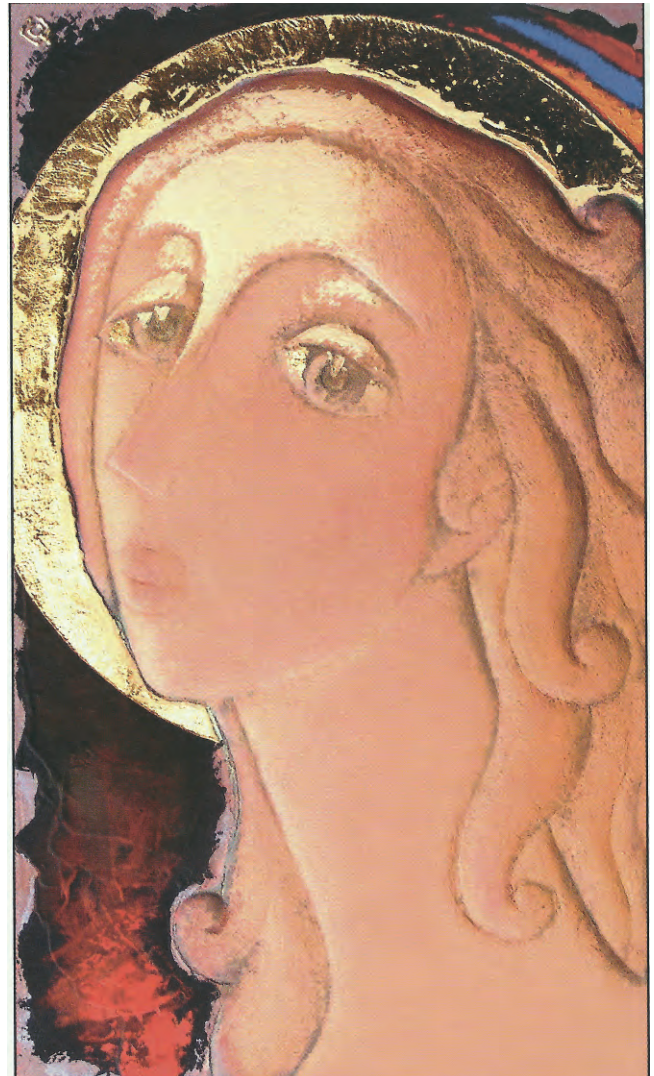
ՓԵՆԵԼՈՓԷ

Ողիսեսը այս անգամ
Անվերադարձ մեկնեցաւ
Յռուկով մութ անդունդները ձեռքելով
Այիքները գրոհեցին բարկաձայթ
Ափին մինակ ու տատանող սիւուէթին
Ինչպէ՞ս սանձել թափը հսկայ
Ինչպէ՞ս ապրիլ առանց կայմի
Չտատանիլ ու չիյնալ
Առանձնութեամբ խորտակուած

Փենելոփէն
Իր շուրջ հաւաքեց բոլորը
Եւ մնաց առանձնութեան մէջ
Որովհետեւ
Խօսքերը բոլոր ասեղնագործեր էր
Ու դրեր բարձրուն
Բոլորը տեսան արիւնը որ կը լերդանար
Ձեռագործի կուտերուն մէջ
Եւ աչքերը փակեցին

Կրկին դարձաւ գիշերին
Հագաւ ամպերը
Եւ աստղերով հաւաքեց մազերը սաթէ
Լռութիւնը նստաւ կողքին
Ու միասին ըմպեցին դառնութիւնը
Որ իբր ցօղ
Անձրեւեց բոլոր հոգիներուն
Մոռցուած
Ապերջանիկ

Բայց սպասումը
Այն էր որ կը կարկտէր
Յերեկը գիշերուան
Կը ջնջէր եղածները ցաւի սրբիչներով
Նորովի գրելու համար սէր մը

«Հանրապետութիւն»,
Անատոլի Աւետեան, պղինձ, 2009

Որ քառսեն դեռ չէր ծնած
 Չէր ծնած
 Ու երկունքի ցաւերուն մէջ
 Պրկեր էր զինք
 Յետոյ եղաւ մայր մեծ-մայր
 Ու դարձեալ կին
 Մատանին էր որ գլորուող օրերուն
 հետ
 Կը գլորէր
 Ու կը նշէր ձակատագրին ուղիները
 Պատահական
 Կամ գնչուիին ամէն առտու
 Գաւաթներուն մրուրները կարդացող
 Ու հեռացող կաթիլներ ցըրցըրելով
 Շատեր եկան ու նայեցան
 Հարցադրեցին ափսոսացին հեռացան
 Մինչ իր սիրտը կը թփոտար
 Ամէն քայլի
 Ու կ'օրօրուէր ամէն սիւքէ
 Մօտեցող
 Արձագանգները փնտռելով ձայնին
 որ կար
 Տակաւին
 Սակայն հեռու եւ անտարբէր
 ծածկուա՞ծ

Քակուած թելերը հովերը
 Տարտղնեցին
 Տարին մօտիկ բերին հեռու
 խառնշտեցին կեանքը արդէն
 դասաւորուած
 «հոն հոն» ըսին ու քաշեցին
 Թռուցիկի նման զինք ալ քաշկռտեցին
 Ու հանեցին վեր-վեր անդին
 Մինչեւ ձիւնոտ գագաթները
 Եւ անունը «Հաննա» դրին

Գիշերները գելարան
 Զաւարտեցան թելերուն հետ
 Ու թելերը մազերուն հետ խձձուած
 Կախեցին զինք յոյսի անյոյս օրրանէն
 Պէտք էր կտրել թելէ՞րը թէ՞ մազերը
 Պէտք էր կանչել տատրակները
 քիւերէն
 Ու քնանալ քաղցր խաբկանքի
 տրուած
 Մինչեւ հասնի ժամանակը
 Մինչեւ կրկին գան ապրելու օրերը
 Որոնք կը քակեն կեանքը
 Կուտ առ կուտ
 Զայն վերստին հիւսելու
 խոստումներով
 Ու կը հրեն երազներու օրրանին
 Ու կը տանին մրափի
 - տատրակներ գուր կը մնչեն -
 Բայց երբ կու գայ արթնացումը
 ուշացած
 Ճշմարտութեան մը վրայ
 Կեանքը հեռուէն «բացակայ եմ»
 կը պոռայ

6 Յուլիս, 2012
 Հալէպ

ԲՈԼՈՐՈՎԻՆ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՄԸ՝ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Անողորմ հիւանդութեան դէմ շուրջ երկու տարի իր կենաց մահու գոյակուիւր մղելէ ետք, 7 Փետրուարին, հայրենի տաղանդաւոր բանաստեղծ, թարգմանիչ, հրապարակագիր եւ գրական-մշակութային գործիչ Յովհաննէս Գրիգորեան ընդմիջտ փակեց իր աչքերը՝ խոր սուգի մատնելով Հայաստանի գրական շրջանակները, իր գրչեղբայրներն ու ընթերցողները: Յովհաննէս Գրիգորեանի վաղաժամ մահով հայ գրականութիւնը կորսնցուց բոլորովին ուրիշ բանաստեղծ մը, որ հայ գրականութեան անդաստանէն ներս մուտք գործած առաջին իսկ օրէն եւ մինչեւ վերջին շունչը քալեց հայ քերթողութեան ծանօթ հովերուն դէմ, պարզեց իր ընդդիմադիր բանաստեղծութեան դրօշը, պայքարեցաւ բանիւ եւ գործով, բացաւ իր ուրոյն ուղին եւ քերթողագիրք առ քերթողագիրք կատարելագործեց իր բանաստեղծական ծրագիրը, որ խոր ազդեցութիւն թողուց յետ-անկախացման շրջանի երիտասարդ բանաստեղծներէն ոմանց վրայ:

Բախտաւոր աստղի տակ ծնած բանաստեղծ էր Յովհաննէս Գրիգորեան, Գիւմրիի գուարթախոհ ու կենսուրախ մթնոլորտին մէջ հասակ նետած պարզ ու սրամիտ սրտամօտ ներկայութիւն մը, որուն նկարագրային բնորոշ յատկանիշներէն անմասն չմնացին իր ստեղծագործութիւնները: 1970-ական թուականներու ծանր օրերուն գուգահեռ եւ իր սերունդին յարափոփոխ ժամանակէն վեր, շուրջ յիսուն տարի Յովհաննէս Գրիգորեան լծուեցաւ իր բանաստեղծական ժամանակը կատարելագործելու տենդագին աշխատանքին՝ իրարու կամրջելու համար այդ օրերու դաժան առօրեան եւ իր ապրած ու չապրած օրերուն անդր-ժամանակը, այսինքն՝ տազնապահար ու տեսլապաշտ բանաստեղծի երազները, տեսիլներն ու կարօտները: Աւելի ուշ՝ Հայաստանի վերանկախացումէն ետք, նորանկախ հանրապետութեան հիմնահարցերն ու տազնապաները շարունակեցին մաս կազմել իր ամէնօրեայ ներքին փոթորկումներուն, տառապանքներուն եւ երազներուն: Քաղաքացիական պատասխանատուութեան խորագոյն գիտակցութեամբ, հայավայել խիզախութեամբ եւ ամբողջական նուիրումով ինքզինք կերտած Յովհաննէս Գրիգորեան ձեռնածալ չէր կրնար մնալ, մնաց եւ ամենայն հաւատարմութեամբ եղաւ նաեւ նոր ժամանակներու մէկ հարազատ վկայագրողը՝ իր սերնդակից գրչեղբայրներէն Դաւիթ Յովհաննէսի եւ Արտեմ Յարութիւնեանի հետ: Բայց միշտ տարբեր եւ անձնազրոյժ՝ ինչպէս վայել է տաղանդաւոր

նգովեալ բանաստեղծներուն:

Հիմա չկայ ինք: Բայց մեզի հետ են եւ պիտի շարունակեն ապրիլ «առանց երաժշտութեան» իր սքանչելի, տաք ու վարակիչ երգերը, իր տարօրէն ինքնատիպ եւ բաբախուն թարմաշունչ քերթողութիւնը, որ, անկասկած, պիտի արժանանայ համակողմանի ընթերցումի, արժեւորումի եւ գնահատանքի:

Յովհաննէս Գրիգորեան: Մէկ խօսքով՝ հոսանքին դէմ թեւատարած սրբազան խենթ մը: Նոր խօսքի եւ բանաստեղծական թարմ եւ կենսախայտ արձագանգներով ու նշաններով ձեւաւորուած հակաբանաստեղծութիւն մը, որ ծնաւ արդի ժամանակներու դժոխքէն, մերկացուց բանաստեղծութիւնը աւանդապաշտ տաղերգուներու հնաբոյր հանդերձանքներէն, մէկդի չպրտեց սպառած ու գրքունակ ծանօթ լեզուին պաճուճանքներն ու ժանեակները, քանդեց տաղաչափութեան քարացած կաղապարները եւ բանաստեղծութիւնը վերաջերմացուց պարզ ու համեստ մարդոց լեզուին անմիջական գրաւչութեամբ: Պարզ ըսած՝ հաստատեց գոյութեան իրաւունքը նոր ու անառակ այնպիսի՝ բանաստեղծութեան մը, նոր ծնած մանուկի մը չափ կենսաթրթիռ եւ բիրտ ըլլալու աստիճան անպաճոյճ այնպիսի լեզուամտածողութեան մը, որ արձակունակ ժուժկալ խօսքը բարձրացուց նոյնքան ջղապիլկ գոյակերպ մը ըլլալու ոլորտներն ի վեր, ապրեցաւ իր լինելութեան հարցադրումները, եղաւ պատասխան հարցադրումներու ինքնակատարելագործում, ստեղծագործական մշտաբորբոք արկածախնդրութիւն եւ շարունակ ինքզինք գերազանցեց:

Արդարեւ, 1979-ին, լոյսին եկած իր առաջին քերթողագիրքէն՝ «Բոլորովին ուրիշ աշուն»-էն մինչեւ իր վերջին հատորը՝ «Երբեք չմեռնես - ահա թէ ինչ ասում եմ քեզ», Յովհաննէս Գրիգորեան միշտ պեղեց «դանդաղ ժամեր»-ուն «առաջին բառեր»-ը՝ դառնալով համար իր ժամանակաշրջանի անդրանիկ վկայաբերը: Եւ որովհետեւ բանաստեղծութիւնը եղաւ իր միակ ազատութիւնն ու կոչումը, ամբողջական յանձնառութեամբ ան տէր կանգնեցաւ մերօրեայ հայ գրողի իր պատասխանատուութեան՝ իր ենթագիտակցական աշխարհի մոլոր ու լոյս եղանակներուն բացայայտումը հաւասարեցնելով անհրապոյր ու սովորական առօրեային հետ, որպէսզի ծնի եւ ամբողջանայ Պարոյր Սեւակի երազած անբանաստեղծական բանաստեղծութիւնը:

Այս իսկ պատճառով ազատ բանաստեղծութեան իր նախասիրած ձեւին հաւատարիմ՝ Յովհաննէս Գրիգորեան իջաւ փողոց, որովհետեւ, ինչպէս պիտի ընդգծէր իր առաջին յօդւածներէն մէկուն մէջ, «պոեզիան հիմա խօսել է նշանակում (առաջ՝ երգել)»: Այսպիսով, տակաւ առ տակաւ, կենդանի կեանքը, ցուրտ ու զգուելի, առօրեան, քաղաքական ու ընկերային ցնցիչ իրադարձութիւնները, ողբերգազաւեշտական պատկերները, կեանքի անհեթեթ իրականութիւններն ու մանկական զուարթախոհ յուշերը միահիւսուեցան «երկու ջրհեղեղի արանքում» իր տեղը փնտռող նոր օրերու բանաստեղծին անկատար երազներուն հետ, իր բանաստեղծական ծրագիրին տուին նոր թափ ու թռիչք՝ իր ամբողջական կատարելութեան առաջնորդելու համար սեփական ջղապիլկ կենսափորձին, պատկերաւոր լեզուամտածողութեան, կեանքի շօշափելի մանրամասնութիւններուն եւ զուարթախոհ վերյուշին հիմնասիւններուն վրայ բարձրացած արձակ քնարերգութիւն մը, մէկ խօսքով՝ Յովհաննէս Գրիգորեանի վերիրապաշտ անդր-բանաստեղծութիւնը:

Պէյրուի

ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՅՈՒՇԵՐ

ՍԱՆՆԻՆԻ ԳԱԳԱԹԸ

Մասիսէն առաջ տեսած էի Սաննինի գագաթը: Ճերմակ սաւանով ծածկուած: Մինչեւ հիմա ամէն պատշգամ ելլելուս կը դիտեմ Սաննինի գագաթը, որ երկինքի կապոյտին միանալով հոգեթով տեսարան մը կը պարզէ: Մայրիները եւ Սաննինը արդէն Լիբանանի խորհրդանիշներն են՝ որպէս յաւերժութեան կաղնիներ: Չէի կրնար պատկերացնել, որ օր մը կրնամ Սաննինի գագաթը բարձրանալ: Այնքան անմատչելի թուած էր ան ինծի: Անմերձանալի թուացող ուրիշ բաներու նման խորհրդաւոր:

Թաղեցի երիտասարդէ մը լսած էի, որ ինք քանի մը ընկերակիցներով բարձրացած է Սաննինի գագաթը: Տուած էր, որ կարդամ իր օրագրութիւնը: Ոչինչ կը յիշեմ անկէ: Բայց կը յիշեմ իմ ընկերներով բարձրանալու արկածախնդրութիւնս:

Չորս հասակակից ընկերներով որոշած էինք, երբ օր մը մօրս յայտնեցի որոշումը:

- Մամա՛, ընկերներով որոշած ենք Սաննինի գագաթը բարձրանալ, այնպիսի չեչտով մը, որ անվերադառնալի էր:

- Ի՞նչ,- ըսաւ,- հայրդ թող չլսէ:

- Հայրս չլսելու համար քեզի կ'ըսեմ:

- Բացակայած օրերուդ համար ի՞նչ բացատրութիւն պիտի տամ հօրդ:

- Կ'ըսես որ ընկերներով պտոյտի գացինք:

- Երեք օր պտոյտ կ'ըլլա՞յ, ես իմ պատասխանատուութեամբս չեմ արտօներ:

- Արտօնես կամ չարտօնես, ես պիտի երթամ:

Պատրաստութիւնները տեսնուեցան: Ամէն մէկս իրեն սահմանուածը: Չորեղէն ուտելիքներս, դանակ եւ այլ պիտոյքներ: Հաստ լարէ պայուսակը մեր ուսերուն, ինկանք ճամբայ: Վրան լարելիքն ալ շալկեցինք: Պէյրութէն մինչեւ Պիսքէնթէ գիւղը գացինք փոխադրակառքով: Հին եւ յոգնած փոխադրակառք մըն էր: Գիւղին ճամբաները ասֆալթապատուած չէին: Փոխադրակառքը հեւալով, մերթ կանգնելով, մեզ հասցուց Պիսքէնթէ գիւղը: Ճամբան մտածեցի, որ մեքենակառքը մեզ դժուար կը քաշէ, հապա մենք ինչպէս ոտքով պիտի բարձրանանք Սաննինի գագաթը:

Քալելը աւելի հեշտ էր քան մագլցիլը: Թէեւ բեռներով քալելն ալ դիւրին չէր: Խօսակցելով, կատակելով եւ երգելով ճամբան կարճացնեցինք: Մեր երգած երգերէն էր:

Մէկ ժամէ ի վեր կը քալենք, կը քալենք:

Ահա հասանք մեր մօտակայ գիւղը:

Հասած էինք հեռաւոր գիւղը Սաննինի, որ քիչարճակ իսկական գիւղ մըն էր: Հիմա չեմ գիտեր ինչ զարգացումներ ունեցաւ: Այն ատեն նախնական էր: Զուրը առատօրէն կը հոսէր աղբիւրներէն իր կարկաչող նուագներով: Սաննինի գիւղէն առաջին հանդիպած գիւղացին յարեց.

- Բարի եկած էք մեր գիւղը:

Մեր բեռներէն կ'երեւար, որ Սաննինի գազաթը պիտի բարձրանանք:

- Ան, որ Սաննինի ջուրէն կը խմէ, ըսաւ, առողջ կը մնայ եւ երկար կ'ապրի:

Գիւղացիի բարեմտութիւնն էր, թէ՞ ոչ իրապէս կը հաւատար իր ըսածին: Անյաջօրէն խմեցինք: Գիւղացին մեզի օգնեց որպէսզի յարմար տեղ մը վրանը լարենք: Լարեցինք չարչարանքով: Բերուած ուտելիքներէն կերանք եւ փորձեցինք քնանալ: Ո՞վ կըցած է քնանալ վրանին տակ: Մէկ կողմէ ձորերու արձագանգները, հովերն ու սոսկոցները, միւս կողմէ իմ վախս, որ իմ վեհերոտ մանկութեանս օրերէն կու գար: Մեր պառկած վիճակին մէջ կարծես գայլեր մեր վրայ պիտի յարձակէին: Վախս ամչնալէս ընկերներուս չէի արտայայտեր: Բայց ինչ մեղքս պահեմ, մինչեւ լուսնայ, վախը մէջս էր: Ընկերներու միջեւ խօսակցութիւնները որոշ մեղմացում կը բերէին: Գիշերը անցաւ, բայց ինչպէ՞ս անցաւ: Դողերով...: Լոյսը ծագելուն առաջին ոտքի ելլողը ես եղայ: Գիշերանոց չէինք տարած: Տաքատ շապիկով պառկած էինք: Արեւը չելած պէտք է սկսէինք մեր մագլցումը: Արեւը կիզիչ կ'ըլլար: Իրարու

սիրտ տալով նետեցինք մեր քայլերը: Իյնալով ետ ելլելով, շարունակեցինք: Խոստովանիմ, որ վհատութեան պահեր ալ անցուցինք: Նոյնիսկ ետ դառնալու տկարութիւններ ունեցանք: Պատանեկան մեր կամքը յաղթեց: Դժուար ժայռերէ մագլցելով հանգչելիք տեղեր կը գտնէինք եւ կը հանգչէինք: Բաւական քրտնեցանք, բայց քանի կը բարձրանայինք այնքան կը հովանայինք: Գազաթին վրայ մսեցանք ալ: Բայց պաշտպանուած էինք:

- Հասա՛նք, գոռաց ընկերներէս մէկը: Հաւատալի չէր: Բայց իրականութիւն էր: Սաննինի գազաթն էինք: Այդ բարձունքէն կը փոքրանային տեսողական հորիզոնի տարածքները, ճամբաները, մարդերը: Աւելի ուշ էր, որ օդանաւէն պիտի դիտէի վարերը եւ ունենայի նո՛յն զգացողութիւնը: Այդ զգացողութեան բարոյական արժէքին հետագային է, որ պիտի անդրադառնայի: Հարցերուն, խնդիրներուն վերէն նայելու:

Աւելի երկար չէինք կրնար մնալ: Բարձունքին վրայ ցուրտ էր: Բռնեցինք էջքի ճամբան: Բոլորովին ալ հեզասահ չէր էջքը, բայց մագլցելու դժուարութիւնը, անհարթութիւնները յաղթահարածին համար այլեւս հարց չէր: Սաննինի ձիւներէն մեր ջուրի ծարաւը յագեցնելով, հանգրուան առ հանգրուան, իջանք ստորոտ:

Ի՛նչ երանութիւն էր մեր ունեցածը: Ուրիշ ոչ մէկ բանով չէր փոխարինուեր: Միայն երանութիւն չէր, այլ նաեւ Սաննինի գազաթը բարձրացած ըլլալու հպարտութիւն:

Երբ գրեցի լիբանանեան պատերազմի ֆոնին վրայ «Մայրիներու Արմատները» գիրքս, ընթերցողներէս մէկը ըսաւ.

- Լիբանանցիէն աւելի Լիբանանցի ես այս գիրքիդ մէջ:

- Որովհետեւ, պատասխանեցի, Սաննինի գազաթին ջուրը խմած եմ:

«Մայրիներու Արմատներ»էն ետք Սաննինի մասին այս գրութեամբս աւելի թեթեւցած կը զգայ հոգիս:

12 Սեպտեմբեր, 2012

ՄԻ ԳԻՇԵՐՈՒՄՅ ՍՊԻՏԱԿ ՁԻԻՆԸ

ԿՈՇԱԿ

Ես հաւատում եմ, որ ինչ որ տեղ յասմիկները կարմիր են, իսկ կակաչները մանիչակագոյն... որ միակողմանի են ճանապարհները ու հեռու տանող ուղիները փակ են՝ երեւանեան փողոցների պէս: Ես հաւատում եմ, որ աշխարհի բոլոր քաղաքները Երեւանի պէս են շնչում, երբ քնած են ու ինձ են տեսնում իրենց երազներում:

Ես հաւատում եմ...

Յուլիսի 25... օրը չորեքշաբթի, իսկ իմ սենեակում առաւօտից ձիւն է գալիս: Ես կարօտում եմ: Դու երազում էիր մարմնիս վրայ լեռներ ու ձորեր նկարել, յետոյ լեռնագնացի հետաքրքրութեամբ պեղել... իսկ մարմնիս մէջ՝ մաշկիս կիսաւեր ծակոտիներում ժայռեր կան, ուր ամէն անգամ թաքցնում եմ ինձ, երբեմն էլ՝ քեզ, իսկ աւելի յաճախ, շաբաթուայ կենտ օրերին յուսահատութիւնս ինքն իրեն գցում է այդ ժայռերից, բայց երբեք չի մեռնում: Ափսո՛ս:

«Յասմիկ», Սվետլանա Յակոբեան, 2003

Ծիծաղիր...միշտ այդպէս ծիծաղիր, ես պաշտում եմ քո ծիծաղը, յատկապէս երբ այն խառնուում է սեւ գիշերուայ սպիտակ ձիւներին: Իսկ ես ինձ գիշերից գիշեր եմ նետում, ինձ նետում եմ գրկից գիրկ: Սպասիր: Գիտեմ, որ հիմա լսում ես ինձ, գիտեմ, որ հիմա հեռուում ես, գուցէ ուրիշ մարմինների վրայ ես փորձում նկարել ժայռապատկերներ: Գուցէ: Ես հաւատում եմ, հաւատում եմ, որ ինչ որ տեղ հեռուում գնացքներն անցնում են ծովերի միջով ու նաւերը օդապարիկով են տեղաշարժւում, ես հաւատում եմ, որ քո կանաչ, մոխրագոյն աչքերում դու պահում ես իմ մատները՝ մետաղից, փայտից, քարից, ժայռերից:

...Այսօր լուսինը դարձաւ 22 տարեկան: Ես կը գնամ խանութ, կը գնեմ տորթ ու մոմեր, կը վառեմ մոմերն ու կը փչեմ: Ների՛ր, որ շա-

տախտակում եմ: Քեզ համար եմ նարնջագոյն զգեստ հագել, նարինջներով, նարնջային:

Ես.- Դու ուզում ես ասել:

Դու.- Մի քիչ համբերիր:

Ես.- Երկա՞ր կը մնաս:

Դու.- Չգիտեմ: Գուցէ: Իսկ դու՞:

Ես.- (Լռում է)

Դու.- Երէկ ամէնուր քո ժպիտն էի փնտռում:

Ես.- Գտա՞ր:

Դու.- Չգտայ:

Ես.- Տեսնու՞մ ես...

Դու.- Գիտէի, որ այդպէս կ'ասես:

Ես.- Տեսե՞լ ես, թէ կայարաններում ինչքան շատ մարդիկ կան, որ սպասում են: Ես էլ եմ սպասում ու կայարանից կայարան սպասումն ուժեղանում է, իսկ զնացքը միշտ ուշանում է: Երէկուանից փորձում էի զանգել քեզ, որ ասեմ.

Ես.- Շատ եմ կարօտել մատներդ՝ քարից, քամուց, փայտից, ժայռերից...

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Կարօտել եմ...

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Ոչինչ չունե՞ս ինձ ասելու:

Դու.- Տեսե՞լ ես ձիւնը:

Ես.- (Լռում է)

Դու.- Քեզ փորձեցի նկարել ձեան մէջ... Չստացուեց:

Ես.- Էլի կը փորձե՞ս:

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Կը փորձե՞ս էլի:

Դու.- Չգիտեմ... Գուցէ... Երեւի:

Ես հաւատում եմ, որ ինչ որ տեղ հիմա ցերեկ է ու դու քնած ես, եւ որ քնելուց առաջ հասցրել ես նկարել լուսաբացը:

Ողջ փողոցը հիմա խնկաբոյրով է լցուած, ու ինձ թուում է, թուում է, թուում է, թէ այդ խնկաբոյրը լողում է մաշկիս կիսաքանդ ծակոտիների միջով, ժայռերի ու լեռների ստորոտներին, զգու՞մ ես.

Դու.- Կ'ուզէի... շատ կ'ուզէի զգալ:

Ես.- Բայց չես զգում:

Դու.- (Ժպտում է)

Ես.- Ինչու՞ ես ժպտում:

Դու.- Ինձ թուում է՝ կողքիս ես:

Ես.- (Լռում է)

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Խնկաբոյրը ուռնգերիս մէջ է:

Դու.- Այսօր աղօթե՞լ ես:

Ես.- Հա՛:

Դու.- Իսկ ինձ գտա՞ր:

Ես.- Ինչպէս միշտ:

Մէկը երգում է գիշերուայ մէջ, մէկը՝ մատները քարից, քամուց, փայտից, ժայռերից: Ինչպէս միշտ:

Մենք իրար այնքան լաւ գիտենք, որ գրեթէ մոռացել ենք:

Դու մենակ ես: Խխուկներ ձեր ականջներում ծովի խոստովանութիւնն է, ծովի համբոյրն է խխուկների մաշկի մէջ... էլի փորձիր նկարել ինձ, այդպէս ինձ միայն դու ես տեսել: Դու ինձ փորձում էիր անգի՞ր անել, բայց չէ՞ որ ես քոնը չեմ, նրանն էլ չեմ, նոյնիսկ ծովի-նը չեմ: Փակի՛ր կանաչ-մոխրագոյն աչքերդ, նրանց մէջ քամիներ կան, իսկ ես մըսում եմ:

Խըն-կա-բոյ-րը՝

տունս լցուել է խնկաբոյրով, ինչպէս աչքերս՝ քո սիգարէտի ծխով: Գլուխս պտտուում է: Օդի մէջ մատներս հաւաքում են քո հեռախօսի համարը:

Ես.- Այլո՞ւ... բարեւ, քնած չե՞ս:

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Գիտեմ, որ քնած չեմ: Վաղը կը գամ քո տուն: Սենեակովդ իսկական ցունամի է ան-ցել... երեւի: Նայում եմ, նայում, ու ինձ այնտեղ չեմ կարողանում գտնել:

Ես.- Դո՞ւ ես ինձ թաքցրել, թէ՞ ցունամին է ինձ չարտել մի անկիւն:

Դու.- Զգո՞ւմ ես... լուսինն իր գոյնը փոխել է:

Ես.- Ես քեզ արթնացրի՞:

Դու.- Ների՛ր, դարձեալ չհասցրի աղօթել:

Ես.- Ես արթնացրի՞ քեզ:

Դու.- Ես արթուն եմ ...միշտ: Ուզում էիր ասել...

Ես.- Ուզում էի ասել, որ հեքիաթս եմ կորցրել... չե՞ս գտել:

Դու.- (Լռում է, չի շնչում)

Ես.- Եթէ գտնես, վերադարձրո՛ւ, խնդրում եմ: Բարի...

Դու.- Գիշեր...

(Տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու-տու)

Երբ փակ կոպերն են համբուրում, ուրեմն բաժանումը երկու քայլի վրայ է:

Ես.- Դա ինձ ծանօթ է: Ինչո՞ւ համբուրեցիր իմ փակ կոպերը: Ես յաճախ եմ կարօտում քեզ, գրեթէ միշտ:

Դու.- Զգում եմ, որ քնած չեմ:

Ես.- Կոպերս վառում եմ դեռ: Ինչո՞ւ համբուրեցիր իմ փակ, իմ թաց կոպերը: Դու գի-տէիր, դու վստահ էիր... իսկ ես միայն կասկածում էի... ուրեմն մօտ էր, արդէն մօտ էր... այդքան մօտ էր:

Խխուկների կոպերը ոչ ոք չի համբուրել: Աւագահատիկները նրանց ամուր գրկել էին, երբ նրանք հեկեկում էին ծովի սիրուց, իսկ ինձ ոչ ոք չգրկեց: Գուցէ ես նրանցից մէ՞կն եմ: Գուցէ:

Ես.- Ինձ թւում է, ես գիտեմ քեզ:

Դու.- Ինձ թւում է՝ ես գիտեմ քեզ:

Ես.- Կ'երգե՞ս ինձ համար... յոգնած եմ ու շատ:

Դու.- Սիրում եմ կոպերդ, նրանք նման են խխուկների, որ թաքնում են լազուրի մէջ, երբ ամաչում են ծովից: Սիրում եմ կոպերդ: Երբեմն ինձ թւում է, որ դու կարող ես տիե-զերքի գաղտնիքները թաքցնել կոպերիդ մէջ, բայց եւ մի օր անփոյթ՝ ժպիտիդ հետ շաղ տալ ամէնուր: (Ծիծաղում է)

Ես.- Ծիծաղի՛ր... ես պաշտում եմ քո ծիծաղը:

Դու.- Ձեմ լսում քեզ...բայց եթէ դու ինձ լսում ես, պահիր ինձ կոպերիդ մէջ ու հետդ տար:

Ես.- Ծիծաղիր...ես սիրում եմ քո ծիծաղը...

Եկեղեցու զանգերը, որ այդպէս էլ չհասան իմ ականջներին եւ որոնց մէջ ամէն անգամ փնտռում էի քո ձայնը, այսօր յայտնուել էին բոլոր հայելիներում, տետրիս էջերում, մագերիս մէջ: Կարօտից ձեռքս էի առնում քո սիգարէտներն ու ուզում էի ծամել դրանք... ինձ թւում էր՝ դու նրանց մէջ ես, քո հոտն էլ նրանց մէջ է: Դու ուրիշ ես, դու ուրիշին ես: Երբ ես ծխում էի քո սիգարէտը, նրա ծխի հետ թոքերիս մէջ էր իջնում քո ձայնը, ես համբուրում էի քեզ... չատ... չատ: Այրուում էին մատներս...իսկ ես...: Պատմիր ինձ, ասա՛:

Ես.- Երբ տիեզերքում բոլոր հրեշտակները տխրում են, ի՞նչ են երգում:

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Ի՞նչ...

Դու.- (Լռում է)

Ես.- Ես քեզ չեմ լսում:

Դու.- Սիրում եմ...

Ես.- Ի՞նչ...

Դու.-

(Տու-տու-տու-տու-տիկ-տակ-տու-տիկ-տակ-տու-տու-տու-տիկ-տակ-տու)

Աղօթիր ինձ համար...ես գիտեմ, որ դու երբեք չես աղօթում, բայց եթէ աղօթես, ասա նրան, որ քեզ սիրում եմ:

Հեռախօսալարերի միջով ամբողջ մի կեանք է գնում ու գալիս, ու այդ միլիարդաւոր կեանքերի մէջ իմն էլ ապրում է դառը ժպիտը դէմքին: Իսկ ես աշխարհում, աշխարհի չափ, աշխարհից էլ չատ ուզում եմ լսել քո ձայնը՝ իմին ի պատասխան: Աշխարհի բոլոր հեռախօսալարերը խճճուում են կոկորդիս մէջ ու խեղդուում եմ...ես խեղդուում եմ:

Յասմինները քթների տակ հոգեհանգստի մեղեդիներ էին մրմուռում կատուի պէս: Իսկ հոգեհանգստի օրն այնքան շատ ծաղիկներ կային, որ մի պահ դու կորար նրանց մէջ, դարձար նրանցից մէկը: Ու ես հաւատացի իմ մտապատկերին... մինչեւ հիմա էլ հաւատում եմ:

Ես հաւատում եմ, որ ինչ որ տեղ յասմինները թափանցիկ են, իսկ կակաչները մոխրագոյն... որ միակողմանի են փողոցներն ու հեռու տանող ուղիները փակ են՝ երեւանեան փողոցների պէս:

Իմ ցանած եւ քո աճեցրած մանուշակները գնալուցդ յետոյ գժուեցին, ցաւից պոկեցին իրենց չորերն ու թռան:

Դու երազում էիր մարմնիս վրայ լեռներ ու ձորեր նկարել, այնինչ աշխարհի բոլոր ժայռերը, ձորերն ու լեռները քեզ հետ տարար:

Յուսահատութիւնս երէկ նորից փորձեց ինքնասպան լինել՝ նետուելով ժայռից, բայց նորից կենդանի մնաց: Ափսո՛ս:

Յուլիսի 25... օրը երեքշաբթի: Շնորհաւոր ծնունդդ, սիրելիս: Տե՛ս իմ սենեակում ինչ-քան ձիւն է եկել...

Ես.- Այլօ, դու ինձ լսու՞մ ես...

Դու.-

(Տու-տու-տու-տու-տիկ-տակ-տու-տիկ-տակ-տու-տու-տու):

ՄՐՏԻ ԽՕՍՔ

Քուրմի մը երկիւղածութեամբ խոնարհեցանք տաճարիդ, դուն մեր առաջին սէր, առաջին երկրպագութիւն. ուրիշ էին օրերը, պահանջները, կարիքները. ծարաւ էինք գիտութեան, հերոսական էինք երազներով, գինիներուն ամէնէն ընտիրն էիր մեր քիմքերուն. հարեցանք լեզուական չքեղութիւններովդ, խռովեցանք իմաստութիւններովդ, ամրացանք հովանիիդ ներքեւ, անեցանք էջերուդ լայնքին...

Հիմա դարձեալ ուրիշ են օրերը: Յիսնամեակ մը ձգած ետիդ, կանգնած ես նորին դիմաց: Մենք եւս ուրիշ ենք արդէն: Կեանքի բազում բովերէն ու ծովերէն անցած տարեկիցներ ենք համարեա: Եւ արդէն ուրիշ են մեր ներքին զգայնութիւնները, լայնատարած լիճեր են մեր ջուրերը, արմատին ամուր կառչած՝ ենք նաեւ աշխարհի որդի: Ուրիշ թող ըլլան օրերդ զալիքի: Բացուէ՛ նոր հորիզոններու, ազգայինէն բարձրացիր միջազգայինին, գրաւէ աշխարհի լուսարձակները, մի՛ մնար տասանորդներու կարօտ, այլ գանձարանդ լեցուր նոր սխրանքներով: Բաշխէ՛ աշխարհին ոսկին անուշիկ եւ ընդերքդ լեցուր նոր տեսիլքներով:

Շնորհաւոր տարեդարձդ, մեր բոլորին սիրելի ԲԱԳԻՆ:

Ընդառաջ՝ աղամանդեայ յորեկեանիդ...

ՍԵՂԱ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

«ԲԱԳԻՆ»-ԻՆ՝ ԻՔՐԵՒ ՏԱՐԵԿԻՑ ԵՂԲՕՐ ԻՐ ՅԻՄՆԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

50-ամեակդ է ու ես շուարուն՝ նշանակալից տարեդարձիդ խորանի առջեւ կ'երեւակայեմ «Աթլաս» տպարանը, եւ երկիւղածօրէն ծնունդիդ սպասող Կարօ Սասունիին, Եղուարդ Պօյաճեանին, Պօղոս Մնայեանին, - ներկայումս Յակոբ Պալեանի հոգածու խմբագրապետութեամբ, - որոնց շնորհիւ եւ ձեռամբ շունչ ու մարմին ստացար, որ հետագային փառաւորապէս սնուցանէիր Հայ Գիրք եւ Միտքը՝ իմացական շարժումով, եւ կարծես թէ զօրում էիր շարունակել աւագ եղբօրդ՝ Բոստոնի «Հայրենիք» հանդէսի ողջախոհ սկզբունքայնութիւնը՝ Հայոց տարածութեան եւ ժամանակի մէջ՝ պահպանելով լեզուի եւ ոճի քո ինքնօրինակութիւնը՝ շնորհիւ այն բանաստեղծների, գրողների, գրադատների, որոնք ակամայ բազինական էին դարձել, եւ «ձայն հառաչանաց հեծութեան սրտի» քեզ էին վերընծայում իրենց ի խորոց սրտի խօսքը եւ «կ'երգէին ձեռամբ»: Նրանցից շատերն այսօր ապրում են, նրանք առաջին օրհնեալ քայլերն արել են քո հոգածու ուղեկցութեամբ եւ վստահ եմ որ տակաւին քո գերիվեր ոյժի ազդեցութեան տակ արդ իրենց սքանչացումն են ապրում յորեկեանիդ առթիւ:

Սիրելի եւ վաստակեալ յորեկեար,

Անմնացորդ եւ շարունակական է սէրդ ու նուիրումդ Հայ գրին եւ առինքնող. եւ ես՝ հասունութեանդ վկան՝ քեզ երբեք տարագիր չեմ համարել ու պատկերացրել, որովհետեւ Դուն՝ «Փիւնիկէն աւելի փիւնիկ է Հայը» սարաֆեանական խտացեալ պատգամի եւ ոգեկոչումի որդեգիրն ես եղել՝ միշտ «պատնէշին վրայ», սփիւռքեան հայ հաւաքականութեան ներգործուն սիրոյ ոգով կենսահաստատ:

Քոյդ՝ ԴՈՎՏ. ԱՐԹՈՒՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ
Բանաստեղծ, գրականագետ

Երեւան, 9 Օգոստոս, 2012

ՏԵՆՉԵՐՈՒ ՄԵՐՈՒՆԴ ՄԸ

(Հատուած անտիպ վէպէն)

Յոյցը նախորդող երկու օրերուն Օհան թերթեր կը գնէր: Աշխարհի հեռու եւ մօտ անկիւններու մասին լուրեր կային, մեծ ու պզտիկ պատերազմներ, մահեր, անծանօթ անուններով երկիրներու մէջ: Աւագակներու մասին առատաբան զգայացունց տեղեկութիւններ կը տրուէին, զգայացունցը թուղթ եւ մելան ծախելու միջոց էր: Գեղուհիներ՝ սլացիկ եւ մերկապարանոց էջեր կը գրաւէին: Միշտ վերսկսող՝ տարբեր անուններով:

Օհան քանի մը թերթերու մէջ հանդիպեցաւ երկարապատում յօդուածներու՝ Փիրէնեան լեռներու արջերուն մասին, հեռատեսիլը հաղորդումներ կատարեց: Աղմուկ բարձրացուցին, ըսելով որ անոնք կ'անհետանային, զանոնք բազմացնելու համար Ռումանիայէն նորերը պէտք էր որ բերէին: Ի զուր մէկ տող կը փնտռէր հայոց մասին, անոնց վերագրուած նոյնիսկ «դատապարտելի» արարքներուն մասին, չէր գտներ, ինչ որ իր հոգիին մէջ անգորութեան զգացումէ բխած ընդվզում կը յառաջացնէր: Արջերու անհետացումով կը տագնապէին, հեռատեսիլը անոնց մասին նկարահանումներ կը սփռէր: «Կուշտերու քաղաքակրթութիւն», ըսաւ ինքնիրեն:

Հապա՞ անհետացող լեզուները, ժողովուրդները, սովահար ուռած փոքրով մանուկները:

Միջօրէի դադարին ուսանողները հաւաքուած էին Կասդոնի սրճարանը: Հոն էին լրագրողի որդին Ալէն Մորիէն, Սումայան, Զապէլը: Օհան մօտեցաւ Ալէնի եւ շնորհակալութիւն յայտնեց նախորդ օրուան իր միջամտութեան համար, որ ինք ազնուութեամբ տեղը նստեցուցած էր քաղքենիի շփացած ձախլիկը:

- Կարդացի ինծի տուած պրակը: Որպէս ֆրանսացի, զարմանալի կը գտնեմ, որ այլ նմանօրինակ պարագաներու այնքա՛ն շատախօս քաղաքական գործիչներ եւ թերթեր, ներառեալ ձախակողմեանները, լուռ կը մնան: Պրակը տուի հօրս, որպէսզի կարդայ: Ինծի ըսաւ որ խմբագրութիւն պիտի տանի: Իսկ յայտնեց որ ներկայ պիտի ըլլայ ցոյցին, ըսաւ Ալէն:

Օհան միացաւ Զապէլին եւ Սումայային: Զգուշութեամբ կրկին հետաքրքրուեցաւ բացակայ Հաչէմով: Սումայա պահ մը լռեց: Խուսափեցաւ պատասխանելէ: Փոխարէն ըսաւ, որ Զապէլին պիտի ընկերանայ ցոյցի օրը: Երբ դուրս կու գային սրճարանէն, քանի մը հոգի ըսին, որ կարդացած էին պրակը, իրենց զարմացումը յայտնեցին, որ այդ դէպքերուն մասին չէին լսած: Զէր խօսուեր: Օհանի համար նորութիւն չէր մարդոց անտեղեակութիւնը: Մտմտաց, որ եթէ համալսարանականները տեղեակ չէին, ինչպէ՞ս

տեղեակ պիտի ըլլային ժողովրդական խաւերը: Ի՞նչ պէտք էր ընել եւ չէր ըլլար:

Յետմիջօրէի դասին նկատեց որ Սումայա զգուշութեամբ սրահ մտաւ: Երիտասարդ կին դասախօս մը կը ներկայացնէր կարգ մը կղզիներու բնակչութեանց մօտ ամերիկացիներու կողմէ կատարուած ուսումնասիրութիւնները, որոնք կը վկայէին մշակոյթներու եւ այդ ժողովուրդներու հոգիի եւ միտքի հորիզոններու այլազանութեան մասին, որոնց շտեմարանը անոնց ինքնութիւն տուող լեզուներն էին, որ բառերը խտացեալ պատմութիւն էին: Գերադասութիւն տեսնել մէկ մշակոյթ միւսին բաղդատելով, անընդունելի սխալ մըն էր, իսկ զանազան ձեւերով անոնց փճացումը՝ ոճիր,- կ'ըսէր տիկինը:

Օհան մինչեւ դասի աւարտը հետեւեցաւ, մանաւանդ որ դասախօս տիկինը շատ հասկնալի կերպով եւ օրինակներով կը բացատրէր: Սումայա միշտ հոն էր, եւ ապահովաբար զինք կը սպասէր: Դրան առջեւ զիրար գտան, եւ հակառակ կրօնական արգելքի, Սումայա բարեւելու համար համբուրուեցաւ: Բոլորն ալ այդպէս կ'ընէին, ինչո՞ւ Սումայա պիտի չարդիականանար: Այդ կրօնական արգելքը ինք չէր ընտրած: «Վիլլըթանէօզ»ը ազատութեան դաշտ էր: Սումայա յանդուգն աղջիկ էր եւ ըսի-ըսաւներէն վեր էր:

- Ինչպէ՞ս կը պատահի, որ այս օրերուն քեզ չեմ տեսներ, չես տեսնուիր,- հարցուց Օհան:

- Գործեր ունէի:

- Հաշէմ վերադարձա՞ւ,- նիւթը փոխելու համար հարցուց Օհան:

- Տեղեակ չեմ,- ըսաւ Սումայա:

Կը թուէր թէ ան չէր ուզեր խօսիլ ոչ իր եղբօր եւ ոչ ալ իր զբաղումներուն մասին: Շեշտը պրկուած էր, արտայայտութիւնը սառած:

Պահ մը լուռ քալեցին կողք կողքի, դէպի ելքի դարպասը: Ուսանողները կ'աճապարէին տուն հասնելու համար:

- Տէ՛ս, անոնք երթալիք տեղ ունին, սպասող ունին,- ընկճուածի ձայնով խօսեցաւ Սումայա:

- Եթէ ոչ հոս, բայց հեռուն մենք ալ սպասող ունինք, եթէ հոս ենք, այդ իրենց մեր վրայ դրած յոյսերուն համար է,- արեւելքի իմաստունի պէս ըսաւ Օհան:

- Համալսարանին մէջ բաժնած պրակը կարդացի: Կրօնակիցներու հաշույն ամօցայ: Զեր ցոյցին պիտի գամ, ցոյց տալու համար որ գործուած ոճիրը կրօնական չէր, այլ նուաճողական, կայսերական: Գիտես, որ նոյն լուծին տակ եղած են նաեւ պաղեստինցիները, արաբները, մէկ լուծէն անցած են միւսը:

- Գիտեմ, Սումայա: Բայց հագուադէպօրէն կրօնական պատնէշը յաղթահարելու ճիգ կ'ըլլայ: Պատմութիւնը կրօնական անհասկացողութիւնները եւ անոնց հետ եկած ոճիրները կը յիշեցնէ, բայց մարդիկ չեն լսեր: Քաղաքական շահերը արդարութեան ճամբան կը խցեն, եւ յաճախ կրօնքը որպէս միջոց կը գործածեն: Եւ տկարները կը շահագործեն: Անոնք ալ կարծելով որ քաղաքականութիւն կը խաղան, կը շահագործուին: Այդ շահագործումը օր մը կրնայ առաջնորդել, կրօնքի դիմակին տակ, միջազգային բախումի:

- Դաստիարակութեան հարց է: Ես իմ ժողովուրդիս պիտի բացատրեմ: Անոնք դիւրաւ պիտի հասկնան: Իսկ եթէ ձեզմէ մէկը գայ եւ ինք բացատրէ, ազդեցութիւնը տարբեր կ'ըլլայ: Հայերու պահանջողականութիւնը կը հասկցուի իրենց կրած տառապանաքով:

Հասած էին գետնուղիի կայանը:

Սումայա անակնկալի բերելով Օհանը՝

- Կրնամ՝ բնակարանդ գալ եւ հոն կը շարունակենք այս զրոյցը: Խօսակիցի պէտք ունիմ: Այս խօսքերը կ'ըսէր Սուլայա առանց զանոնք չպարելու, չփոթի մատնելով Օհանը: Ակներեւ էր, որ Սուլայա հոգեկան տակնուվրայութիւն մը կ'ապրէր, բայց չէր բանար իր հոգին: Կը տառապէր: Այդպէս է առանձնութեան ազդեցութիւնը, ան կը բազմապատկէ յուզումները, եւ այդ պահերուն ամէն տեսակ խենթ մտածումներ կը ծնին: Օհան չէր հասկնար իր զգացումները Սուլայայի հանդէպ, հիմա կ'իյնէր չէր տեսնար, ան կը նմանէր վիրաւորի մը՝ որ ապաստան կը փնտռէր: Ինչպէ՞ս կրնար զլանալ այդ ապաստանը:

Օհան չէր ուզեր, որ Սուլայա տեսնէր իր խեղճ սենեակը: Արեւելքցիի հպարտութիւն ունէր: Բայց չէր ուզեր նաեւ անոր առջեւ իր դուռը փակող ըլլալ: Ի՞նչ պիտի մտածէր ան եթէ իր առջեւ փակէր իր բնակարանի դուռը:

- Սուլայա,- ըսաւ Օհան, բայց չշարունակեց:

- Ըսէ՛...

- Սուլայա, շատ խեղճուկ սենեակ մը ունիմ, յուսախաբ պիտի ըլլաս:

- Սենեակով մը խանդավառուելու կամ յուսախաբ ըլլալու վիճակին մէջ չեմ: Կարեւորը այն է որ քովդ ըլլամ: Առանձին չըլլամ:

Երբ աստիճաններէն կը բարձրանային, Սուլայա ուժգնօրէն բռնեց Օհանի ձեռքը:

- Հայերու ցոյցին պիտի գամ եւ կողքիդ պիտի ըլլամ: Ոչ միայն քեզի համար: Այլ պարտականութեան համար: Նոյն պայքարն է: Երանի մարդիկ հասկնան, որ միասին պէտք է ըլլան ընդդէմ չարութեան:

Օհան բացաւ դուռը: Ներսը փակի հոտ կար: Բարձրացուց լուսամուտի փեղկը, հրաւիրեց Սուլայան որ նստի իր սեղանին առջեւ:

Նեղիկ եւ անապատի նմանող սենեակը բնակուած էր, յանկարծ կենդանացած էր: Եթերը տարբեր էր: Օհան կը սպասէր, որ Սուլայա իր հոգեկան խռովքի մասին խօսի, գիտնալով հանդերձ որ ան ցարդ խոստովանութիւններէ խուսափած էր: Լռութիւնը խզելու եւ խօսակցութիւնը փոխադրելու համար չէզոք գետնի վրայ, հարցուց.

- Դասերուն կրնամ՞ հետեւիլ, լեզուի դժուարութեան արգելքը յաղթահարեցի՞ր: Ես յաճախ բառարանի օգնութեան կը դիմեմ երբ գիրքերը կը կարդամ: Իսկ երբ արագ խօսին, կը կորսուիմ, չեմ հասկնար:

Խօսակից փնտռող Սուլայա լուռ կը մնար: Իր դէմքին վրայ կը կարդացուէր ճմլող ցաւ մը: Օհան իր նեղիկ անկողինին եզերքը նստեցաւ: Կը նախզգար որ ծանրակշիռ լուր մը ունէր աղջիկը, որ զինք զգետնած էր, զոր չէր կրնար եւ չէր ուզեր խոստովանիլ:

- Օհան՝

- Այո՛, Սուլայա:

- Կողքիդ կրնամ՞ նստիլ:

- Եթէ կ'ուզես:

Սուլայա անսպասելիօրէն գլուխը հանգչեցուց Օհանի ուսին:

- Հաշմը պիտի չգայ:

Ըսաւ եւ փղձկեցաւ: Ամբողջ մարմնովը կը դողար: Այլ չշարունակեց:

Օհան ըսելիք բառ չէր գտներ: Միաժամանակ ինկած էր ենթադրութիւններու մէջ:

Եթէ Հաշմ մեռած ըլլար, պիտի ըսէր որ մեռած էր եղբայրը:

Պատուհանէն դուրս նայեցաւ, արդէն մութ էր: Աղջկան ցնցումները մեղմացած էին,

էր: Ի հարկէ կային քանի մը հազուադիւս օրինակելի բացառութիւններ:

Միայն պետական պաշտօնեաները կ'օգտուէին այդ արտօնութենէն, այդ օրը արձակուրդ կը համարէին, երբեմն նոյնիսկ առանց «տողանցք»ին մասնակցելու:

Կը սպասուէր երեկոն, որպէսզի մարդիկ վաճառատուները փակելէ եւ գործը դադրեցնելէ ետք գային եւ թափօրը կազմուէր:

Օհան Սուժայայի ընկերակցութեամբ երբ հասաւ եկեղեցիին առջեւ, նկատեց որ ապահովական մեծ թիւով ուժեր եւ կառքեր արդէն դիրք գրաւած էին թաղամասի փողոցներուն տարբեր անկիւնները: Ժամը վեցի երբ կը մօտենար, բարձրախօսները արդէն կը թնդային կարգախօսներով կամ ազգային երգերով, խլացնող աղմուկ՝ որ թաղեցիները պատշգամ կը հրաւիրէր: Թափօրը կը կազմուէր, պաստառները եւ ցուցանակները սկսած էին բարձրանալ: Պատշգամներէն մարդիկ պահ մը կը դիտէին, անցորդները կանգ կ'առնէին, պաստառի մը վրայ գրուածը կը կարդային եւ կը հեռանային: Զապէլ զիրենք նկատեց հեռուէն եւ առանց մեծ գոհունակութեան միացաւ իրենց: Երբ գանոնք միասին տեսնէր, կ'անհանգստանար, բայց ոչինչ կ'ըսէր:

- Ալէն Մորիէն տեսա՞ր, - հարցուց Օհան Զապէլի:

Զէր տեսած:

Պաստառներուն ետեւ կանգնած երիտասարդներու խումբի շարքին մէջ տեղ գրաւեցին:

Այն պահուն երբ թափօրը պիտի շարժէր, չչուկ մը շրջան ըրաւ բազմութեան մէջ: Յոյցի երթը դէպի Թուրքիոյ դեսպանատունը կրնար արգելուիլ:

Խուլ եւ տարերային աղմուկ մը բարձրացաւ եւ տարածուեցաւ: Բռուցքները վեր բարձրացած էին: Երիտասարդները, հակառակ երէցներու արգելքին, շարժեցան դէպի դեսպանատուն տանող պողոտային վրայ: Պողոտան ամբողջ լայնքով փակուած էր սահաւարտակիր ապահովութեան ուժերով: Իրարանցում մը տեղի ունեցաւ եւ ոստիկանական կառքերուն մէջ դրուեցան երիտասարդներ, որոնք որեւէ ակնառու նախաձեռնութիւն չէին ունեցած: Տղայ, աղջիկ, ոստիկանատուն տարուեցան:

Գիշերը ուշ ատեն գանոնք ազատ արձակեցին, անուն, մականուն եւ հասցէ արձանագրելէ ետք: Աւելի խիստ եղած էին օտարահպատակներու նկատմամբ, նախագգուչացնելով եւ սպառնալով, որ կրնային երկրէն արտաքսուիլ երկրի կարգը եթէ խանգարէին:

Սուժայա եւ Օհան եւս, կարգախօսներ պոռացող երիտասարդներու հետ տարուած էին ոստիկանատուն: Վերջին պահուն ազատ ձգուածներու խումբին մաս կը կազմէին իրենք, երբ գիշերը յառաջացած էր արդէն: Զիրար գտան ոստիկանատան առջեւի մայթին վրայ: Զապէլ հոն չէր, հաւանօրէն, մտածեց Օհան, օտարահպատակ չըլլալով, գայնաւելի չուտ ազատ ձգած էին:

Պահ մը լուռ մնացին:

Այդ ժամուն գետնուղին չէր բաներ:

Ապա, անգգալաբար, անխօս, քալեցին մինչեւ «Նասիոն» հրապարակը: Շատ բնական կերպով, Սուժայա ինք գրկած էր Օհանի մէջքը, յոգնութեան եւ դառնութեան դէմ պաշտպանութիւն փնտռողի պէս, եւ բարձրացան սենեակ:

- Օհան, կ'ուզէիր գիտնալ, բայց չհարցուցիր: Հաշմ ջոկատի մը հետ կը մարգուի: Պիտի մասնակցի մեծ գործողութեան մը, կրնայ ըլլալ որ ողջ չվերադառնայ: Հիմա կը հասկնա՞ս չգսպուող յուզումներու պատճառը: Ամէն բանով տարբեր ենք, ըստ ընկալ-

եալ սովորութիւններու, տարբերութիւններ՝ զորս մենք չենք ընտրած, Օհան, բայց զիս առ թեւերուդ մէջ, մեր կեանքի անհեթեթութիւններուն վրայ մէկ հատ ալ աւելցնենք: Մեր խենթութիւններուն պատճառով աշխարհ պիտի չդադրի դառնալէ:

Սենեակի պզտիկ լուսամուտէն նայող սպիտակ լուսինը վկայ եղաւ ինքնատիպ սիրոյ արարողութեան մը:

Օհան գտաւ արեւելեան հեքիաթներու իրական-անիրական հրաշք կրակէ կիներ: Գեղեցիկ եւ փարթամ:

Հեթանոսական արարողութեան մը ե՛լ քուրմը եղած էին ե՛լ նոխազը:

Գիտէին, որ այդ ծէսը կրկնուելու կամ տեւելու կարելիութիւն պիտի չունենար: Անվաղորդայն երջանկութեան մը անձնատուր եղած էին:

Սումայա ուզած էր Հաշմի, թերեւս ալ իր, չապրելիք կեանքին վրայ յաղթանա՞կ տանիլ:

Օհան հասկցաւ, որ իրաւ երջանկութիւնը չի կրկնուիր, չի տեւեր, որ կ'աճի երազի եւ յիշողութեան մէջ: Որ ան ընկերութեան կողմէ ընդունուած նկարագրուած երջանկութենէն տարբեր է:

Ուսումնական տարուան աւարտը նախորդող օրերուն, թերթերը մեծ վերտառութիւններով, եւ որոշ գոհունակութեամբ, հաղորդեցին պաղեստինեան ջոկատի մը բնաջնջման լուրը: Սովորական էր: Նոյն օրը մոռցուող լրատուութիւն, երբ յաջորդ օրը նոր վերտառութիւններ ուղարկութիւն գրաւէին: Այդ լուրերը սպառման ապրանք էին՝ թուղթ մրոտելու, ծախելու եւ դրամ շահելու համար: Շատ ալ կարեւոր չէին անոնց ետին անհետացած կեանքերը:

Ոչ ոք յուզուեցաւ: Ըսին որ ահաբեկիչներէն վերապրող չեղաւ, եւ այդ յաղթանակ համարողներ եղան:

Հայ ալ չէին, որ միխիթարութեան համար հոգեհանգիստ կազմակերպէին:

Սումայա լաւ ուսանողուհի էր: Յաջողեցաւ:

Օհան հմայուած էր: Այդ հոգեվիճակներուն մէջ գտնուող աղջիկը ո՞ր գտած էր այդքան հաւասարակշռութիւն եւ ուժ:

Ամառնային արձակուրդը սկսած էր: Քաղաքէն հեռանալու հեւքը կը զգացուէր մրթնոլորտին մէջ եւ փողոցները կը խճողուէին զբօսաշրջիկներով, որոնք շորորալով կը քալէին եւ կը լուսանկարէին շէնքեր եւ հրապարակներ, որոնց քովէն տեղացին կ'անցնէր եւ չէր նկատեր:

Զբօսաշրջիկները թանգարան պիտի երթային, բազմատեսակ պանիրներու անունները պիտի լսէին, պիտի կրկնէին եւ մոռնային: Ոչ ոք իրենց քայլերը պիտի առաջնորդէր «սպասուհիի սենեակ» մը: Պիտի վերադառնային առանց այդ բառը լսած ըլլալու:

Զբօսաշրջիկները չեն նկարեր «սպասուհիի սենեակները», կը տեսնեն դղեակները:

(Անտիպ վէպէն, հատուած)

ԳԵՂԱՐՈՒԵԱՏԱԿԱՆ ԹԱՐԳԱՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ծանօթ. Աննա Յակոբեան Երեւանի համալսարանէն, Գրականութեան Դոկտոր է, փրոֆեսոր, թարգմանիչ եւ թարգմանչական աշխատանքի մասնագետ: Ան թարգմանած եւ հրատարակած է Ալպէր Զամիւի գործերը, Մարկրիթ Տիւրասը, Մորիս Մէթերլինկը, Սէն-Ճոն Փերսը, Փոլ Վալերին, Փոլ Էլուարը, Ռընէ Շարը: Ան հեղինակ է բազմաթիւ յօդուածներու, թարգմանչական տեսութեան մասին: 1955-ին, տղթորական ակարտաճառ պաշտպանած է Էքս-ան-Փրովանսի համալսարանին մէջ, Մարսիլիա: 2005-ին տղթորական ակարտաճառը պաշտպանած է Երեւան: Կը դասախօսէ Երեւանի համալսարանին մէջ:

Աննա Յակոբեանի յօդուածը խիստ ուշագրաւ է, օտար լեզուներէ հայերէնի փոխադրութեան պարագային: Անցեալին ընդհանրապէս թարգմանութիւնը կ'ընդգրկէր օտար հեղինակներու հայերէնի թարգմանութիւնը: Հայաստանի մէջ դեռ կը շարունակուի այդ բնական ընթացքը: Բայց արտասահմանի մէջ, անցեալին հայերէն գիրքը կը թարգմանուէր օտարին ծանօթացնելու համար հայ գրականութիւնը: Այժմ այդ թարգմանութիւնը կը ծառայէ առաւելաբար օտարախօս դարձած սերունդներուն ծանօթացնելու սեփական ժողովուրդի գրականութիւնը: Երրորդ հանգրուանը պիտի ըլլայ հայ գրականութիւնը օտար լեզուներով թարգմանելու, տարածելու եւ զայն միջազգայնացնելու: Չինացի նոպելեան դափնեկիրը նախապէս թարգմանած էր բազմաթիւ լեզուներու, լայնածիր ցրումի հնարաւորութիւն եւ կազմակերպութիւն ունեցող հրատարակչատուներու կողմէ: Անծանօթ հեղինակին մրցանակ չի տրուիր: Այս թարգմանական երրորդ հանգրուանի իրականացման համար, ազգային, պետական եւ իրաւ քաղաքական որոշում եւ հետապնդում պէտք է, Աննա Յակոբեանի կողմէ ճշդուած որակային ըմբռնումներով, որպէսզի անմիջական տնավարին եւ անորակը կանոն չըլլան:

Բ.

Գեղարուեստական թարգմանությունը կատարում է իրաքանչիւր դարաշրջանի գեղագիտական պահանջներին համապատասխան: Փոխում են ժամանակները, փոխում են նաեւ թարգմանութեան սկզբունքները: Այսպիսով, ստեղծում են միեւնոյն ստեղծագործութեան մի քանի թարգմանություններ, որոնցից իրաքանչիւրը կարող է դրուել իր ժամանակի պահանջների մակարդակին համապատասխան, բայց չի կարող փոխարինել ուրիշին: Իրաքանչիւր թարգմանություն համապատասխանում է իր ժամանակին:

Գեղարուեստական գրություն (տեքստ) թարգմանելու համար անհրաժեշտ է հաշուի առնել այն ամէնը, ինչ վերաբերում է դրա ստեղծմանը՝ հեղինակի գաղափարների ձեւաւորման ժամանակաշրջանը, հասարակական պայմանները, հեղինակի կենսագրությունը, նրա ոճը, աշխարհայեացքը, զգացումները, ենթագիտակցական մղումները, եւ այլն:

Այստեղ արդէն հնարաւոր է ըմբռնել հեղինակի ոճը՝ որպէս մտայնացում եւ որպէս ընտրություն: Ոճն արտացոլում է գրողի հոգեբանությունը, նրա եւր: Ըստ իր աշխարհայեացքի, թարգմանիչն արտացոլում է նոյն գեղարուեստական իրողությունը, ինչ արտացոլել է գրողը իր ստեղծագործութեան մէջ: Ժամանակին որոշ քննադատներ չէին ընդունում գեղարուեստական թարգմանութեան գնահատման չափանիշների հարցը: Օրինակ, Վիլիելմ Լեւիկի կարծիքով կարող է գոյություն ունենալ գնահատման միայն մէկ չափանիշ, եթէ գեղարուեստական թարգմանությունն ընդունում է իբրեւ արուեստի գործ, իբրեւ արւեստ⁽¹⁾:

(1) Տե՛ս՝ Левик И. И. И верность, и вдохновение. Художественный перевод. Ереван, 1982, էջ 313:

«Գրող-թարգմանչի ստեղծագործութեան դժուարությունն այն է, որ օտարալեզու գրողի ստեղծագործությունը վերստեղծելու համար պէտք է ելնել միաժամանակ եւ գրքից, այսինքն՝ բնագրից, եւ կեանքից, այսինքն՝ թարգմանչին շրջապատող կենդանի իրականությունից: Այո, գրում է թարգմանութեան տեսութեան նահապետներից մէկը՝ Էտկինդը, ընթանալ համաժամանակ, եւ երկրորդ անգամ արժարժուած խօսքային արուեստի ստեղծագործութեան արտացոլման մէջ ստեղծել գրքային եւ կենդանիի, օտարի եւ իւրայինի, ընթերցուածի եւ ընկալուածի միասնություն»:

Գեղարուեստական թարգմանութեան առանձնատկութիւններից թերեւս ամենակարեւորն էլ հէնց այն է, որ նրա մէջ որոշակիօրէն արտացոլում է նաեւ թարգմանչի անհատականությունը: Սակայն, «պէտք է խոստովանել, որ թարգմանչի սեփական ինքնատիպությունը (առաւել եւս փորձառու թարգմանչի) գործնականում իր կնիքն է թողնում թարգմանութեան վրայ, ... եւ դրանից հնարաւոր չէ խուսափել»⁽²⁾: Օրինակ՝ այնպիսի դժուարին եւ խստապահանջ բանաստեղծ, ինչպիսին էր Սեն-Ժոն Պերսը, ճշգրտում էր իր իրաքանչիւր բառի թարգմանությունը: Թոմաս Ս. Էլիոթը, երբ ֆրանսերէնից անգլերէն էր թարգ-

(2) Տե՛ս Դաչիլաճէ Դ., Введение в теорию перевода, Тбилиси., 1970. էջ 169:

մանում Սեն-Ժոն Պերսի **Անաբասիս** պոեմաշարը, ամիսներ շարունակ նամակագրական կապի մեջ է եղել բանաստեղծի հետ եւ ապշեցուցիչ համբերատարութեամբ՝ ճշդել է իւրաքանչիւր բառ, իւրաքանչիւր միտք, եւ որպէս բարեբախտութիւն՝ արդիւնքում զգալիօրէն կատարելագործել թարգմանութիւնը: Այդուհանդերձ, էլիոթեան թարգմանութիւնը փորձարկման ենթարկելիս գրականագէտ Սլոմոյ Էլբազը պարզել է, որ ամերիկացի մի գիտակ ուսանողուհի անմիջապէս «ճանաչել» է բանաստեղծ Էլիոթի ոճը, հնչերանգը եւ բանաստեղծական արտայայտչաձեւը⁽³⁾: Այս դէպքում գուցէ իրաւացի է մեքսիկացի բանաստեղծ Օկտաւիոյ Պազը, երբ գրում է. «Տեսականօրէն միայն բանաստեղծները պէտք է թարգմանեն բանաստեղծութիւններ: Իրականում հազուագիւտ բանաստեղծներ կը գտնէք, որոնք լաւ թարգմանիչներ են: Որովհետեւ նրանք գրեթէ միշտ օտարալեզու բանաստեղծութիւնն օգտագործում են որպէս ելման կէտ՝ իրենց սեփականը գրելու համար»⁽⁴⁾:

Ինչ վերաբերում է ժամանակաշրջանի արտացոլմանը, ապա հարկ է նշել, որ հնարաւոր են միեւնոյն ստեղծագործութեան տարբեր ոճերի թարգմանութիւններ տարբեր ժամանակներում: Ճիշդ է, որ թարգմանութիւնները հնանում են, եւ վաղ թէ ուշ հարկ է լինում դրանք վերաթարգմանել: Սակայն այս մտահոգութիւնը միայն մեր ժամանակներին չի վերաբերում. պատմականօրէն կարելի է գտնել հումանիտար գիտութիւնների աւելի լայն դաշտ, աւելի «ճշգրտօրէն» այն վերաբերում է փիլիսոփայութեանը, կրօնին, հոգեվերլուծութեանը, էքնոլոգիային, լեզուաբանութեան այլ ճիւղերին»⁽⁵⁾:

Ուստի, անհրաժեշտութիւն է դարձել տալ գեղարուեստական թարգմանութեան լիարժէք սահմանումը: Թարգմանութեան ընկերային (սոցիալական) նախասահմանումը գոյութիւն ունի առարկայօրէն (օբյեկտիւօրէն), այսինքն՝ անկախ թարգմանիչների, սպառողների եւ պատուիրատուների կարծիքներից եւ ցանկութիւններից: Թարգմանութիւնը նպատակասլաց գործունէութիւն է, որը համապատասխանում է որոշակի պահանջների եւ չափանիշների: Գ.Գաչեչիլաձէի սահմանումը գեղարուեստական թարգմանութեան վերաբերեալ ունի համընդհանուր բնոյթ. «Գրական-գեղարուեստական թարգմանութիւնն իրենից ներկայացնում է բնագրին համարժէք համապատասխանութիւն ոչ թէ լեզուաբանական, այլ **գեղագիտական** ըմբռնումով: Այն ասես նահանջ է բնագրի լեզուից՝ նրա գեղագիտական էութեանը աւելի մօտենալու նպատակով»⁽⁶⁾:

Գեղարուեստական թարգմանութեան վերաբերեալ գրողների, բանաստեղծների եւ թարգմանիչների դատողութիւնները, նրանց տեսական ընդհանրացումներն, ըստ էութեան, յանգում են մէկ խնդրի՝ պարզել թարգմանական արուեստի ստեղծագործական բնոյթը: Դրան հակառակ լեզուաբանների ջանքերն առաջին հերթին ուղղուած են պար-

(3) Տե՛ս Shlomo Elbaz «Lecture d'Anabaze de S.-J. Perse», Paris, L'Age d'homme, 1991, էջ 195:

(4) Տե՛ս La Nouvelle Revue Francaise, No 224, 1971, p. 29.

(5) Տե՛ս J.-R. Ladmiral, «Traduire: theoremes pour la traduction», Gallimard, 1994, VII, էջ 24:

(6) Տե՛ս Գաչեչիլաձէ Գ. Մ., 1970, էջ 148.

էր իր լեզուի կամ առնուազն բնագրի սեփականությունը, եւ նրա փոխապատուաստումը դիտում էր որպէս սպանություն կամ առնուազն կմախք՝ զուրկ բանաստեղծական կարեւորագոյն բաղադրատարրերից՝ հնչերանգից, կշռոյթից (ռիթմիկայից), ոճաարտայայտչական միջոցներից: Օրինակ՝ Ռոման Եակոբսոնի կարծիքով «պոէզիան, իր բնոյթով, անթարգմանելի է, միայն հնարաւոր է կատարել ստեղծագործական փոխադրում»⁽¹⁰⁾:

Խնդիրը հիմնականում եզրոյթների հակասականությունն էր: Սակայն հետագայում, ինչպէս օրինակ, Էդգար Ալէն Պոյի եւ Շառլ Բոդլերի հայեցակէտերում, բացայայտուեց այն, ինչը պէտք է լինի թարգմանութեան տեսութեան ամենասակտի գործօնը՝ **գերյաւելուկը**⁽¹¹⁾: Բոդլերը գրում է՝ «Երկար պոէմ գոյութիւն չունի: Եթէ ասում են՝ երկար պոէմ, ուրեմն կայ եզրոյթի հակասութիւն»⁽¹²⁾: Բոդլերը բազմաթիւ օրինակներ է բերում Էդգար Պոյի համար, որպէսզի բացատրի, թէ ինչ է պէտք հասկանալ՝ ասելով բանաստեղծական հակիրճութիւն: Ամերիկացի բանաստեղծին որպէս օրինակ Բոդլերը բերում է Շելլիի 24 տուն պարունակող պոէմի **չափազանց հակիրճ** թարգմանությունը եւ զուգահեռաբար՝ Ուիլիսի 30 տողանոց **չափածոյի երկարաշունչ** թարգմանությունը: Նա գրում է. «Պարզ է, որ բանաստեղծութիւնը կարող է լինել չափից աւելի հակիրճ: Սակայն անհարկի հակիրճութիւնը հնչում է որպէս աղճատուած էպիգրամ: Չափազանց հակիրճ բանաստեղծութիւնը, եթէ երբեմն թողնում է փայլուն կամ ուժեղ ազդեցութիւն, երբեք չի թողնի խոր ու երկարատեւ ազդեցութիւն»⁽¹³⁾: Ժան-Պոլ Մարտրը համակարծիք է Բոդլերի հետ. «Եթէ բանաստեղծութիւնը պատմում է, բացատրում կամ ուսուցանում, դառնում է արձակունակ (պրոզայիկ), ուրեմն նա տանուլ է տուել խաղը»⁽¹⁴⁾:

Սամուիլ Մարշակը գտնում էր, որ թարգմանիչն այնքան լաւ պիտի իմանայ մայրենի լեզուն, այնքան խորը զգայ այն, որ չընկնի օտար լեզուի ազդեցութեան տակ, չդառնայ նրա գերին: Ըստ Մարշակի, «Բառացի թարգմանութեան ձգտումը յանգեցնում է [...] բռնութեան սեփական լեզուի նկատմամբ: Հետեւաբար բանաստեղծութիւնն անթարգմանելի է»⁽¹⁵⁾: Պոլ Վալերին աւելի խիստ էր. «Որքան բանաստեղծութիւնն աւելի դիրքի է փոխանցում մէկ այլ լեզուի, այնքան այն աւելի նուազ բանաստեղծական է, քանի որ իմաստը եւ հնչիւնը անբաժանելի են բանաստեղծութեան մէջ»⁽¹⁶⁾: Անցած դարի մեծագոյն բանաստեղծներից մէկը՝ մեքսիկացի Օկտաւիոյ Պազը գրում է. «Տեսականօրէն միայն բանաստեղծները պէտք է թարգմանեն պոէզիա: Իրականում հազուադիւս բանաստեղծներ կը գտնէք, որոնք լաւ թարգմանիչ են: Որովհետեւ նրանք գրեթէ միշտ օտարալեզու բանաստեղծութիւնն օգտագործում են որպէս ելման կետ՝ իրենց սեփականը գրելու համար»⁽¹⁷⁾:

Բանաստեղծութեան անթարգմանելիութեան հիմնաւոր տեսու-

(10) Մեշքերումս ըստ «On Linguistic Aspects of Translation», in On Translation, ed. R. A. Brower. Traduction française in Essais de linguistique générale, 1963, էջ 86:

(11) Տե՛ս՝ Charles Baudelaire, **Notes nouvelles sur Edgar Poe**, Ed. Garniers Freres, 1962, էջ 633:

(12) Տե՛ս՝ Charles Baudelaire, նշ. աշխ., էջ 634-638:

(13) Տե՛ս՝ Charles Baudelaire, նշ. աշխ., էջ 638:

(14) Մեշքերումս ըստ Daniel-Henri Pageaux-ի «**Littérature générale et comparée**» Paris, Armand Colin, 1995, p. 11:

(15) Տե՛ս՝ *Собрание сочинений 4-х томах*. М., 1999, TOM 4, էջ 216, 218:

(16) Մեշքերումս ըստ Yvonne Bataud-ի «**Sur la traduction poétique de la Divine Comédie**» in Langue et Littérature, 1961, էջ 87:

(17) **La Nouvelle Revue Française**, No 224, 1971, էջ 29:

(18) Mounin G., *La Communication poétique, précédé de Avez-vous lu Char?*, Paris, 1969, էջ 231.

(19) Stu` Mounin G., *Եզ. աշխ.*, էջ 226:

(20) Stu` Mounin, Georges, *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris, Gallimard, 1963, ch. III, IV, V, Conclusion.

(21) St'u` Bebjamin Walter, *Oeuvres I, Folio, essais*, Gallimard, 2010, էջ 251:

թիւնը սնուում է համեմատաբար վերջերս յայտնուած այն յայտնի ճշմարտութիւնից (աքսիոմայից), թէ չափածոն անհաղորդակցելի է: Սակայն Ժորժ Մունենը, անդրադառնալով Ռընէ Շարի բանաստեղծութեանը, ջանում է հերքել այն փաստարկները, որոնք պոեզիայի էութիւնը որակում են լռութեամբ, բացակայութեամբ, անհաղորդակցելիութեամբ կամ անթարգմանելիութեամբ, համարելով, որ «Շարի բանաստեղծութիւնները զարմանալիօրէն պարզ են ու վճիտ»⁽¹⁸⁾: Նրանց, ովքեր չեն ընդունում, թէ բանաստեղծութիւնը կարող է հասկացուել եւ անգամ բացատրուել, աւելի լաւ կը լինի միայն յիշեցնել այն թարգմանչի դէպքը, որը չի կարող ձեւացնել, թէ հասկանում է⁽¹⁹⁾: Ժորժ Մունենը ընդունում է թարգմանական չափածոյի ըմբռնելիութիւնը, եւ ելնելով իր թեզից՝ բանաստեղծութեան թարգմանելիութիւնից, նշում է թարգմանութեան դժուարութիւնները (լեզուաբանական, ինչպէս նաեւ մշակութային, փիլիսոփայական), որոնք ծառանում են թարգմանչի առջեւ ցանկացած դէպքում, այդ թւում եւ արձակ ստեղծագործութիւն թարգմանելիս: Այդ խոչընդոտներն անհնարին են դարձնում ամբողջական, «անքակտելի, բնագրին, ոգուն, բառերին կատարելապէս հաւատարիմ թարգմանութիւնը»⁽²⁰⁾:

Եւ եթէ բնագրի հեղինակի առջեւ կանգնած է կենդանի իրականութիւնը, ապա թարգմանչի առջեւ միջնորդաւորուած գեղարուեստական իրականութիւնն է՝ թարգմանուող ստեղծագործութեան տեսքով: Պատկերաւոր է արտայայտուել Վալտեր Բենեամինն այդ առիթով. «Թարգմանութիւնը երկու մեռած լեզուների անիմաստ հաւասարութիւնը չէ, հարկ է ուշադրութիւն դարձնել օտար խօսքի յետմահու հատունացմանը եւ իր սեփական խօսքի երկունքի ցաւերին»⁽²¹⁾:

Բայց այսօր կասկած չկայ, թէ նման թարգմանութիւնը հնարաւոր է: Այն արդէն ընդունուած է, եւ այժմ կարծիքների փոխանակութիւնը ծաւալում է միայն հնարաւոր **հաւատարմութեան** եւ բնագրի այն կերպաւորումների շուրջ, որոնք պէտք է գլխաւորապէս պահպանել եւ կամ, ծայրայեղ դէպքում զոհաբերել: Դրանից բխող տարբերակումն ու դասակարգումը (գրական թարգմանութիւն, նմանակում, փոխադրում, վերարտադրում եւ այլն), ակնյայտօրէն ձեռք են բերում առանձնայատուկ նշանակութիւն, երբ խօսքը վերաբերում է չափածոյին, հաւատարմութիւնը դարձնելով լրիւ յարաբերական գործ, որի գնահատման չափանիշները փոխուում են ըստ քննադատների:

Եզրակացութիւնները, որոնց յանգում է Ժ. Մունենը իր տեսական աշխատութեան մէջ, զգալի պարզաբանումներ են մտցնում այս հարցում: Հիմնուելով ժամանակակից լեզուաբանական որոշ ըմբռնումների վրայ (անձնական փորձի եւ տարբեր լեզուների հիմնային միավորների հաղորդակցման անհնարինութեան, սակայն խօսողի եւ ունկընդիրի, հեղինակի եւ թարգմանչի մասնակի հաղորդակցման հնարավորութեան)՝ նա հաւաստում է. «Փոխանակ թարգմանութեան նախկին

մասնագետների նման ասելու, որ թարգմանությունը միանշանակ հնարար է եւ կամ միանշանակ անհնար, միանշանակ ամբողջական կամ միանշանակ կիսատ, ժամանակակից լեզուաբանությունը կարողացել է սահմանել թարգմանությունը իբրեւ մի գործողություն, որը յարաբերական է իր յաջողության մէջ, փոփոխական իր հասած հաղորդակցական առումով»⁽²²⁾։ Մունենն իր աշխատությունն ամփոփում է լատատեսութեն, նշելով, որ հաղորդակցությունը թարգմանութեան միջոցով շարունակելի է, երբեք չի ամփոփուելու, այսինքն՝ «դա նշանակում է, որ թարգմանությունը հաստատապէս հնարար է»⁽²³⁾։ Ըստ որոշ գիտնականների գեղարուեստական թարգմանութեան ճշգրտությունը յանգեցնում է բանասիրական, գիտական թարգմանութեան, որի դէպքում անուշադրութեան է մատնում գեղարուեստական կողմը։ Աւելի գնահատելի է համարում բառացի թարգմանությունը [...], «նման թարգմանությունը ստեղծագործութեան այլեւայլ կողմերը վերարտադրում է ճշգրտօրէն, որովհետեւ տաղաչափութեան օրէնքները չեն բռնանում թարգմանչի վրայ»⁽²⁴⁾։ Թարգմանչի նպատակն է համարժեքութիւն հաստատել աղբիւր եւ թիրախ լեզուների միջեւ, այսինքն, այնպէս անել, որ երկու գրություններն (տեքստերն) էլ ունենան միեւնոյն իմաստը, (ընդամիւս հաշուի առնելով գոյություն ունեցող որոշակի հակասական երեւոյթներ՝ համա-տեքստ, քերականութիւն եւ այլն) , որպէսզի այն հասկանալի լինի աղբիւր լեզուին չտիրապետող մարդուն, որը չունի նոյն մշակոյթը կամ իմացութեան նոյն պաշարը։ Թարգմանելու համար բաւարար չէ աղբիւր լեզուի իմացութիւնը, անհրաժեշտ է նաեւ յատկապէս տիրապետել թիրախ լեզուին, որը ընդհանրապէս մայրենի լեզուն է։

Գեղարուեստական թարգմանութեան վերաբերեալ գրողների, բանաստեղծների եւ թարգմանիչների դատողութիւնները, նրանց տեսական ընդհանրացումներն, ըստ էութեան, յանգում են մէկ խնդրի՝ պարզել թարգմանական արուեստի ստեղծագործական բնոյթը։ Դրան հակառակ լեզուաբանների ջանքերն առաջին հերթին ուղղուած են պարզաբանելու թարգմանական գործընթացը, նրա կախուածութիւնը լեզուների միջեւ գոյութիւն ունեցող արդէն հաստատուած յարաբերութիւններից։

Գրականագէտները, գեղարուեստական թարգմանությունը հետազօտելիս, մնում են գրականագիտական եւ գեղագիտական, սոցիալ-հոգեբանական եւ պատմական համադրութիւնների եւ օրինաչափութիւնների շրջանակներում։ Նրանց կարծիքով թարգմանությունը ստեղծագործական գործընթաց է, որտեղ լեզուաբանական օրինաչափութիւնները ենթակայ դեր են խաղում։

Լեզուաբանները թարգմանութեան բոլոր ձեւերն ու տեսակները դիտարկում են որպէս լեզուական երեւոյթներ, որոնք ենթարկում են լեզուաբանական օրինաչափութիւններին, այսինքն՝ ուսումնասիրում են

(22) Stu` Mounin G., Աշխ., էջ 278:

(23) Stu` Mounin G., Աշխ., էջ 279:

(24) Տես՝ Ա. Կ. Եղիազարեան, *Գեղարուեստական թարգմանութիւնը - ժողովուրդների մերձեցումը*, Երեւան, 1977, էջ101:

թարգմանութեան լեզուական խնդիրները՝ կիրառելով թարգմանական գործունէութեան լեզուաբանական եղանակները: Լեզուաբանական տեսութեան համար հիմնական եւ առաջնահերթ խնդիրը երկու լեզուների միջեւ համարժէք յարաբերութիւնների նկարագրութիւնն է: Այն մեծ ուշադրութիւն է դարձնում արտալեզուական գործօններին, համատեքստին, բնագրի եւ թարգմանութեան միջեւ եղած յարաբերութիւններին, թարգմանութեան գործընթացի արդիւնքներին, նրա որակի գնահատման չափանիշներին: Լեզուաբանները կարելոքում են այն ամէնը, ինչը ստեղծագործութեան կառուցուածքում խաղում է գործառութային դեր:

Վ.Կոպտիլովը բաւական պատկերաւոր մի համեմատութեամբ գրում է. «Գիտութեան այս շէնքն աւելի արագ կը կառուցուէր, եթէ շինարարները չշեղուէին իրենց աշխատանքից՝ գրականագէտների եւ լեզուաբանների ապարդիւն վէճերով՝ նուիրուած յաջորդ յարկի կառուցումը տնօրինելուն»⁽²⁵⁾:

(25) St'u Коптилов В.
Перевод и оригинал из которых состоит текст. Художественный перевод.
Ереван, 1982, էջ 148:

Լեզուաբանների կարծիքով թարգմանութեան միաւորները բառակապակցութիւններն ու նախադասութիւններն են, որոնցից բաղկացած է տեքստը: Ըստ գրականագէտների հայեցակէտի, թարգմանութեան միաւորները պատկերներն են, որոնցից կազմում են նախադասութիւնները, լեզուական որոշակի միջոցներով արտայայտուած գեղարուեստական պատկերը՝ այլ պատկերների եւ ամբողջ ստեղծագործութեան հետ յարաբերութեան մէջ⁽²⁶⁾:

(26) St'u Коптилов В.
Перевод и оригинал из которых состоит текст. Художественный перевод.
Ереван, 1982, էջ 41:

Ինչ վերաբերում է լեզուաբանութեանը, այն նոյնպէս ընդունում է թարգմանութիւնը որպէս իրականութիւն. «Ոչ մի լեզուաբան չի կարող գիտականօրէն մեկնաբանել որեւէ լեզուական իրողութիւն առանց թարգմանութեան»⁽²⁷⁾:

(27) St'u Berman, A.,
La Traduction et La Lettre ou L'Auberge du Lointain, «Seuil», Paris, 1984, էջ 27:

Երկու ըմբռնումներն էլ ունեն իմացաբանական հիմք. թարգմանութեան բնոյթի մէջ առկայ են եւ լեզուաբանական, եւ գրականագիտական միաւորները: Հետեւաբար ցանկացած միակողմանի մօտեցումը, ըստ էութեան, փակում է թարգմանութեան գնահատման իրական հետազօտութիւնների ճանապարհը:

Միայն լեզուաբանութեան եւ գրականագիտութեան փոխազդեցութեան գործընթացում է հնարաւոր որոշել թարգմանութեան առարկայական (օբյեկտիւ) գնահատականը:

Ինքնին հասկանալի է, որ թարգմանական ոչ մի հետազօտութիւն չի կարող գլուխ գալ առանց վերլուծութեան կամ առանց թարգմանական քննադատութեան: Դեռեւս միջնադարից սկսած գոյութիւն ունեն թարգմանութեան քննադատական վերլուծութիւններ կամ «քննադատութիւն, որ կանտեան լեզուով՝ նշանակում է դատողութիւն կամ արդի թարգմանական դպրոցի լեզուով կոչւում է գնահատում, արժեւորում»⁽²⁸⁾:

(28) St'u՝ Նշ.աշխ.,
«Gallimard», Paris, 1995,
էջ 20:

ԱՆՆԱ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ կարեւոր ուսումնասիրութեան կ'ընկերացնենք թարգմանական գրականութեան երեք օրինակներ.

ա. Ջապէլ Ասատուրի - Սիպիլ - (1863-1934) թարգմանութիւնը ֆրանսացի բանաստեղծ Փոլ Վերլէնի (1844-1896) CHANSON D'AUTOMNE բանաստեղծութեան, ԱՇՆԱՆ ԵՐԳ խորագրով: Ընթերցողը, երբ կատարէ բնագրին եւ թարգմանութեան ընթերցումը, պիտի հաստատէ որ Ջապէլ Ասատուր խոր ապրումով յաջողած է վերծանել Վերլէնի զգայուն, գողոր եւ անհունօրէն երաժշտական բանաստեղծութիւնը: Բանաստեղծը բանաստեղծութիւնը վերծանած է:

Թարգմանութիւն
ՉԱՊԷԼ ԱՍԱՏՈՒՐԻ - ՍԻՊԻԼ

Բնագիրը
ՓՈԼ ՎԵՐԼԷՆ

ԱՇՆԱՆ ԵՐԳ

Հեծերն անհուն
Ջութակներուն
Աշնային
Կը խոցեն զիս
Տալով սրտիս
Թալուկնին
Եւ շնչահատ
Համակ գունատ
Երբ գայ ժամ

Կը յիշեմ ես
Իմ հին օրերս
Ու կու լամ

Եւ կ'երթամ յար
Ուր հովեր չար
Ջիւ տանին

Հոս հոն նրման
Գոս անկենդան
Տերեւին:

CHANSON D'AUTOMNE

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon cœur
D'une langueur
Monotone.
Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure
Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.

բ. *Բանաստեղծ Մուշեղ Իշխան – Ճենյարեղձեան – (1914-1990) քարգմանած է անգլիացի բանաստեղծ եւ վիպասան Ռիւրեարս Բիքլինկի (1865-1936) համաշխարհային ճանաչում գրած IF բանաստեղծութիւնը, ԵԹԷ, որուն ֆրանսերէնն ալ նոյնքան գեղեցիկ է. քարգմանութիւնը կատարած է գրող Անյրէ Մորուս: Հաւանօրէն Մուշեղ Իշխան նկատի ունեցած է անգլերէն բնագիրը եւ ֆրանսերէն քարգմանութիւնը: Որպէս քարգմանական արուեստ, անգլերէն բնագրին հետ, ընթերցողին ուշադրութեան կը յանձնենք նաեւ ֆրանսերէն եւ հայերէն վերծանումները: Ինչպէս յաճախ կը հանդիպինք, մօտաւոր քարգմանութիւններ չեն, այլ, ինչպէս կ'ըսուի, վերծանումներ:*

Թարգմանութիւն ՄՈՒՇԵՂ ԻՇԽԱՆԻ

ԵԹԷ

Եթէ կրնաս պահել գլուխդ առանձին,
Երբ խուճապի մէջ է չորս դիդ ամէն մարդ,
Եթէ կրնաս վստահ ըլլալ քու անձին,
Երբ ուրիշներ կը կասկածին քու վրադ,
Եթէ կրնաս միշտ սպասել անձանձիր,
Կամ չստել՝ շրջապատուած սուտերով,
Ատողներու միջեւ մնալ սիրալիր,
Եթէ կրնաս ըլլալ բարի, բայց ուժով.

Եթէ կրնաս դուն երազել եւ սակայն
Զրլլալ գերին երազներուդ գերիշխող,
Յաղթանակէն ետք հանդիպիլ պարտութեան
Եւ նոյն ձեռով ընդունիլ զոյգն այս խաբող.
Եթէ կրնաս լսել քու խօսքդ վճիտ
Զարափոխուած յիմարներու ծուղակի
Ու խորտակուած տեսնել մեծ երկը կեանքիդ,
Բայց վերստին զայն շինելու գաս ծունկի.

Եթէ կրնաս շահը հազար ձիգերու
Մէկ հարուածով յանձնել բախտի սեղանին
Եւ անտրտունջ, առանց երբեք ողբալու
Վերսկսիլ ծայրէն ամէն ինչ կրկին,

Եթէ կրնաս սիրտ ու ջիղեր ու մկան
Մաշումէն ետք նորէն լարել անդադար
Եւ դիմանալ, երբ կորած է ամէն բան,
Բացի կամքէն, որ կը մնայ մէջդ վառ.
Եթէ կրնաս արքաներու հետ պարզուկ,
Ամբոխին մէջ՝ առաքինի ըլլալ միշտ,
Եթէ մարդիկ անգօր են քեզ առթել վիշտ
Եւ ամէնուն կու տաս արժէքն իր արդար,
Եթէ սիրես, բայց սիրոյ խենթ չդառնաս.
Քուկդ է երկիրն ու իր գանձերն անհամար
Եւ աւելին՝ այն ատեն Մարդ ես, տղաս:

IF

If you can keep your head when all about you
Are losing theirs and blaming it on you,
If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too;
If you can wait and not be tired by waiting,
Or, being lied about, don't deal in lies,
Or being hated don't give way to hating,
And yet don't look too good, nor talk too wise:

If you can dream - and not make dreams your master;
If you can think - and not make thoughts your aim;
If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same;
If you can bear to hear the truth you've spoken
Twisted by knaves to make a trap for fools,
Or watch the things you gave your life to, broken,
And stoop and build'em up with worn-out tools:

If you can make one heap of all your winnings
And risk it on one turn of pitch-and-toss,
And lose, and start again at your beginnings,
And never breathe a word about your loss;
If you can force your heart and nerve and sinew
To serve your turn long after they are gone,
And so hold on when there is nothing in you
Except the Will which says to them: "Hold on!"

If you can talk with crowds and keep your virtue,
Or walk with Kings - nor lose the common touch,
If neither foes nor loving friends can hurt you,
If all men count with you, but none too much;
If you can fill the unforgiving minute
With sixty seconds' worth of distance run,
Yours is the Earth and everything that's in it,
And which is more you'll be a Man, my son!

Rudyard Kipling

Ֆրանսերէն Թարգմանութիւնը՝ ԱՆՏՐԷ ՄՈՐՈՒԷ

IF (SI)

Si tu peux voir détruit l'ouvrage de ta vie
Et sans dire un seul mot te mettre à rebâtir,
Ou perdre en un seul coup le gain de cent parties
Sans un geste et sans un soupir;

Si tu peux être amant sans être fou d'amour,
Si tu peux être fort sans cesser d'être tendre,
Et, te sentant haï, sans haïr à ton tour,
Pourtant lutter et te défendre;

Si tu peux supporter d'entendre tes paroles
Travesties par des gueux pour exciter des sots,
Et d'entendre mentir sur toi leurs bouches folles
Sans mentir toi-même d'un mot;

Si tu peux rester digne en étant populaire,
Si tu peux rester peuple en conseillant les rois,
Et si tu peux aimer tous tes amis en frère,
Sans qu'aucun d'eux soit tout pour toi;

Si tu sais méditer, observer et connaître,
Sans jamais devenir sceptique ou destructeur,
Rêver, mais sans laisser ton rêve être ton maître,
Penser sans n'être qu'un penseur;

Si tu peux être dur sans jamais être en rage,
Si tu peux être brave et jamais imprudent,
Si tu sais être bon, si tu sais être sage,
Sans être moral ni pédant;

Si tu peux rencontrer Triomphe après Défaite
Et recevoir ces deux menteurs d'un même front,
Si tu peux conserver ton courage et ta tête
Quand tous les autres les perdront,

Alors les Rois, les Dieux, la Chance et la Victoire
Seront à tous jamais tes esclaves soumis,
Et, ce qui vaut mieux que les Rois et la Gloire
Tu seras un homme, mon fils.

Գ.- Դանիել Վարուժան մեծ բանաստեղծ է (1884-1915), զոհ 1915 թուականի ցեղասպանությանն էլ հայ միության դեմ գործուած ահազնութեամբ բնորոշուող ոճի-րին: Երեսուն տարեկան բանաստեղծը եթէ ֆրանսացի բանաստեղծ Վիքթոր Հիւկոյի կեանքը ունենար, ութսուն տարեկան, կրնար երեսակայել այն ժառանգութիւնը զոր կրնար կրակել: Դանիել Վարուժանի «Կարմիր Հողը» բանաստեղծութիւնը թարգմանած է ֆրանսացի բանաստեղծ Լիւք-Անրիէ Մարսէլ, որուն գործակցած է գրող Կարապետ Փոլստեան (1914-1986):

ԿԱՐՄԻՐ ՀՈՂԸ

Գրասեղանիս վրայ, սա
Սկաւառակին մէջ կայ բոռ մը հող, բերուած հոն
Հայրենիքի դաշտերէն:

Նուէր է ան . - Զայն ինձ ձօնողը կարծեց
Սիրտն իր տրուած, առանց երբեք գիտնալու
Թէ կու տար իր պապերունն ալ միասին:

Զայն կը դիտեմ . - մերթ ժամեր
Բիբերս անոր վրայ յառած կը մնամ
Լո՛ւն եւ թախծո՛ւտ, իբր այդ հողին մէջ յուրթի
Նայուածքս արմատ արձակէր : -
Կը մտածեմ . - Գուցէ իր գոյնը բոսոր
Զէ պարզեւուած բնութեան ներհուն օրէնքէն.
Վերքերու սպունգ մըլլալով
Խմած է մաս մը կեանքի, մաս մ'արեւու.
Եւ իբր տարր անպաշտպան
Կարմիր հող մէ եղած, հայ հող մըլլալուն:

Գուցէ իր մէջ կը բաբախեն տակաւին
Դարերը հին-հին փառքին,
Կայծն ամրակուռ սմբակներու որոնց գոռ
Արշաւանքն օր մը ծածկեց
Հայկեան վաշտերն յաղթութեան տաք փոշիով:

Կըսեմ . - Իր մէջ դեռ կ'ապրի
Ինքնատիպ ուժն այն որ կազմեց շունչ առ շունչ,
Կեանքս իմ, քու կեանքդ, ու տուաւ,
Կարծես ձեռքով գիտակից,
Նոյն թուիս աչուին նոյն եւ նման հոգիով
Կիրք մ'Եփրատէն առնուած,
Սիրտ մը կամշոտ, թաքստոց
Ըմբոստանքի ու նաեւ բո՛ւրն սիրոյ:

Իր մէջ, իր մէջ կը կայծկլտայ հոգի մ'հին՝
Հին դիւցազնի եղած փսոր մը գուցէ՝
Կոյսի մաղուոր արցունքով.
Հիւլէ մը կայ Հայկէն, փոշի մ'Արամէն,
Անանիայէն բիբ մը դէտ՝
Դեռ աստղերու ձաճանչներով թաթաղուն.

Ա՛զգ մը կայ հոն, սեղանիս վրայ ազգ մը հին,
Որ այսօր իր վերաշողշող այգուն մէջ,
Հողի բնատուր մարմնոյն տակ ինձ կը խօսի,
Կոզեզիմէ - եւ աստղերու ինչպէս ցանն
Անհունութեան մէջ կապոյտ -
Փոշիներովն իր հրաբորբ
Հոգիս քաղցրիկ փայլակներով կ'ոռոզէ:

Ու այն ատեն լարը ջղերուս կը դողայ
Սարսուռով մ'յորդ, ա՛յն սարսուռով՝ որ մտքին
Հերկերուն վրայ աւելի՛
Ըստեղծիչ է քան գարնան հովն արփագաղջ:
Ու կը զգամ անցքն ուղեղէս
Նոր յուշերո՛ւ, հոգիներո՛ւ դեռ կարմիր
Խոր վերքերովն իրենց, վրէժի՛ շրթունքներ.

Եւ այդ հողն, այդ փոշին, զոր ես կը պահեմ
Այնքա՛ն սիրով՝ որքան հոգիս պիտ' չընէր
Եթէ մարմնոյս ածիւններն
Օր մը մահէն վերջ հովերուն մէջ գտնար.
Այդ պանդուխտ մասն Հայաստանի, մասունքն այդ
Մնացած մեր յաղթ պապերէն,
Բժժանքն ու ձօնն այդ կարմիր,
Սիրտս սեղմած մագիլներով անծանօթ,
Երկինքն ի վեր, գրրքի մը վրայ, թանկագին
Ժամու մը մէջ ժպիտներու, սէրերու,
Կամ քերթուածի մը ծնած վեհ վայրկեանին
Զիս հապըշտապ կը մղէ
Մերթ լալու, մերթ մոնչելու,
Եւ զինելու բռունցքս, հոգիս բռունցքիս մէջ:

Թարգմանություն բանաստեղծ Լիլբ-Անտրե Մարսելի

LA TERRE ROUGE

Sur ma table de travail, dans ce vase,
repose une poignée de terre prise
aux champs de mon pays...

C'est un cadeau, - celui qui me l'offrit
crut y serrer son cœur, mais ne pensa jamais
qu'il me donnait aussi le cœur de ses ancêtres.

Je la contemple... Et que de longues heures passées
dans le silence et la tristesse
à laisser mes yeux se river sur elle, la fertile,
au point que mes regards y voudraient pousser des racines.

Et va le songe... Et je me dis
qu'il ne se peut que cette couleur rouge
soit enfantée des seules lois de la Nature,
mais comme un linge éponge des blessures,
de vie et de soleil qu'elle but les deux parts,
et qu'elle devint rouge, étant terre arménienne,
comme un élément pur que rien n'a préservé.
Peut-être en elle gronde encore le sourd frémissement
des vieilles gloires séculaires
et le feu des rudes sabots
dont le fracas couvrit un jour
des poudres chaudes des victoires
les dures armées d'Arménie.

Je dis: en elle brûle encore
la vive force originelle
qui souffle à souffle sut former
ma vie, la tienne, et sut donner
d'une main toute connaissante,
aux mêmes yeux noirs, avec la même âme,
une passion prise à l'Euphrate,
un cœur volontaire, bastion
de révolte et d'ardent amour.
En elle, en elle, une âme antique s'illumine,
une parcelle ailée de quelque vieux héros

si doucement mêlée aux pleurs naïves d'une vierge,
un atome de Haïg, une poussière d'Aram,
un regard profond d'Anania
tout scintillant encor d'un poudrolement d'étoiles.

Sur ma table revit encore une patrie,
- et de si loin venue cette patrie...-
qui, dans sa frémissante résurrection,
sous les espèces naturelles de la terre
me ressaisit l'âme aujourd'hui,
et comme à l'infini cette semence sidérale
au vaste de l'azur, toute gonflée de feu,
d'éclairs de douceurs me féconde.

Les cordes tremblent de mes nerfs...
Leur intense frisson fertilise bien plus
que le vent chaud de Mai le vif des terres.
Dans ma tête se fraient la route
d'autres souvenirs, des corps tout rougis
d'atroces blessures
comme de grandes lèvres de vengeance.

Ce peu de terre, cette poussière
gardée au cœur d'un amour si tendu
que mon âme un jour n'en pourrait,
si dans le vent elle trouvait
le reste de mon corps devenu cendre,
cette poudre en exil d'Arménie, cette relique,
legs des aïeux qui savaient des victoires,
cette offrande rouge et ce talisman
serrée sur mon cœur de griffes secrètes,
vers le ciel, sur un livre,
quand vient cette heure précieuse
de l'amour et du sourire
à ce moment divin où se forme un poème,
cette terre me pousse aux larmes ou aux rugissements
sans que mon sang ne puisse s'en défendre,
et me pousse à armer mon poing
et de ce poing me tenir toute l'âme.

ՄՕ ԵԱՆ

(ԿԸ ԹԱՐԳԱՄԱՆՈՒԻՒ՝ «ԱՆ ՈՐ ՉԻ ԽՕՍԻՐ»)

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՊԵԼԵԱՆ 2012-Ի ԴԱՓՆԵԿԻՐ

«Գրող մը պարտական է քննադատութիւններ եւ ընդվզում արտայայտել ընկերութեան մութ երեսներուն եւ մարդկային բնութեան տգեղութեան դիմաց»:

ՄՕ ԵԱՆ

Իսկական անունով Կուան Սոյէ: Ծնած է 17 Փետրուար 1955-ին Չինաստանի Շանտոնկ նահանգի Կաոմի քաղաքը, գիւղացի ընտանիքի մէջ: 1959-1961 տարիներուն անօթութիւնը ճանչցած են: 1966-ին, Մշակութային Յեղափոխութեան տարիներուն «անբաղձալի» համարուած է եւ զինք արտաքսած են դպրոցէն: Ընտանիքին հետ մեծ թշուառութեան մէջ ապրած է այդ տարիներուն:

Ժողովրդական ազատագրութեան բանակի մաս կազմելէ առաջ, եղած է գործարանի բանուոր, ապա անդամակցած է համայնավար կուսակցութեան: Երեսուն մէկ տարեկանին վկայուած է բանակի Արուեստից եւ գրականութեան ակադեմիայէն, եւ հինգ տարի ետք Փեքինի համալսարանէն:

Իր գրական կազմաւորումը դասական չէ եղած, իր մեծ-մօր պատմութիւնները եւ բանակին մէջ իր ստացած կրթութիւնը այլապէս դրոշմած են զինք:

Ընտանիքէն ստացած դաստիարակութեամբ, վարժուած է դուրսը չարտայայտուիլ, ուրկէ իր գրական անունը, ՄՕ ԵԱՆ, (ան որ չի խօսիր): Անմիջապէս կը նկատուի իր գրական տաղանդը:

Շուէտի Ակադեմիան գնահատած է չինացի գրողի «բանդան շան քային իրապաշտութիւնը»:

Գրական անունով Մօ Եան (բուն անունով Կուան Մոյէ) ծնած է 1955-ին Կաոմի քաղաքին մէջ, Շանտոնկ նահանգ, արեւելեան Չինաստան:

Շուէտի ակադեմիան կ'ըսէ, որ ան «գուգորդելով երեւակայութիւն եւ իրապաշտութիւն, պատմական եւ ընկերային տեսանկիւն, ստեղծած է աշխարհ մը, որ իր բարդութեամբ կը յիշեցնէ Ուիլեամ Ֆոլքնըրի եւ Կապրիէլ Կարսիա Մարքէզի պէս գրողներու աշխարհները, միաժամանակ խարսխած մնալով չինական հին գրականութեան եւ ժողովրդական պատումի աւանդութեան մէջ»:

Հակառակ ընկերութեան նկատմամբ իր քննադատական վերաբերումին, Մօ Եան կը համարուի իր սերունդի մեծագոյն դէմքերէն մին: Իր թարգմանուած երկերուն ճամբով ծանօթ է աշխարհի եւ մեծապէս գնահատուած: Հակառակ անոր որ իր երկերը ծաւալուն են, յաճախ անցնելով հինգ հարիւր էջի սահմանը, անոնք, շատ լաւ կը սպառին:

Մանկութեան եղած է «քչախօս», ինքնամփոփ, այդպէս դաստիարակած են զինք իր ծնողքը, կ'ըսէ իր գիրքերը ֆրանսերէնի թարգմանող Սիլվի Ժանթիլ: Իր ընտանիքը համարուած է անբաղձալի՝ «մշակութային յեղափոխութեան» օրերուն եւ ապրած խոր թշուառութեան պայմաններում մէջ: Հետագային որպէս գրչանուն ընտրած է «Մօ Եան»ը, որ կը նշանակէ «չըսել»: Բանակ կոչ-

ւած զորակոչիկը զարգանալու եւ ծաղկելու առիթ պիտի ունենայ: Մօ Եան անգրագէտ գիտացի ծնողներէ սերած է եւ բանակի ծառայութիւնը զինք փրկած է: Մօ Եան երկար ժամանակ պիտի պահէ իր գիտացի-զինուոր-գրողի տարազը, նոյնիսկ երբ խնդիրներ ունեցած է գրաքննութեան հետ, մասնատրաբար իր առաջին եւ ժողովրդական վէպերէն՝ «Գեղեցիկ կուրծքեր, գեղեցիկ յետոյքներ»ի առաջին հրատարակութիւններուն ժամանակ:

Մօ Եան կը շարունակէ մնալ յամառ ընթերցող մը, կը գնահատէ արեւմտեան գրողները, նաեւ ռուսական, ճափոնական, հարաւ-ամերիկեան գրականու-

թիւնը: Իր թարգմանիչներու վկայութեամբ, իւրաքանչիւր գիրքի հետ Մօ Եան նոր ոճ կը փորձէ: Իր ընտրած նիւթերը բազմերես են, կը գտնենք չին-ճաբոնական պատերազմը, չինական չարչարանքները, խոզերու զենումը եւ կամ համայնավար վարիչներու փտածութիւնը:

Թէեւ, դառնալով Չինաստանի գրողներու միութեան փոխ-նախագահ, որ պաշտօնական հանգամանգ մըն է, ան երբեմն կ'ամբաստանուի այլախոհներու նկատմամբ զօրակցութիւն չցուցաբերելու համար, երբ Չինաստան միակ երկիրն է որ դեռ բանտարկուած կը պահէ Նոպէլեան խաղաղութեան դափնեկիր մը:

Ըստ ամերիկացի գրական քննադատի մը, Մօ Եան մեծ գրող մըն է, որ «կը գրէ Չինաստանի վէպը»: Ընթերցողը կը նկատէ որ նուրբ եւ բանաստեղծական երգիծանքի ետին կ'ապրի ժողովուրդ մը, իր անցանկալի առօրեայով եւ ճապով պատշաճեցումներով: «Հորթը» վէպ մըն է, որ թուրքի վրայ կը բեմադրէ կեանքեր եւ բարքեր, խորքի պատկերներով յուզող բանաստեղծականութեամբ, մանկութիւն, ծննդավայր եւ դժուարութիւնները յաղթահարելու համար ճարպիկութիւններ: (Տեսնել՝ թարգմանուած հատուածը:)

Հեղինակ է շուրջ ութսուն երկերու, որոնք թարգմանուած են բազմաթիւ լեզուներով, 1984-էն մինչեւ այսօր: Իր գրականութիւնը պսակուած է բազմաթիւ մրցանակներով:

Իր գրականութիւնը պսակուած է բազմաթիւ մրցանակներով:

ՀՈՐԹԸ

(Հատուած՝ համանուն վէպէն)

Լսելով «ժանտախտ» բառը, ամբողջը անմիջապէս ցրուեցաւ:

Պարոն Սուլն կանչեց. «Ընկեր Տոնկ»:*

Ընկեր Տոնկ վազելով յառաջացաւ, կռնակը կռացած, ապա կանգնեցաւ պ. Սուլնի առջեւ, կրկին խոնարհեցաւ եւ ըսաւ. «Ձեր հրահանգը, պ. Սուլն»:

Պ. Սուլն ձեռքի շարժում մը ըրաւ եւ ըսաւ, շատ դժգոհ երեւոյթով մը. «Եթէ այս հորթը մեռած է վարակիչ սաստիկ հիւանդութեան մը հետեւանքով, ինչո՞ւ մինչեւ հիմա հոս մնացած է: Հոս շատ երթեւեկ կայ, չէ՞ք վախճար որ վարակում կրնայ պատահիլ: Ընկերներ, դուք շատ անփոյթ էք: Եթէ այս հիւանդութիւնը տարածուի, կ'երեւակայէ՞ք վնասները մեր ժողովրդական համայնքին համար: Նիւթական վնասները դեռ կրնան փոխարինուիլ, բայց ոչ քաղաքական հետեւանքները, կը հասկնա՞ք»:

Ընկեր Տոնկ իր ձեռքերը չփեց տաբատին վրայ եւ ըսաւ.

«Դէպքերը մեզմէ արագ ընթացան, անմիջապէս կը քննեմ...»

- Վերջ տուէ՛ք քննութեան մասին խօսելու: Կարեւորը արագ գործել է: Այս հորթը անմիջապէս սպանդանոց պէտք է տանիլ: Ձայն պիտի կտրատէք, նմոյշ մը կը վերցնէք քննութեան ղրկելու համար, ապա զայն հակաճեղքելու տաք բարձր ջերմութեամբ սպանդանոցին մէջ պարարտացուցիչի վերածելէ առաջ»:

*Ձղաձիգ, չեչոտ հօրեղբայր** միջամտեց. «Պարոն Սուլն, այս հորթը չմեռաւ վարա-*

կի հիւանդութեամբ, այլ անո՛ր համար որ զայն ամորձահատեցին»:

Ընկեր Տոնկի դէմքը բացայայտօրէն գունաթափուեցաւ:

Զեչոտ հօրեղբայր զիս եւ վարպետ Տիւն ցոյց տուաւ: «Եթէ ինծի չէք հաւատար, իրենց հարցուցէ՛ք»:

Պ. Սուլն նայեցաւ ընկեր Տոնկի կողմը եւ հարցուց. «Ի՞նչ է իրականութիւնը»:

Ընկեր Տոնկ կակազելով պատասխանեց. «Ճիշդ է, այդ հորթը նոր ամորձահատ-
լած էր, բայց ուժեղ վարակ մը ունեցաւ...»

Պ. Սուլն ձեռքի ջղազրգիւ շարժում մը ըրաւ եւ ըսաւ. «Վերցուցէ՛ք, այս հորթը, կտրատեցէ՛ք, նմոյշ մը տարէք քնութեան եւ զայն վերածեցէ՛ք պարարտացուցիչի, եւ մաքրեցէ՛ք հրապարակը»:

Զեչոտ հօրեղբայր պնդեց. «Պարոն Սուլն, բարեհաճեցէ՛ք, թոյլ տուէ՛ք զայն գիւղ տանիլ...»

Պ. Սուլն կաս կարմիր կտրած գայրացաւ. «Տանիլ ի՞նչ ընելու: Զեր գումարտակի ամբողջ արջա՞ւր կ'ուզէք վարակել: Կ'ուզէք որ ան ամբողջութեա՞մը սատկի: Ինչ-
պէ՞ս է ձեր անունը: Ո՞ր դասակարգին կը պատկանիք:

Զեչոտ հօրեղբայր գունաթափ եղաւ: Շրթները դողացին, բայց բառ չարտաբերեց:

.....

Մեր հորթի մահուընէն երեք օր ետք, 1 Մայիս 1970-ին, արտակարգ խնդիր մը ծա-
գեցաւ համայնքի կեդրոնատեղին, սննդական թունաւորում երեք հարիւր անձի,
որոնք ամէնք ալ կը յայտնաբերէին նոյն ախտանշանները — ջերմ, փսխում, փորհա-
րութիւն: Հիւանդներու մեծ մասը համայնքի պատասխանատուներ էին, պաշտօնեա-
ներ եւ անոնց ազգական-բարեկամները՝ որոնք կը սնանէին ազգային շտեմարաննե-
րու հացահատիկով: Այս խնդիրը նախ ցնցեց շրջանի յեղափոխական կոմիտէն, ապա
գաւառի, ըսին նաեւ որ ան հասաւ մինչեւ մայրաքաղաք: Շրջանի հիւանդանոցի
բժիշկները հիւանդատար կառքերով եկան, գաւառի հիւանդանոցի բժիշկները
եկան գնացքով, մայրաքաղաքէն եկող բժիշկ չեղաւ, բայց մայրաքաղաքը ղրկեց ուղ-
ղաթիւ մը շտապ օգնութեան դեղերով: Համայնքի պատիկ հիւանդանոցը այդքան
մեծ թիւով հիւանդ չէր կրնար ընդունիլ: Ուստի արձակուրդ տուին նախակրթարա-
նին, եւ գրասեղանները հիւանդի մահճակալի վերածեցին եւ դասարանները՝ հիւան-
դանոցի սենեակներու: Թիւ 6037 զօրագունդը մօտակայ շրջաններուն մէջ գինավար-
ժութիւններ կ'ընէր, եւ զօրագունդի հիւանդանոցը լիովին տրամադրուեցաւ: Ըստ
հիւանդներուն, ժողովրդական Բանակի բժիշկներու մակարդակը շատ բարձր էր, եւ
երիտասարդ գինուորները, որոնք սրսկումները կ'ընէին, ճշգրտութեամբ կը մտցը-
նէին ասեղը, եւ կը յաջողէին առաջին փորձով իսկ: Մինչդեռ մեր հիւանդանոցի տոք-
թէօրները երակի մէջ ասեղ կը խրէին, արիւն դուրս չէր գար, ուրիշ փորձ մըն ալ
կ'ընէին եւ կրկին չէին յաջողեր: Այնքան անգամներ կը վերսկսէին, որ հիւանդին թե-
ւը արիւնով կը ծածկուէր: Վերջապէս կը յաջողէին ինչպէս կոյր կատու մը սատկած
մուկ մը կը բռնէ:

Այդ պահուն չէին մտածած սննդական թունաւորման մասին, քանի որ այն օրէն ի
վեր որ Փան Կիւ*** գատած էր երկինքը եւ երկիրը, այն օրէն ի վեր որ երեք օգոստա-

փառները եւ հինգ կայսրերը, եւ մինչեւ այսօր, մենք երբեք չէինք լսած որ կարելի էր ուտելիքով թունաւորուիլ: Համայնքի յեղափոխական կոմիտէն, չրջանի յեղափոխական կոմիտէին ուղղուած իր տեղեկագրին մէջ գրած էր, որ դասակարգային թշնամիներ ջրհորներուն մէջ թոյն դրած էին, կամ ալիւրին: Շրջանի յեղափոխական կոմիտէն նոյնը գրած էր գաւառի յեղափոխական կոմիտէին: Եւ ուրեմն, այս խնդրի սկիզբը, ամէն ոք ատամները սեղմած էր եւ կը մնար խորհրդաւոր: Ղեկավարները իրենց ամբողջ ուժը դրած էին. 1) հանելուկը լուծելու, 2) մարդիկը փրկելու: Ըստ վերլուծման մը, թունաւորողները 1) Թայուանի կողմէ դրկուած Գուոմինթանիկ գործակալներն էին, 2) թաքնուած դասակարգային թշնամիներ: Անմիջապէս յայտնուեցան մարդիկ որ տեղեկացուցին այս առիթով ստեղծուած ժամանակաւոր հրամանատարութեան գիշերուան ընթացքին տեսած ըլլալ երեք լուսաւոր կարմիր ազդանշաններ, ուրիշներ գտան թշնամիին կողմէ լքուած ձայնասփիւռ գործիք մը: Ժամանակաւոր հրամանատարութեան գործակալները բոլորն ալ կու գային կից չրջաններէն եւ դրացի համայնքներէն, մեր համայնքի բոլոր ղեկավարները թունաւորուած ըլլալով, եւ յաճախ ծանօրէն: Որպէս անմիջական հետեւանք, բարձրախօսը անդադար կը սփռէր հրահանգներ, պահանջելով միջին-թշուառ գիւղացիներէն ահագանգային վիճակը բարձրակէտին պահել եւ ընդդիմանալ դասակարգային թշնամիներու շարժումներուն: Այն ատեն բոլոր գիւղերը «չորս դաս»****երու անդամները արգելափակեցին զանոնք հսկողութեան տակ պահելու համար: Նոյնիսկ արտաքնոց երթալու համար անոնց կ'ընկերանար զինուորական մը: Միաժամանակ գիւղերը սկսան շարքով ստուգումներ կատարել, որպէսզի «չորս դասերը» խոստովանին իրենց ոճիրները, զանոնք արիւնաքամ ըլլալու աստիճան ծեծի ենթարկելով, մինչեւ որ երկինքէն շնորհ խնդրեն: Բանակը աշխուժութեամբ մասնակցեցաւ, փակելով համայնքի կեդրոնի մուտքը, անոր իւրաքանչիւր կողմը դնելով զինեալ պահակ մը եւ կազմակերպելով մեքենաներով օժտուած գիշերային հսկողութեան շրջուն ջոկատներ: Անգամ մըն ալ շրջեցան մեր գիւղին մէջ, որ մեր առջեւ բացաւ աներեւակայելի հորիզոններ: Ոչ ոք տեսած էր այնքան արագ շարժող բան մը: Նախ նկատեցինք արեւմուտքէն եկող լոյս մը, այդ յստակութեամբ նշմարելէ առաջ մեքենաներու շարժակներու դողողոցը հասաւ մեր ականջներուն, եւ երբ կը պատրաստուէինք լաւ դիտելու, անոնք արդէն անհետացած էին: Անոնք իրապէս կը սուրային կայծակի պէս:

Այս հնարքներէն քանի մը օր ետք ոչ լրտես ոչ ալ թաքնուած դասակարգային թշնամի բռնուած էին: Հիւանդներու մեծ մասը հիւանդանոցէն ելած էր: Շրջանի առողջապահական սպասարկութիւնները վերջապէս յաջողեցան ճշդել, գաւառի նոյն ծառայութիւններուն հետ, այն՝ որ սնունդը թունաւորած էր շուրջ երեք հարիւր հոգի. ան մեր Զոյգ Քամակն էր (սատկած հորթը Բ.): Բացատրեցին որ անոր միսին եւ ընդերքին կար մանրէ մը, սալմոնէլլ, որ կը դիմանար 3000 աստիճանէ բարձր ջերմութեան եւ զոր կարելի էր երեք տարի եռացնել առանց կարենալ ոչնչացնելու:

Երբ առանձնացուեցաւ սալմոնէլլ, դասակարգային պայքարը վերածուեցաւ յանցաւորներու փնտռտուքի: Սալմոնէլլով թունաւորման հարցով համայնքի հետախուզական կոմիտէն գիւղ ղրկեց երկու քննիչներ, որոնք հարցաքննութեան կանչեցին

մեզ. Վարպետ Տիւն, չեչոտ հօրեղբայրը եւ գիս: Մին հարցումներ կ'ուղղէր, միւսը կ'արձանագրէր: Ոչ մէկ պայմանով պիտի խօսէի: Երբ ճնշումը զօրաւոր էր, լալ կը ձեւացնէի: Վարպետ Տիւն ապուշի ձեւ առաւ: Ուրեմն ամէն բան պատմուեցաւ չեչոտ հօրեղբոր կողմէ: Ան նախ պատմեց թէ ինչպէս ընկեր Տոնկ վիրահատելով Զոյգ Քամակը մասնաւոր կտրած էր երակ մը, յետոյ թէ ինչպէս ան ուշացած էր անոր սրսկում մը ընել, որ նախօրօք համաճայնած էր տնօրէն Սունի հետ ձգելու համար որ Զոյգ Քամակը մեռնի եւ ձեռք դնել անոր միսին վրայ 1 Մայիսի տօնին համար: Բայց Տէրը կը հսկէր:

Մենք չենք գիտեր երկու քննիչներու տեղեկագրին բովանդակութիւնը, բայց գիտենք թէ ինչպէս հարցը իր լուծումը գտաւ:

Վերջաւորութեան, ամբողջ պատասխանատուութիւնը վերագրուեցաւ վարպետ Տիւնի չորրորդ փեսային, Սոնկ Վուլումի — որ կ'աշխատէր ժողովրդական համայնքի սպանդանոցը: Ան չէր հնազանդած պ. Սունի կողմէ տրուած հրահանգին եւ թունաւորուած միսը վաճառած էր համայնքի ամէն աստիճանի ղեկավարներուն եւ վարչական մարմիններուն անդամներուն եւ յառաջացուցած այս տխուր հարցը: Եւ նոյնիսկ երբ ինք ալ թունաւորուած էր, այլապէս բաւական ծանրօրէն, իր պաշտօնը կորսնցուց եւ Կոստակցութենէն կախակալուեցաւ մէկ տարիով:

Մաս Զէտոնկի միտքի անպարտելի լոյսով, եւ ժողովրդական ազատագրութեան Բանակի անշահախնդիր օժանդակութեամբ, զաւառի, չրջանի եւ համայնքի յեղափոխական կոմիտէներու ղեկավարութեամբ, շնորհիւ խնդրոյ առարկայ առողջապահական անձնակազմին, երեք հարիւր ութը թունաւորուածներէն մէկ հոգիի մահուան դժբախտութիւն եղաւ (սրտի տագնապի հետեւանքով): Այս եղաւ մեծ յաղթանակը «Մշակութային եւ Ընչագուրկներու (պրոլետարական) Մեծ Յեղափոխութեան»: Եթէ այս խնդիրը պատահած ըլլար նախկին զգուելի ընկերութեան ժամանակաշրջանին, երեք հարիւր ութը անձերէն ոչ մէկ վերապրող կ'ըլլար: Նոյնիսկ եթէ մէկ հոգի կորսնցուցինք, այդ կարելոր չէր, քանի որ ան մեռած էր սրտի հիւանդութեան պատճառով:

Ան որ սրտի տագնապի հետեւանքով մեռած էր անծանօթ մէկը չէր, այլ հայր Տիւնի երէց աղջկան ամուսինը, Զհանկ Վուքուլին, որ որպէս խոհարար կ'աշխատէր ժողովրդական համայնքի խոհանոցը:

Բայց մեր գիւղին մէջ ամէնքն ալ ըսին, որ ան մեռած էր եզան միսի անմարսողութեան հետեւանքով:

Հայացուց՝ 3. Պ.

(Հատուած, վերջին էջերը)

* Ընկեր Տոնկ համայնքի անասնաբոյժն է:

** Արջառի հսկողութեան պատասխանատուն է:

*** Զինական դիցարանութեան դէմքը, որ առաջինը դուրս եկած է սկզբնական քառուէն (Մօ Եան):

**** 1956-ի շարժման չորս դասերը. Կալուածատէրերը, հարուստ գիւղացիները, հակա-յեղափոխականները, որոնց վրայ հեղափոխական աւելցուեցան «զէշ փարրերը» (Մօ Եան):

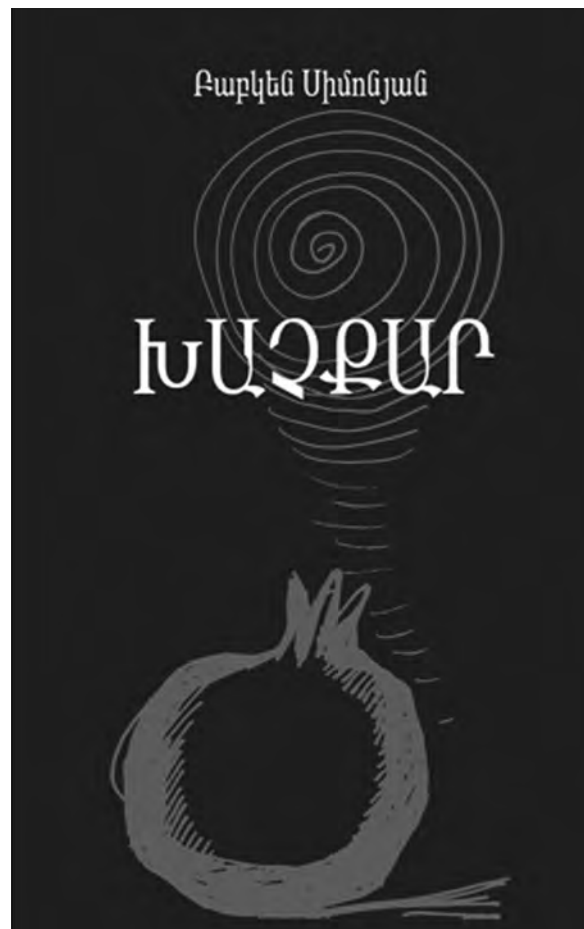
ԲԱԲԳԻՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆԻ «ԽԱԶՔԱՐ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ ՍՐՏԻ ԵՒ ՄՏՔԻ ԱՆՄԱՐ ՂՕՂԱՆՋՆԵՐ

2012 թվականին «Հայաստան» հրատարակչությունը լույս ընծայեց «Խաչքար» վերնագրով բանաստեղծությունների ժողովածուն, որի հեղինակը Հայաստանի Հանրապետությունում Սերբիայի Հանրապետության Պատուոյ Հիւպատոս Բարգէն Սիմոնեանն է:

Ընթերցողը մի պահ կարկամում է, տարակուսում: Ղիւանագէտ եւ բանաստեղծ՝ իրար անյարիր մասնագիտություններ, որոնք մէկտեղուել, միասնաւորուել են մի անձի մէջ, բայց անգամ ակնթարթային ծանօթութիւնը գրքում գետեղուած բանաստեղծություններին ընթերցողի մէջ փարատում է բոլոր տարակոյսները: Դրա հետ միասին կարծես աւելի լաւ ես ճանաչում հեղինակին: Նա հոգով ոչ միայն Հայ է, մեծատառով Հայ, այլ նաեւ՝ սերբ: Հայաստանում ստացած բարձրագոյն կրթութիւնից յետոյ հեղինակը Սերբիայում ստացել է բանասիրական կրթութիւն, սերտօրէն շփուել սերբական գրականութեանը, դրա միջոցով նաեւ այդ ժողովրդի պատմութեանը, աղբրներ գտել երկու երկրների պատմութեան ողբերգական իրադարձությունների մէջ, առաւել ծանր է ապրել հայրենազրկման զգացումը:

Ժողովածուն դարերի միջով անցած հայ մարդու հաւատարմութիւնն է իր ազգային աւանդույթներին, խոր յարգանք եւ անչափելի սէր գերդաստանի աւագների նկատմամբ:

Այն սկսում է մի քառակո՛վ, որն ընթերցողին պարզում է հեղինակի գիրքը «Խաչքար» վերնագրելու խորհուրդը: Ազգային աւանդույթներին հաւատարիմ Հայը ժողովածուն նուիրել է հօր եւ մօր կողմի գերդաստանի աւագներին՝ «լուսահոգի ննջեցեալներ» տատիկ-պապիկներին, ծնող-

ներին՝ հօրը եւ մօրը, կեանքից վաղաժամ հեռացած երկու քույրերին: Գիրքն ընթերցելուց յետոյ հաւատում ես, որ ոչ մի նիւթական յուշարձան, յուշաքար կամ շիրմաքար չեն կարող յաւերժանալ այնպէս, ինչպէս այս «յաւերժող խաչքարը», յորդացող զգացմունքների այս ժողովածուն:

Գիրքն ըստ բովանդակութեան բաղկացած է հինգ բաժնից: Ամէն մէկը զգացմունքների մի անափ պոռթկում է, յոյսերի, յոյգերի, կորստի ու ցաւի, բայց եւ՝ հաւատի ու յաւերժութեան արտայայտութիւն: Առաջին խորագրի բանաստեղծութիւնները նուիրուած են Հայաստան երկրին: Նոյեան տապանը, Արարատը, Անին, Կարսի Առաքելոցը, կորուսեալ հայրենիքի տարբեր սրբավայրերը, ճարտարապետական կոթողներն ու մասունքները փոթորկում են հայրենաբաղձ բանաստեղծի խռովայոյզ հոգին: Յոյսի ու անմար հաւատի ուժգին զգացումով բանաստեղծը մտորում է, որ անպայման կը վերանայ մեր եւ Արարատի միջեւ առկայ «սահմանը» եւ ամէն հայ կը հասնի «սրբազան լեռան ճերմակ թագը համբուրելու» իր երազին: Արարատին հետեւում են մեր կորուսեալ երկրի «որը» մնացած վայրերը՝ Վանը, Անին ու Կարսը, չքնաղ Վարազը, Սիփանն ու Սիսը, եւ հեղինակի հօր հաւատը՝ քանի դեռ կայ մեր անափ սէրը, ամբողջական Մայր Հայաստանը մերը պիտի լինի: Այդ բաժնի բոլոր բանաստեղծութիւնները հայրենակարօտ բանաստեղծի հոգու ճիչն են, որ համակում է ընթերցողին նոյն զգացմունքներով, հեղինակի հետ նա շրջում է Հայաստան երկրի սուրբ վայրերում: Մաքրավանք, սուրբ մատուռներ, խաչքար դարձած նոյնիսկ սովորական քարեր, Ծիծեռնակաբերդ, ուր պէտք է բարձրանաս ոչ թէ արցունքով, այլ՝ բուռնցք դարձած, Արարատեան հողն ամբողջական տեսնելու անմար հաւատով:

Յուզիչ է երկրորդ խորագիրը՝ առաջինի անմիջական շարունակութիւնը: Այն

նուիրուած է պատմական Հայաստանի նուիրական նահանգներից մէկին՝ Վասպուրականին: Ընդամէնը հինգ բանաստեղծութիւն եւ քառեակների շարք: Վասպուրականը Բարգէն Սիմոնեանի համար «դրախտի փակ դուռն է», գերուած ու աւերուած: Մեր հին կարօտին ու անմեռ յոյսին հաւատարիմ, Հայր պիտի բացի Մհերի փակ դուռը: Դիմելով գերուած Վասպուրականին, մեր Վանայ ծովին ու երկրին, հեղինակը հաւատքով մտորում է. Վասպուրական պիտի գնանք ոչ թէ իբրեւ զբօսաշրջիկ եւ օտար, այլ՝ «սուրբ աղօթքով, ոտքով կրկին յետ գնալու յոյսով»:

Բանաստեղծ-հեղինակը Վանի մասին խօսելիս եւ գրելիս վերապրում է «այգեստանցի տատի հոգու կսկիծը», որ Վանում թողած օջախ, վանք, անուշաբոյր հացի թոնիրը, ծաղկուն Այգեստանի իրենց տունը, Արտամէտի համբաւաւոր խնձորների այգիները, անընդհատ տնքում է հոգու ցաւից, մրմնջում «Դէ եամանը», Աստծուց պատիժ ու դատաստան խնդրում աշխարհում յաղթած, բայց միշտ սարսափով լցուած չար ոգու համար եւ հաւատով յայտարարում, որ վանեցին վերջապէս պէտք է տէր դառնայ իր հայրենի տանը: Վարակիչ է հեղինակի հաւատը, իսկ ընթերցողը մտորում է՝ բռնագրաւողների առաջ փակուած Մհերի դուռը իբրեւ փրկութեան դուռ կը բացուի հայութեան համար:

Ընթերցողը բանաստեղծի հետ վերապրում է կորստի ցաւը, վշտամորմոք կարօտը եւ լոյսով օծուած հաւատը, որ Վասպուրական աշխարհի յոսոյ դռները բացուելու են մեր առաջ: Այդ մորմոքներից, անհուն կարօտից, պատմութեան դաժան քառուղիներում, Բարձրեալի՝ Աստծոյ Աջն է փրկել հայութեանը: Բարձրեալին, Աստծուն եւ Աստուածամօրը հեղինակը դնում է նոյն հորիզոնականում, որտեղ հարազատ Մայրն է, բազմաթիւ արի զաւակներ կորցրած «աստուածուհի» հայ մայրերը: Այդ է

հաւաստում ժողովածուի միւս՝ «Երգս դառնայ քեզ յուշարձան» խորագիրը, ուր տեղ գտած բոլոր բանաստեղծութիւններն ու քառեակները հեղինակը նուիրել է կեանքից հեռացած մօրը, իսկ ամէն մի ընթերցող դրանց մէջ տեսնում է իր մօրը: Բանաստեղծութիւններն ընթերցելիս համակուում ես նոյն խորը վշտով ու թախիծով, ինչ հեղինակը, բայց միեւնոյն ժամանակ հոգիդ կարծես մաքրւում է պիղծ աղտերից, ամոքւում ես վշտից ու թեթեւացած շունչ քաշում: Ինչ լաւ կը լինէր, որ բոլոր որդիներն այդպէս խորը սգային իրենց մօր կորուստը եւ մեծատառով Մօր առաջ լինէին մաքրամաքուր, մեծատառով Որդի՝ արժանի մօրը:

Ժողովածուի բանաստեղծութիւններն ստուար մասն ամփոփուած է «Սերբական ղօղանջներ» խորագրում՝ քսանհինգից աւելի յուզիչ ստեղծագործութիւններ, որոնց շնորհիւ հայ ընթերցողը հաղորդակցւում է սերբ ժողովրդի պատմական դառը ճակատագրին, հարազատ երկրի մի հատուածը կորցնելու անմոռաբ ցաւին, եւ կարծես թէ նրանց հետ ապրում է հայրենի հողի կորստեան տառապանքը, այն տարբերութեամբ, որ հայերը կորցրել են իրենց պատմական հայրենիքի շուրջ 9/10 մասը, իսկ սերբերը՝ մի մարզը միայն: Ինչպէս ժամանակին Սերգէյ Գորոդեցկին Ղարաբաղը համարում էր Հայաստանի դարպասը, այնպէս էլ սերբ ժողովրդի հայ գաւազը Կոսովոն համարում է Սերբիայի դուռը, վանք ու մատուռը, սերբերի անմեռ կարօտը, փրկութեան լոյսն ու յոյսը: Քանի որ աշխարհում գործում է հզօր պետութիւնների շահերի օրէնքը, ապա սերբական Կոսովոն բռնագրաւել են ալբանները, եւ գերտէրութիւններն ընդունել են բռնագրաւուած Կոսովոյի անկախութիւնը: Մինչդեռ պատմական Արցախ-Ղարաբաղը՝ Մեծ Հայքի նահանգներից մէկը, իր հերոս ու մաքառող գաւազների ճիգով եւ աշխարհասփիւռ հայութեան օգնութեամբ ազատագրուել է

կովկասեան թուրք-բարբարոսներից, սակայն նոյն գերտէրութիւնները հեն ընդունում Արցախի անկախութիւնը: Մեզ ինչ է մնում՝ սպասել իրադարձութիւնների ընթացքին՝ մտորելով Անգլիայի վարչապետ Պալմերստոնի խօսքերը. «Չկան յաւերժական բարեկամներ եւ թշնամիներ, կան յաւերժական շահեր»: Ահա այս կարգախօսով են առաջնորդւում աշխարհի հզօրները, որից յետոյ մնում է բարձրաձայնել արեւմտահայ հանճարեղ բանաստեղծի խօսքերը. «Ո՛վ մարդկային արդարութիւն, թող որ թքնեմ քո ճակատիդ» (Միամանթօ, «Պար», Բ.):

«Սերբական ղօղանջներ» խորագիրը ցնցում է հայ ընթերցողի հոգին, երբ տեղեկանում է բարբարոս ալբանացու ձեռքով Գրաչանիցա վանքի որմին պահպանուած 14-րդ դարի սերբ թագուհի Սիմոնիդայի որմնանկարի եղծմանը, հայեացք յառում սերբական տարբեր սրբավայրերին, Դուշան արքայի հինաւորաց հողին, սերբական հիասքանչ Պրիզրենում երկինք խրուած մինարէթներին, մտաբերում հեռաւոր 1389-ի Վիդովդանեան արիւնալի ու անհաւասար ճակատամարտը սերբ իշխան Լազարի եւ դահիճ թուրք Մուրատի միջեւ: Սերբերին, հայ-սերբական բարեկամութեանը, նրանց պատմական ճակատագրերի զուգահեռներին, սերբական Աւարայրին (Կոսովոյին) եւ հայկական Կոսովոյին (Աւարայրին) նուիրւած բանաստեղծութիւնները յուզում են ընթերցողին մինչեւ հոգու խորքը, մինչ արցունք եւ ուրախութիւն: Այս բանաստեղծութիւնների շարքն ընթերցողին ծանօթացնում եւ հաղորդակցում է Սերբիայի պատմութեանը, մշակոյթին, ազգային-ազատագրական պայքարին: Այդ խորագրի բոլոր բանաստեղծութիւնները կարելի է վերլուծել առանձին-առանձին, այնքան յուզիչ են, որ ցանկութիւն է առաջանում հոգուդ տուայտանքի պահերին բարձրաձայնել դրանցից իւրաքանչիւրը, որով կը

դարմանուեն հոգուդ ցաւերը եւ ապրելու ցանկութիւնը վերստին կը վերադառնայ: Եւ, սակայն, այս խորագրից չեմ կարող չնշել ու չընդգծել «Վերջին թռիչք» բանաստեղծութիւնը, որ նուիրուած է 1988-ի Սպիտակի կործանարար երկրաշարժի ժամանակ հայ ժողովրդին օգնութեան շտապած սերբ օղաչուների ողբերգութեանը: «Եօթ քաջորդի սերբ»՝ եօթ պայծառ մարդիկ, որ դեկտեմբերի 12-ին զոհուեցին Հայաստանում: Երախտապարտ մեր ժողովուրդը զոհուած սերբ հերոս օղաչուների անուններն անմահացնող յուշարձան կանգնեցրեց: Կորստից տաս տարի անց մեր հայ սերբ կամ սերբ-հայ բանաստեղծ Բաբգէն Սիմոնեանը «Վերջին թռիչք» վերնագրով սքանչելի մի բանաստեղծութիւն նուիրեց զոհուած օղաչուների յիշատակին, որը յաւերժ է որպէս յուշարձան:

Ժողովածուն աւարտուած է «Խօսք առ Աստուած» խորագիրը ունեցող բաժնով: Դա ինքնատիպ մի աղբրագիր է, մշտամորմոք պաղատանք՝ ուղղուած Աստծուն, որ նա փրկի աշխարհը անհաւատներից ու կաւատներից, օտար ու կեղծ դաւանանքներից, նիւթապաշտներից ու եղբայրադաւերից, որ հոգով մաքրուած բոլոր մարդկանց սրտում «դաջուի Աստծոյ սուրբ պատկերը»: Աստծուն ուղղուած այդ բանաստեղծութեանը յաջորդում է «Ընդհատուած աղօթքը»՝ նուիրուած քահանայ Խաչատուր պապի յիշատակին, որը աղօթքով ու հոգու վէրքով, դահճի արիւնոտ ձեռքով սահմուկեցուցիչ 1937-ին, վիրաւոր ու խռովուած, հեռացաւ այս աշխարհից՝ մնալով անշիրիմ ու անքար: Պապին նուիրուած այս բանաստեղծութիւնը մի յաւերժ չիրմաքար է 1937-ի բոլոր անմեղ զոհերին: Այդ բաժնի բանաստեղծութիւններն աղբրս են առ Աստուած, նրա օրհնանքով մաքրուելու, անբիծ ու անարատ ապրելու, վայելելու Աստծոյ պարգեւ ընկերութիւնը՝ «յուսոյ տաճարը, դրախտի դուռը, անամոք ցաւին դեղ ու ճարը»:

Բացառիկ ուշադրութեան է արժանի «Իմ կեանքի մանիֆեստը»՝ բանաստեղծութիւնը, որն ընթերցողին ներկայացնում է բանաստեղծի հոգու հարստութիւնը, ամբողջ կեանքում շիտակութեամբ առաջնորդուող, «բարուն ու արդարին» ծառայող, տմարդին ու ազահին այպանող, մաքրամաքուր օրէնքներով առաջնորդուող մարդուն: Այդ խորագրի (ընդհանրապէս ամբողջ ժողովածուի) բանաստեղծութիւնները ընթերցողի առաջ պարզում են մեծատառով մարդու հոգու ծալքերը, աստուածային պատգամներով առաջնորդուող անհատի անեղծ հոգին, մարդկային բարձր առաքինութիւնը: Կարելի է երկար գրել «Խաչքար» ժողովածուի մասին, առանձին առանձին վերլուծել ու արժեւորել գրքում տեղ գտած բոլոր բանաստեղծութիւնները: Խորապէս համոզուած եմ, սակայն, այսօր քան էլ լիովին պատկերացում է տալիս բանաստեղծական ժողովածուի, նրա հեղինակի հոգու եւ մտքի բարձր արժանիքների մասին:

Ժողովածուի վերջում գետեղուած են հայ բանաստեղծներ Սիլվա Կապուտիկեանի, Գէորգ Էմինի, Լիւդուիգ Դուրեանի, Ռաֆայէլ Սահակեանի, ինչպէս նաեւ սերբ անուանի բանաստեղծ Բրանիսլաւ Պետրովիչի եւ բանասիրութեան դոկտոր, լեզուաբան Սուետոգար Ստիյովիչի գնահատանքի եւ արժեւորման արտայայտութիւնները, որոնք բնորոշում են Բաբգէն Սիմոնեան մեծատառով մարդու կերպարն ու բանաստեղծական աշխարհը, նաեւ՝ դիւանագէտին: Մնում է ցանկալ մեր բանաստեղծին աստուածային պարգեւների մի մեծ բոյլ՝ հոգու հարստութիւն, անարատութիւն, անկաշառ հայրենասիրութիւն, տոկուն աշխատասիրութիւն... Յանկութիւնների այս շարքը կարելի է անվերջ համալրել: Դրանց միջոցով եւ շնորհիւ մենք իրաւունք ունենք ակնկալելու մեր բանաստեղծից նորանոր աստուածային պարգեւներ:

Հատուածներ Բարգէն Սիմոնեանի
«ԽԱՉՔԱՐ» բանաստեղծութիւններու գիրքէն

ԸՆԴՀԱՏՈՒԱԾ ԱՂՕԹՔ

Պապիս՝ Տէր Խաչատուրի
պայծառ յիշատակին

* * *

Մի լուսէ, խաղաղ առաւօտ,
Երբ պապս աղօթք էր անում,
Խուժեցին ձեռքերով արնոտ
Դահիճներ լկտի, անանուն:

Պոկեցին սուրբ խաչը կրծքից,
Կարկամեց երգը շուրթերին,
Հառաչանք մնաց աղօթքից,
Ու մնաց աղօթքը թերի:

Հոգին միշտ խաղաղ էր, պայծառ,
Բայց ցնցուեց կալանքի բոթից
Ու անմեղ մի զոհ նա դարձաւ
Արիւնոտ երեսունեօթին:

* * *

Օ՛, աշխարհ, պարտւումս դաւով,
Գալու է դատաստանն արդար,
Իսկ երգս շաղախումս ցաւով,
Թող դառնայ պապիս շիրմաքար:

11.11.2000

ՎԱՆԱՅ ՀՈՂ

Ծուարել է հոգուս խորքում մի ցաւատանջ կարօտ,
Լոյս է տալիս յոյսը անմեռ յառնումի ու կեանքի,
Ու ձգուում է ձամբաս երկար, փշոտ ու քարքարոտ,
Տանում է ինձ ու հասցնում վսեմ երազանքիս:
Վանայ հո՛ղն է աչքիս առջեւ ու մեր Խաչփողանը,
Ա՛յս, գնայի ու փարուէի իմ հայրական տանը:
Տասնհինգն էր մահասարսուռ, տարին սեւ էր ու չար,
Ահով բռնեց գաղթի ձամբան տատս այգեստանցի,

Վանում թողեց օջախ ու տուն, եւ վանք, եւ շիրմաքար,
Եւ թոնիրը, ուր էլ չկայ անուշ բոյրը հացի...
Առանց Վանի, առանց իր տան ցաւախառն էր հոգին,
Վաղու՜ց արդէն հանգչում է նա բարձունքներում Նորքի:

* * *

Ականջիս մէջ երգն է հնչում «Դէ եամա՛ն, եամա՛ն...»,
Թրթռում են իմ շուրթերին սուրբ անուններ յուսոյ,
Կը փշրուեն մեզ բաժանող փշալար ու սահման,
Աղթամարից կ'արձագանգեն դողանջները յուսոյ...
Սպասելուց որ չոգնի մեր վիրաւոր Վանը,
Որ նորովի այգաբացուի հայոց Այգեստանը:

24.7-24.10.2002

ԽԱԶՔԱՐ

Հայոց հողում ուր էլ նայես՝ քա՛ր է, քա՛ր,
Ամէն քարը յիշեցնում է մի խաչքար:

Ամէն խաչքար՝ ժանեկահիւս մի նշխա՛ր,
Մաքրամաքուր ու խնկաբոյր մի աշխա՛րհ:

... ..

Հայոց հողում ուր էլ նայես՝ քա՛ր է, քա՛ր,
Ամէն մի քար դարձել է սուրբ մի խաչքար:

20.03.2011

ՇԱԲԱԹՆԵՐ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ (ՅՈՒԼԻՍ 20 - ՍԵՊՏ. 3 1931)

Կը հրատարակենք անտիպ գիրքի երկրորդ գլուխէն շահեկան հատուած մը, խորհրդային առաջին շրջանի Հայաստանի ներքին եւ մշակութային կեանքին եւ դէմքերուն մասին:

Մեզի յանձնուած գիրքը ձեռագիր է, եւ միայն վրէպներու սրբագրութիւն ըրած ենք:
Բ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐԳԱՒԱՃՈՒՄԸ ՁԵՒԱԿԵՐՊՈՂ ԵՒ ՊԱՅՄԱՆԱՒՈՐՈՂ ԳՈՐԾՕՆ ԱԶԴԱԿՆԵՐԸ

Բ. ՀԱՅ ԿԵՆՑԱՂԸ ԵՒ ՄՏՔԻ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՓՈԽՈՒՄԸ

Հայ կենցաղը եւ մտքի կերպարանափոխումը յառաջ կը բերէ հայ նկարագրի ներակերտումը: Այս հարցի ուսումնասիրութիւնը կարելի է միայն ձեռնհասօրէն կատարել պատկերացնելով մեր աչքին առջեւ հայ ժողովուրդի նկարագրին ընդհանուր գիծերը նախքան անոր պետականութեան տիրացումը: Այս բնոյթի աշխատասիրութիւն մը պէտք է հիմնուած լինի պատմական տուեալներու վրայ, եւ ընթանայ, որքան կարելի է, գիտա-հետազօտական ուղիով՝ շողկապելու հայ ժողովուրդը ձեւակերպող եւ անոր կեանքին մէջ երեւան եկած հոգեբանական, ընկերա-հասարակական, կուլտուրական եւ քաղաքական երեւոյթները: Այսպիսի խնամեալ եւ իրականութեանց հարազատ պատկերը ներկայացնող ուսումնասիրութիւն մը ցարդ ծնունդ չէ առած հայ գրականութեան էջերուն վրայ: Մեր ներկայ գրութեան նպատակէն դուրս է զբաղիլ այդ հարցով, միայն պէտք է գոհանանք հոս յիշատակել, որ հայ ժողովուրդը ապրած ըլլալով տարբեր պայմաններու տակ, նա անոնցմէ ժառանգած է անխուսափելիօրէն տար-

քին մէջ երեւան եկած հոգեբանական, ընկերա-հասարակական, կուլտուրական եւ քաղաքական երեւոյթները: Այսպիսի խնամեալ եւ իրականութեանց հարազատ պատկերը ներկայացնող ուսումնասիրութիւն մը ցարդ ծնունդ չէ առած հայ գրականութեան էջերուն վրայ: Մեր ներկայ գրութեան նպատակէն դուրս է զբաղիլ այդ հարցով, միայն պէտք է գոհանանք հոս յիշատակել, որ հայ ժողովուրդը ապրած ըլլալով տարբեր պայմաններու տակ, նա անոնցմէ ժառանգած է անխուսափելիօրէն տար-

*Փրոֆ. Մանասէ Սեւակ (1896-1967) եղած է ԱՄՆի Փենսիլիվանիա նահանգի համալսարանին մէջ մանրէաբանութեան դասախօս:

բեր նկարագրի գիծեր: Նաեւ գաղութներ ապրելով տարբեր ժողովուրդներու մէջ, յառաջ բերած են տարբեր տրամադրութիւններ, տարբեր խառնուածքներ, ցանկութիւններ եւ երեւոյթներ հայ կեանքի մէջ: Այս հարցերու ներքեւ բարդութեանց դրսեւորումը այնքան խրթին է, որ ես նոյնիսկ չեմ յանդգնիր զայն ներկայացնել իր ընդհանուր գիծերով եւ կամ որոշ ֆորմիւլներու վերածել: Բայց անոնք որոնք ապրած են հայ ժողովուրդի մօտ եւ զբաղած են անոր հարցերով գիտեն թէ որն է հայ ժողովուրդը: Այս վերջին ըմբռնողութիւնն է որ պէտք է ունենանք իբրեւ յենակէտ մեր հայ ժողովուրդի նկատմամբ կազմած դիտարկութիւններուն, առանց խաբելու մենք զմեզ, կարենալ գնահատելու լիովին Խ. Հայաստանի հայ ժողովուրդի կենցաղին ու մտքին կերպարանափոխումները:

Նախքան այդ կերպարանափոխումներուն եւ այդ պրոցէսին մէջ եղող երեւոյթներուն շօշափումը, կ'արժէ որ հոս յիշատակենք կարգ մը դէպքեր եւ աշխատանքներ, որ կը կատարուին Խ. Հայաստանի մէջ:

Երեսնի մէջ, Արովեան փողոցի վրայ, թիւ 18 «Կուլտուրայի Տուն» անունը կրող ընդարձակ շէնքի մը մէջ գետեղուած է, ի մէջ այլոց, Հ.Ս.Խ.Հ. Լուսժողկոմատի օրկաններէն Գիտութիւններու Ինստիտուտը: Այս հաստատութեան նպատակն է աջակցիլ բնապատմական, մաթեմաթիքական, տեխնիկական, պատմական, հասարակական եւ գեղարուեստական խնդիրներու գիտական ուսումնասիրութեանը Խորհր. Հայաստանի մէջ եւ իր աշխատանքներով նպաստել հանրապետութեան նիւթական եւ մտաւոր կուլտուրական շինարարութեան: Առաջին հերթին ուսումնասիրութեան նիւթ դարձնել

երկրին բնական եւ կուլտուրական միջավայրը, ինչպէս նաեւ անոր շինարարութեան խնդիրները: Ինստիտուտը արդէն կատարած է շարք մը լուրջ ուսումնասիրութիւններ, անոնցմէ ոմանք թարգմանուած են կեանքի: Երկար պիտի լինի հոս թուել եղած ուսումնասիրութիւնները: Անոնց նշանակութիւնը լիովին ըմբռնելու եւ գնահատելու համար, պէտք է այցելել երկիրը եւ կամ որոշ գաղափար մը կազմելու համար աչքէ անցնել Գիտութեան եւ Արուեստի Ինստիտուտի եւ Հ.Ս.Խ.Հ. Պետական Համալսարանի Գիտական Տեղեկագիրներու շարքը: Այս կէտը ուշադրութեան յանձնել կ'ուզեմ մասնաւորաբար գաղութահայ մտաւորականութեան հետ հոգեկան կապ ստեղծելու արտասահմանի հայութեան եւ Հայաստանի ժողովուրդին միջեւ:

Գիտութեան Ինստիտուտի գրասենեակներէն ներս եմ: Կը ծանօթանամ առաջին առիթով փրոֆ. Հ. Աճառեանի հետ, որ ձեռքերը սօթած, իր երկու օգնական հայուհիներուն հետ, կը զբաղէր իր Հայերէն Արմատական Բառարանին հիմնգերոյդ հատորին ապակերպութեամբ: Ա. Բ. Գ. եւ Դ. Հատորները - 1.232+1.350+1.492+1.350 էջեր -, որոնք կը պարունակեն Ա-Յ տառերը, արդէն լոյս տեսած են: Ընդամենը պիտի ըլլայ վեց հատոր: Ամբողջ ապակերպութիւնը նոյնութեամբ կը կատարուի ձեռագիր բնագիրէն, եւ հին (իմա՝ դասական նախախորհրդային, Բ.) ուղղագրութեամբ: Փրոֆ. Աճառեանին ծանօթանալէ եւ տպագրութեան մեթոտին տեղեկանալէ յետոյ, կը հարցնեմ.

- Ինչո՞ւ տպարան չէք յանձնել, եւ այս մանրակրկիտ, բիրեղեայ կերպով այսպիսի մեծ աշխատանք մը ձեռագրելու հոգէն ազատ լինել:

Prof. Williams U.S.N.Y.

This is a very old and very faded document, likely a letter or a record. The text is written in a cursive script, possibly from the 18th or 19th century. The ink is extremely light and the paper is heavily discolored, making the text almost illegible. The document appears to be a letter, as it begins with "My dear Sir" and ends with "Yours very truly". The text is written in a cursive script, possibly from the 18th or 19th century. The ink is extremely light and the paper is heavily discolored, making the text almost illegible. The document appears to be a letter, as it begins with "My dear Sir" and ends with "Yours very truly".

[illegible]

Ակնոցը աչքեն վերցուց, թողուց իր գործը վայրկեանի մը համար, տպուած թերթ մը վերցուց եւ ցոյց տուաւ ինձ բացատրելով.

- Ըսէ՛ք, ո՞ր տպարանը կարող է այս տպել,- ուշադրութիւնս հրաւիրելով ստուգաբանական բառերու վրայ, գրուած պարսկերէն, պահլաւերէն, արաբերէն, ֆրանսերէն, հրեայերէն (եբրայերէն, Բ.), յունարէն եւ բազմաթիւ այլ լեզուներու տառերով: Հիացումով հետեւեցայ կատարուած հսկայ եւ խնամեալ աշխատանքին, եւ թերթատեցի հարեւանցի կերպով 5.500 հսկայ էջերու կոյտերը, որոնք արդէն ապակերպուած էին այնպէս ինչպէս որ նա ձեռագրած էր:

Խօսակցելով մէկ անկիւն կ'անցնիմք եւ հարցումներ տուի ծանօթանալու իր ուրիշ աշխատասիրութիւններուն: Պատրաստման մէջ է Ընդհանուր Քերականութիւն մը Բոլոր Լեզուներու, որ պիտի ըլլայ միակը իր տեսակին մէջ աշխարհի բոլոր լեզուներուն մէջ: Նա արդէն գրած է երկու հազար էջեր եւ հարկաւոր է գրել երկու հազար էջեր եւս: Փրոֆ. Աճառեանը կը պատրաստէ «Բառարան Յատուկ Անուններու», որ կը զբաղի յատուկ անուններու ծագումով, անոնց գրականութեամբ եւ պատմութեամբ սկիզբից մինչեւ մեր օրերը: Կ'ուրուագծէ անուններու հոլովոյթը եւ անոնց ներկայիս գործածուած ձեւը, եւ այդ անուններով եկած բոլոր անձերու կենսագրութիւնները եւ յիշատակագրերը: Այստեղ պէտք է յիշատակեմ, որ իր բոլոր աշխատանքները կը տպուին հին ուղղագրութեամբ:

Փրոֆ. Աճառեանի հետ կը քալենք Գիտութեան Ինստիտուտի քարտուղար Կարօ Մելիք-Օհանջանեանի հետ: Կը խօսակցիմք մի քանի վայրկեան, նօթատետրս կը բանամ եւ կը հարցնեմ.

- Այս պտոյտի առիթով ծանօթացայ Հայաստանի մէջ կատարուող Գիտական եւ Ճարտարարութեստական աշխատանքներուն, հասկնալ կ'ուզեմ նաեւ, թէ ցեղային կուլտուրայի տեսակէտէն ի՞նչ աշխատանքներ կը կատարուին: Հասկընալ կ'ուզեմ, թէ ներկայ ախշատանքները ի՞նչ կերպով եւ ո՞ր չափով կապուած են հայ ժողովուրդի անցեալին եւ ժառանգներուն հետ, եւ ի՞նչ նոր ուղի կը գծուի մեր առջեւ ետ չմնալու կուլտուրայէս: Նա շտկուեցաւ իր աթոռին վրայ եւ սկսաւ պատմել.

- Մեր ներկայ մտահոգութեան կեդրոնը կը կազմեն Էջմիածնի 8.000 գրչագրերը, անոնցմէ ոմանց հրատարակութիւնը եւ կամ անոնց խնամեալ գրացուցակի մը պատրաստութիւնը: Մեր ամբողջ անցեալը եւ կուլտուրան անոնց մէջ թաղուած են, եւ պէտք է կանգնեցնել (վերականգնել, Բ.) մեր ներկան, ծանօթ անցեալի մեր ցեղային կուլտուրային եւ հարստութիւններուն (վրայ, Բ.), հրատարակել մանրանրկարները եւ անոնց պատմութիւնը, ահա մեր հոգերէն ոմանք (մէկ մասը, Բ.):

- Ունիմք մեր տրամադրութեան տակ Գարեգին Եպիսկոպոս Յովսէփեանի «Հայ Մանրանկարչութեան Պատմութիւնը», Գիտութեանց Ճեմարանը որոշեր է համառօտակի հրատարակել այս աշխատասիրութիւնը, որ քսան տարիէ ի վեր կը սպասէր: Նա ունի մի ուրիշ աշխատութիւն «Հայ Գրչագրերու Յիշատակարանները» անունով: Նա արտագրած է 10.000 գրչագրերու յիշատակարանները: Եթէ իւրաքանչիւր յիշատակարան գրաւէ կէս էջ, մենք կ'ունենանք առնուազն 5.000 էջեր եւ կամ վեց հատորներ: Նա զբաղած է այս գործով երեսուն տարիէ ի վեր: Ահա անոնց մէջ թաղուած են Հայաստանի քաղաքական եւ

կուլտուրական պատմությունը: Մեր հոգն է լոյս ընծայել զանոնք եւ յանձնել հայ ժողովուրդին: Կարիք կայ արտակարգ աջակցութեան: Ունինք նաեւ անտիպ հեքիաթներու հաւաքածոյ մը, 1.500 հեքիաթներ Ռուսահայաստանի, Էրզրումի, Պիքիսի, Մուշի եւ Վանայ հայոց կեանքէն, հաւաքուած Երուանդ Լալայեանի կողմէն, որ մեռաւ անցեալ Փետրուարին: Այս հեքիաթները մեր ժողովուրդին ստեղծագործութիւնն են, անոր աշխարհայեացքի հայելին: 1.500 հեքեաթներ, որոնք (գորս, Բ.) առնուազն կարելի է զետեղել 50 հատորներու մէջ: Ու ունինք մօտաւորապէս 1.000 ժողովրդական երգեր հաւաքուած Հայաստանի Գոնսերվատորի տեսուչ Սպիրի Տօն (Սպիրիտոն, Բ.) Մելիքեանի ջանքերով: Անոնց մի մասը հրատարակուած է, մի ուրիշ մաս կը հրատարակուի, եւ ապա ամբողջը՝ եթէ ըլլայ հնարատրութիւն: Ու մենք ունինք ժողովրդական վէպերու հաւաքման գործը. 19 վարիանք (տարբերակ, Բ.) լոյս տեսած են պատերազմէն առաջ՝ ցրուած ասդին անդին: Նաեւ Սասմայ Ծռեր (Սասունի խեմքեր, Բ.) 25 հատ ձեռագիրներ եւ 19 հատ տպուած, բայց հոս ու հոն ցիրուցան:

Ես հետեւեցայ անոր ուշի ուշով եւ մօթագրեցի եւ տարուեցայ այն օրերու երագներով, երբ այս գանձերը ոգի կ'առնեն եւ կ'ըլլան մեր կուլտուրական օճախներու հարստութիւնները՝ խառնուելու մեր ուղիին, մեր իրաւակարգերուն, որ մեզ կը տանի դէպի անակնկալ բարձրութիւններ: Մեր խօսակցութիւնը կ'ընդհատուէր շարունակ դիմումագրերով, պաշտօնական գործերով, եւ մէջ ընդ մէջ կը հարցնեմ՝ կարիքներու շուրջ:

- Մեր առջեւ բացուած է աշխատանքի մեծ դաշտ, բնագիտական, պատմական, հնագիտական, երկրաբանական, եւլն:

Պէտք է մեր պատմութիւնը անցնել մաղէ, պէտք է դասաւորել նիւթերը, եւ զանոնք ներկայացնել ժողովուրդին մատչելի եւ հարազատ ձեւով: Ահա անսպառ աշխատանքի աղբիւր: Մեր տպարանը ծանրաբեռնուած է, մեր պիտճէն սահմանափակ, ահա կարիքներ որոնք (գորս, Բ.) պէտք է մեղմացնել թելեր տալու մեր հողին տակ թաղուած գանձերու վերաքննական աշխատանքներուն եւ շաղախելու զանոնք մեր կեանքին որ կ'ընթանայ թափով:

Խօսակցութեան ընթացքին փրոֆ. Աճառեանը վերադարձած էր իր աշխատանոցը, մի քիչ յետոյ եկաւ դարձեալ թանգարանի աշխատակիցներէն մէկուն հետ, իրենց հետ բերելով գաճի վրայ կաղապարուած սեպածեւ արձանագրութիւն մը, որ փրոֆ. Աճառեանը սկսաւ ընդօրինակել թուղթի մը վրայ եւ ապա ուսումնասիրել: Նոյնպէս բերին թանկագին քարերէ շինուած համրիչ մը, որոնցմէ երկուքը քառակուսի տախտակներ էին, եւ կը կրէին արաբական գիրեր, գորս նա կարդաց: Երբ լրացուց իր ընթերցումները, շտկուեցաւ աթոռին վրայ, նայելով թանգարանի աշխատակիցին, սկսաւ կատակել իր վրան (անոր հետ, Բ.):

- Սեղրակ, մեռնիմ նէ դո՞ւ պիտի գրես կենսագրութիւնս:

- Դու չես մեռնիր դեռ,- կը պատասխանէ Սեղրակ խնդրով մը:

- Գիտեմ որ շատ զաւեշտական կենսագրութիւն մը պիտի գրես, կը կրկնէ փրոֆ. Աճառեանը:

- Ի՞նչ ունիք, անհանգի՞ստ էք,- կ'ընդմիջեմ:

- Ոչինչ, մի քիչ փորհարութիւն ունիմ,- կը պատասխանէ:

- Մահուան մասին մի՛ մտածէք, խնդրեմ, առանց ձեր գլուխ-գործոցները

կատարելագործելու,- կ'աւելցնեն:

- Թերի մնացածները պիտի կտակեն Սեդրակին,- կը կատակէ նա դարձեալ աչքին տակէն խնդալով եւ նայելով Սեդրակին:

ՀԱՅ ԳՐԶԱԳՐԵՐԸ

Մի քանի վայրկեան մտերմական տաքուկ խօսակցութենէ յետոյ ոտքի կ'ելլենք, շնորհակալութիւն կը յայտնեն Կարօ Մելիք-Օհանջանեանին, եւ փրոֆ. Աճառեանի հետ կ'ուղղուինք քանգարանի գրական բաժինը, եւ կը ծանօթանամ Լիսիցեանին հետ:

Աչքէ կ'անցնեն Արեւելահայ գրողներու քանգարանը, ուր հաւաքուած են Նալպանտեանի, Աբովեանի, Քամառ-Քաթիպայի եւ ուրիշներու լուսանկարները, անձնական իրերը, նամակները, ելն: Իւրաքանչիւր գրողին յատկացուած է անկիւն մը եւ իրերը կ'դրուած են փեղկերու ետին: Ապա աչքէ կ'անցնենք Թանգարանի հայ գրչագրերը: Հոն հաւաքուած են 1.200 գրչագրեր՝ ամէն սեռի, որոնցմէ ամենահինը կը պատկանի 986 թուականին: Աչքիս առջեւ փեղկի մը մէջ բաց կը ցուցադրուին մեծագիր էջերով եւ մանրանկարներով գրչագրեր. կը հետեւին այդ նուրբ արուեստի գիծերուն, աչքս վեր կ'առնեն եւ կը հարցնեն փրոֆ. Աճառեանին եւ Լիսիցեանին:

- Ընդամենը քանի՞ գրչագրեր ունինք աշխարհի զանազան մասերուն մէջ:

Վերիվերոյ հաշուեցին իրենց մէջ եւ տուին ինձ թիւերը:

- Էջմիածին՝ 8.000, Հայաստանի Պետական Թանգարան՝ 1.200, Վենետիկ՝ մօտ 5.000, Երուսաղէմ՝ մօտ 5.000, Վիեննա՝ մօտ 1.000, եւ զանազան հոս ու հոն ցրուած ձեռագիրներ, որով կը կարծենք

թէ հայ գրչագրերու ընդհանուր թիւը կը հասնի 25.000-ի:

Ինձ համար հարստութեան այս թիւը նորութիւն մըն էր: Հիացումէ եւ մտատանջութենէ ինքզինքս ընկճուած զգացի: Ականջիս մէջ դեռ կը հնչեն. «Մեր ամբողջ անցեալը եւ կուլտուրան անոնց մէջ թաղուած են, եւ պէտք է կանգնեցնել (վերականգնել, Բ.)» մեր ներկան ծանօթ անցեալի մեր ցեղային կուլտուրային եւ հարստութիւններուն (վրայ, Բ.): Հայ ժողովուրդը ապրած է դարերով, ստեղծագործած, արձանագրած է իր աշխատանքներն ու զգացումները: Անոնք դիզուած են իրարու վրայ, եւ երբեք առիթ չէ ունեցած զանոնք վերագնահատելու, պարզաբանելու եւ անոնց էական մասերը յայտնաբերելու: 25.000 գրչագրերու հարստութեան թիւը կը թրթռացնեն ականջս, անոնց տպագրութիւնը այնպէս ինչպէս որ են, անոնց մեկնաբանութիւնը, գուցէ՝ ահա 25.000, կամ կրկնակի թիւով հատորներ եւս, ու ապա կառուցանել մեր քաղաքակրթական հսկայ յիշատակարանը՝ հիմնուելով անոնց վրայ, ահա աշխատանքներ որոնք դեռ սաղմնային վիճակ իսկ չեն առած: Միւս կողմէն, ես կը պատկերացնեմ գաղութահայերը, որ ամէնակեղտոտ սեռի բիզանդականութեամբ կը զբաղին, իրարու արիւնը կը խմեն Սուրիա եւ այլ տեղեր. գաւաթ մը ջուրի մէջ փոթորիկներ կը յարուցանեն, իսկ անդին մեր մեծածաւալ պատմութիւնը թաղուած կը մնայ փոշիի տակ եւ կը սպասէ կազմակերպուած ոյժերու՝ փութացնելու վերակառուցումը մեր պատմական յիշատակարաններուն:

Այս մտածումներու մէջ թաղուած փրոֆ. Աճառեանի հետ կ'անցնինք քանգարանի անցքերով եւ կ'ուղղենք մեր քայլերը Խորհր. Հայաստանի Հանրա-

ձեռք են ձեռամբացի Վրբ. հց. ձեռացկած ԱՐ. ձեռքակալ 34. կաթ. ձառքնատ. ձեռքացի ԱՐ. Սրանցից առանձնապէս կարևոր է ձեռք, որ եզ. գրծ. հոլով է և երևան է հանում նախաւոր Ձեռ «ձեռք» ուղղականը: Յետին ուսմիկ ձեռ է ձեռքաց «ձեռքի գործիք, միջնորդ», նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. կե. «Հրամայէ ըզտուեալն հաց յԱստուծոյ հասարակ ուտել, զի ոչ ասէ զհաց իմ, այլ թէ մեր. վասն զի մեծատունք ձեռքոց են Աստուծոյ, որք պարտին զինչս իրեանց բազմաց բաշխել և աղքատաց»: Նոր բառեր են ձեռնափայտ, ձեռնաղաղնակ, ձեռնաճմայ, ձեռնաճմայութիւն, ձեռնաղաց, ձեռնառուժ, անձեռնմխելի, ձեռագրական, ձեռագրատուն, ձեռնոց, ձեռքակալութիւն ևն:

= Բնիկ հայ բառ. ցեղակիցներն են յն. չէօր «ձեռք», յգ. տր. չէօր, դոր. արկ. կիպր. չիթ, ևու. հյց. յգ. չէօրս «զձեռքս», չէօր-ուփ «ձեռք լուալու ջուր», ԵՍ՝ չէօրհ «դիրին ձեռնարկելի գործ», ալբան. dore «ձեռք» (Pedersen KZ 36, 341), լտ. hīr «ձեռքի ասի», օսկ. heriad «բռնել», սաֆ. hāratī «առնել, բռնել», haraṭa «բազուկ», թոխար. tsar, քուշ. šar «ձեռք», šarne «միջոցաւ» (ճիշտ ինչպէս հյ. ձեռամբ. այսպէս նաև ասոր. ܒܝܝܬ bəyad «ձեռամբ, միջոցով», որ գալիս է ܒܝܬ īdā «ձեռք բառից»): Այս բոլորը տալիս են հնիւ. g'her- և g'hers- ձեռքը, որոնց նախնական նշանակութիւնն է «բռնել»: Առաջինից ծագում է հյ. *ձեռ-, որ յետոյ կորչելով՝ պահուել է միայն ձեռք- գործիականի մէջ, իսկ երկրորդից գալիս է հյ. ձեռ-, որից և մասնիկով՝ ձեռն և ք յոգնակերտով ձեռք (Pokorny 1, 603, Walde 174, Ernout-Meillet 433, Boisacq 1054):—Հիւր. 470:

Ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Բացատր. լիփ. և կշռ. էջ 120, որ համեմատում է յն. չէօր ձեռ հետ: Նոյնը յետոյ Klaproth, As. polygl. էջ 101. Brosset JAs. 1834, 383 ևն յն. չէօր, վրաց. խելի, թրք. el «ձեռք»: ՆշՅ և Peterm. 23 յն. չէօր, սանս. kara-:

Windisch. 13, 39 և Հիւր. KZ 23, 25 յն. ձեռ. Böttich. ZDMG 1850, 357, Arica 71, 163 և Lag. Urgesch 250 hr. har արմատից, սանս. hasta, harana, յն. չէօր, Müller SWAW 38, 578 զնդ. zasta, սանս. hasta. Նոյն, Kuhns u. Schleich. Btrg. 3, 253 ածանցուած zasta «ձեռք» բառից, ինչպէս ձմեռն < zima-ից> Տէրվ. Նախալ. 81 ուղիղ է մեկնում: Հիւր. ձմեռն բառից, Bugge, Lyk. Stud. 1. 32 և 2, 86 նոյն է դնում լիւկ. terñ «բանակ»: Jensen ZU 1904, 183 հաթ. t'r=dye: Բ. վ. Գէորգեան, Խորենացին Խորենացիով, Վրդպատ. 1899, 60 ձեռէֆ (յգ. հյց. ձեռէս) մեկնում է ռէս «գիւղապետ» բառով (արաբ. راس ras «գլուխ» բառից է): Թիւրքեան, Արիահայ բռ. 257 ձեռքազատ մեկնում է իբր պրս. سروآزار sarv-āzād «ազատ աճող նոճի»:

ԳԻՌ.—Այլ. Ողմ. Ջղ. ձեռ, Մշ. ձեռն, Երև. ձեռ, Ննիւ. ձեռն, Ախց. Ակն. Կր. Մշ. ձեռն, Ազլ. ձեռն, ձեռ, Տի. ձեռ, ձեռն, Միւ. ձեռ, Մրդ. ձեռ, ձեռ, Հմշ. Գոր. Ղրք. ձեռն, Տիգ. ցեռն, Խրք. ձեռն, Ջթ. ձեռն, ձեռն, Ասլ. ցեռն, Պլ. ձեռն, յգ. ձեռնվեռ (կեղծ գրական ձեռն ցեռն), Սեբ. ձեռն, Սվեդ. ձեռն (յգ. ձեռնվա), Ռ. ցեռն, Հճ. ձեռ, Հր. Մժ. ձեռ, Շմ. ցեռն: Նոր բառերից՝ որ շատ բազմաթիւ են, յիշենք ձեռաց, ձեռամաց, ձեռքոնով, ձեռնաբաց, ձեռնդէֆ, ձեռնցֆաղ, ձեռնֆաշ, ձեռնաքար, ձեռնակուլայ, ձեռնպագ, անձեռնածաւալ, որոնցով երևում է թէ ի՞նչ ու ինչ ձեռքով մտնում է բառս ածանցման մէջ:

ՓՈՒՆ.—Հյ. *ձեռնուկ ձեռից փոխառեալ եմ կարծում արաբ. زرنوك zarnūk «առձեռն փոքր աղօրիքի կոթ. շուտաուրիկ՝ որով աղօրիքն են պատահում» (թրք. el, ֆրանս. manivelle, որոնք բուն նշանակում են «ձեռք») (Կամուսի թրք. թրգմ. Գ. 91). արաբերէն բառը՝ որ քառատառ ! է, բուն արաբական արմատով չի մեկնում:—Marquardt, Die Entstehung, էջ 5 հայերէնից հին փոխառութիւն է համարում թոխար. tsar «ձեռք» և

յին Մատենադարանը: Կը ծանօթանամ Արամ Պապայեանին, որ իսկոյն կ'ընկերանայ մեզի՝ ծանօթացնելու մատենադարանը:

- Ունինք մօտ 35.000 հայերէն հատորներ,- կը սկսի նա,- 200.000 Ռուսերէն, 15.000 Եւրոպական լեզուներով, 130.000 ամսագրեր եւ ուրիշ բազմաթիւ թերթեր, որոնց ընդհանուր թիւը կը հասնի 600.000-ի: Մենք ունինք խորհրդային հանրապետութիւններուն մէջ պարտադիր փոխանակութեան սխաւներ, որով մեր գրադարանը ինքնաբերաբար յաւելում կ'ունենայ ամէն տարի 100.000 հատորներով:

- Գաղափար մը կարո՞ղ էք տալ, թէ ինչ թիւով յաճախորդներ (յաճախողներ, Բ.) ունիք ամէն տարի,- կը հարցնեմ:

- 1938-ին մատենադարան յաճախած են 120.000 անձեր, իսկ մօտ 135.000 գիրքեր տրամադրուած են ընթերցողներուն:

- Իսկ անոնցմէ ի՞նչ (անոնց ո՞ր, Բ.) տոկոսը գիտական ընթերցողներ են:

- Ունինք 6.000-7.000 գիտական յաճախորդներ եւ տրամադրած ենք 10.000 գիտական գիրքեր:

- Ուրիշ ի՞նչ նորութիւններ ունիք մեզ հաղորդելու,- կը հարցնեմ մատենադարանի գեւոնայարկ բաժնի մէջ ման գալով եւ դիտելով գիրքերու ու ամսագրերու եւ լրագրերու կոյտերը, որոնք դեռ պէտք է կազմուին, դասատուուին, դարակներու մէջ տեղադրուին:

- Առայժմ մենք անհամբեր կը սպասենք նոր մատենադարանի շէնքի շինութեան, որ կարենանք այս խճողուած դրութեան վերջ տալ եւ օգտագործելի պայմաններ ստեղծել (վերախմբագրուած, Բ.): Իսկ այժմ կը մտադրուի կեդրոնական ընթերցողական պիպլիոթէքի պիւրոն յաջորդ տարի վերածել առան-

ձին մատենադարանային բաժնի:

- Ուրիշ մասնատու ի՞նչ մատենադարաններ ունիք:

- Շարք մը նուիրուած քոլլեքսիոններ, ինչպէս, Արդութեան Երկայնաբազուկ իշխանէն գնուած շքեղ հրատարակութիւններ, Դորդանեանի գրադարանը, յայտնի իր իւթոպիական (ընկերաբանական) գրականութեամբ, Աղեքսանդր Միասնիկեանի անձնական գրադարանը, առանձին սենեակի մը մէջ, որ ճոխ է նոր խորհրդային հրատարակութիւններով, նախկին Լազարեան ճեմարանի գրադարանը, գլխաւորաբար արեւելագիտական եւ կովկասագիտական հրատարակութիւններով, կան նաեւ անհատական նուիրուած գրադարաններ Գ. Զոհրապի, Շահնազարեանի եւայլն:

- Վերջին հարցում մը, Մատենադարանի պիւտճէն եւ աշխատատեղերուն թիւը:

- Մատենադարանի պիւտճէն 60.000 ռուբլի է, այս տարի յիսուն տոկոսով յաւելում գտած է, իսկ աշխատողներու թիւն է երեսուն եւ վեց:

ԳՐԱՊԱԼԱՏԸ

Փրոֆ. Աճառեանը կը ստիպեմ որ վերադառնայ իր աշխատանոցը եւ չյոգնի: Նա կը պնդէ ընկերանալ, բայց նոյն պահուն կը հանդիպիմ փրոֆ. Յովհ. Յակոբեանին, որով (ուստի, Բ.) փրոֆ. Աճառեանէն հրաժեշտ կ'առնեմ, եւ փրոֆ. Յակոբեանի հետ կը մտնենք Մատենադարանին գրապալատը: Անոր վարիչն է օր. Թումանեանը, դուստրը բանաստեղծ Թումանեանի: Կը ծանօթանամք եւ կ'ընեմ հարցումներ: Նա կը պատասխանէ ինձի այսպէս.

- Գրապալատը կազմակերպուած է

1925-ին եւ ունի հետեւեալ աշխատանքի բաժինները. ա) Հայաստանի մէջ տպուած ռեւէ (որեւէ, Բ.) գիրքէն պարտադրաբար ստանալ 5 օրինակներ, որոնք կը գործածուին միւս խորհրդային հանրապետութիւններու հետ հրատարակչական փոխանակութիւններ կատարելու: ք) Հաւաքել՝ հոս, խորհրդային ժամանակի բոլոր գիրքերը եւ հանդէսները, եւ միւս հանրապետութիւններու մէջ հրատարակուած հայերէն գիրքերն ու հրատարակութիւնները: գ) Երեք ամիսը անգամ մը լոյս ընծայել Խ. Հայաստանի մէջ հրատարակուած յօդուածներու եւ ուսումնասիրութիւններու վերնագրերուն ցանկերը գրքոյկի ձեւով: դ) Տասը օրը անգամ մը հայերէն լեզուով եւ ռատիոյի միջոցաւ հաղորդել մասսայական հրատարակութիւններու ամփոփումը: ե) Պատրաստել Մամուլի մանրամասն վիճակագրութիւնները, հայերէն լեզուով հրատարակուած բոլոր պարբերականները կը ստացուին անխտիր, եւ անոնց պիպլիոկրաֆին (մատենագիտութիւնը, Բ.) պատրաստել, եւ ստեղծել արտասահմանի հայ հրատարակութիւններու հետ փոխանակման կապ:

Մինչ կը նօթագրեմ ստացած տեղեկութիւններս, վայրկեան առ վայրկեան շուրջս կը դարձնեմ աչքս եւ կը տեսնեմ հայուհիներ որոնք ծռած սեղաններու վրայ մանրակրկիտ կերպով աչքէ կ'անցնեն հայերէն հրատարակութիւնները եւ կ'արձանագրեն: Ժամը մօտ էր 12-ին, ժամադրուած էի Լուսժողկոմատի կոմիսար Դրաստամատ Սիմոնեանի հետ: «Տպագրութեան Տարեգրի» բոլոր թիւերէն մէկ մէկ նմոյշ ծրարուած, թելիս տակ կ'անցնեմ, շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Օր. Աշխէն Թումանեանին եւ կ'անցնիմ երկրորդ Կնունի (°), չկրցանք ճշդել) փողոցով դէպի Լուսժողկոմատը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՈՒՍԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՄԻՍԱՐԻՆ ՄՕՏ

Ըստ մեր ժամադրութեան ժամը 12-ին կը մտնեմ Լուսժողկոմատի Կոմիսար Դ. Սիմոնեանի գրասենեակէն ներս: Նա հագիւ երեսուն վեց տարեկան է, լուրջ արտայայտութեամբ, եւ ծանրաբեռնուած Հայաստանի Կրթական խորին աշխատանքներով: Շրջանաւարտ Թիֆլիսի Ներսիսեան Վարժարանէն, դասընկեր Խորհրդային Հանրապետութիւններու Միութեան Ժողովրդային Կոմիսար Միկոյեանի: Համալսարանական կրթութիւնը ստացած Քիւվի Համալսարանի Առեւտրատնտեսական ինստիտիտէն, եղած է Ֆրանսա եւ Գերմանիա: Կը բարեւեմք գիրար, ձեռք կը թօթունք, աթոռ մը կը հրամցնէ, իր քարտուղարը դուրս կ'ելլէ, եւ երկուքս կը մնանք առանձին: Իրեն ծանօթացած էի Երեսան հասնելուս առաջին օրն իսկ, երբ նա օթօնալիլ նստած կը մեկնէր Թիֆլիս եւ իր մէքեման, կանգնած փողոցի մը անկիւնը, դէմ դիմաց եկաւ եզան կառքի մը հետ, ստեղծելով հակապատկեր մը հինի եւ նորի, որ քիչ յետոյ պիտի անհետանայ Երեսանի տեսարանէն: Նօթատետրս կը բանամ եւ կը հարցնեմ.

- Հետաքրքրուած եմ իմանալ ձեզմէ թէ ի՞նչ փոփոխութիւններ յառաջ եկած են հայ ժողովուրդի կեանքին եւ մտքին մէջ այս վերջին եօթ-ութ տարիներու ընթացքին:

- Ամենաաչքառու փոփոխութիւնը որ տեղի կ'ունենայ, այն է, որ 1932-ի վերջը Հայաստանը պիտի դառնայ համատարած գրագիտութեան երկիր: Ամենուրեք կը կիրարկուի պարտադիր ուսում: 1930-1931-ի ուսումնական տարուան ընթացքին Հայաստանի դպրոցներուն մէջ կային 85.000՝ 8-11 տարեկան երախաներ,

1931-ի Սեպտեմբերին պիտի ունենանք 90.000 երախայ: Երկրի ամբողջ բնակչության մեջ միայն 140.000 անգրագետ եւ կիսագրագետներ կան, սկսած 1931-ի Սեպտեմբերէն մինչեւ 1932-ի վերջը ասոնք պիտի դառնան գրագետ: Այն բոլորը որ 50 տարեկանէն վար են պիտի դառնան գրագետ, իսկ այս տարիքէն վեր եղողներուն համար կը սարքուին կրթական, թատերական եւ կուլտուրական արշաւներ: Իսկ մեր պիտոճէն 1930-1931-ին 15.000.000 ռուբլի էր, 1931-1932-ին պիտի ըլլայ 30.000.000 ռուբլի:

- Գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ գոյութիւն ունեցող կուլտուրական ճեղքուածքը վերացնելու համար ի՞նչ աշխատանքներ կը կատարուին:

- Մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ կ'ըլլան գիւղական վարժարանները եւ ազգային փոքրամասնութիւններու կրթական խնդիրները: Կեդրոնական գործադիր կոմիտէի որոշումով 1932-ի գարնան սկիզբէն շրջանային բոլոր կեդրոններուն մէջ պիտի կառուցուին մշակութային տուներ, որոնք պիտի բաղկանան գրադարանէ, թատրոնէ, ընթերցասրահէ եւ հաւաքոյթներու սրահներէ, այսպիսով մենք պիտի կարողանանք վերացնել անջրպետը գիւղի եւ քաղաքի միջեւ: Բացի ասոնցմէ գիւղական երիտասարդութիւնը փոխադրել քաղաք առժամեայ եւ կամ երկու տարուան համար ուսուցանելու դպրոցներու մէջ: Սարքել կարճատեւ դասընթացքներ եւ այդ կերպով երեսան բերել գիւղի գործունեայ դասակարգը եւ բերել զանոնք քաղաք, շփման դնել զանոնք քաղաքի հետ եւ ապա դրկել գիւղ իրենց հետ տանելով փոխանակուած գաղափարներ եւ ծրագիրներ: Միւս կողմէն քաղաքէն փոխադրել գիւղ անհատներ առժամեայ եւ կամ

տեւական աշխատանքներու համար: Ես ինքս երեք օրէն կը մեկնիմ գիւղ վեց շաբաթ ապրելու գիւղացիներու հետ եւ մօտէն ծանօթանալու անոնց կեանքին եւ կարիքներուն:

- Խորհրդային Միութեան սահմաններէն ներս մտնելէս ի վեր հարցում մը զիս զբաղեցուցեր է: Հասարակութեան կենցաղին յառաջդիմական բնաշրջումը կ'ընթանայ աստիճանէ աստիճան: Ես կը տեսնեմ որ դուք զանց էք առած պատմութեան այս ընթացքը, եւ կ'ուզէք 100 կամ աւելի տարիներ պահանջող բնաշրջական պրոցէսը խճողել տասը տարուան եւ կամ նուազ ժամանակամիջոցի մը մէջ: Դա մի քիչ անիրականալի եւ անհեթեթ կը թուի, կարո՞ղ էք ըսել թէ ձեր դիտարկութիւնները ի՞նչ են այս մասին:

- Այն անկիւնակէտը, որուն վրայ կը հիմնէք ձեր հարցումը, թէ՛ ժողովուրդներու յառաջդիմութիւնը կ'ընթանայ բնաշրջական պրոցէսի համաձայն աստիճանէ աստիճան, դրամատիրական իրաւակարգերու ընկերաբանական գաղափարախօսութիւն է: Մենք արդէն փորձով ցոյց կու տանք, որ կարելի է ազգերու յառաջդիմութեան մէջ ուստուտումներ կատարել: Յիսուն եւ կամ աւելի երկար տարիներ յառաջդիմութեան ճամբան անցնել սրընթաց, առանց կանգ առնելու կարգ մը հանգրուաններու վրայ: Այդ կերպով միայն մենք կարող ենք մեր ժողովուրդի ասիական անշարժութիւնը միանգամընդմիջտ հալեցնել ստեղծուած կեանքի թափի հնոցին մէջ: Դուք արդէն տեսած եւ պտտած ըլլալու էք մեր գործարանները, հինգ տարուան ընթացքին կարելի եղաւ նախապատմական հողագործութեան գերի երկիրը փոխել եւ անոր ճարտարարուեստական երկրի տարողութիւն տալ, դուք տեսած

ըլլալու էք եւ գաղափարի փոխանակութիւն ունեցած մեր երէկուան ամէկոտ, քաշուող եւ անհատականութենէ զուրկ իգական սեռի հետ, այսօր նա ազատած է գերութենէն, իջած է կեանքի ասպարէզ եւ պատասխանատու պաշտօններ ստանձնած: Ու անոնք կը վիճին ձեզ հետ կուլտուրական եւ քաղաքական բոլոր հարցերու շուրջ: Անոնց աշխարհայեացքը ընդարձակուած եւ իրենց անհատականութիւնը նորակերտուած է: Ուրեմն կարելի է այս նախապատմական ժողովուրդը քշել դէպի առաջ՝ քաղաքակրթութեան ճակատի առաջին գիծը, եւ չդանդաղիլ ճամբու վրայ, որ դուք կը կոչէք «յառաջդիմական բնաշրջումի անհրաժեշտ աստիճաններ»: Այն ժողովուրդները, որոնք դաստիարակուած են մի, սապէս կոչեալ, անսխալական իտելոկեայով, անոնք չեն ուզեր հաւատալ, որ կարելի է ուրիշ կարճ եւ ուղիղ ճամբաներ գտնել ձեռք բերելու արդիւնքներ որ համահաւասար են արժէքով, եւ աւելի քան իրենց իրաւակարգերու եւ կենցաղի յառաջ բերած արդիւնքները: Ու արդէն ժամանակը եկած է յեղաշրջելու այսպիսի մտքի կեցուածքի տէր ժողովուրդներու ընկերաբանական իտելոկեային:

Մի քիչ այս կարգի գաղափարի փոխանակութիւններ ունենալէ յետոյ, հասկնալ ուզեցի իր տրամադրութիւնը գաղութահայերու շուրջ եւ հարցուցի.

- Կարո՞ղ եմ ձեր կարծիքներուն եւ ցանկութիւններուն թարգման հանդիսանալ ի մօտ գաղութահայութեան:

- Պէտք ունինք տեխնիկական պատրաստութիւն ունեցող երիտասարդներու, փրոֆէսորներու եւ մտաւորականութեան, որ գան եւ ի սպասս դնեն իրենց ոյժը երկրի շինարարական աշխատանքներուն համար: Սալօնական հետաքրք-

րութիւնը մեզ համար անհաճոյ բան է. շօշափելի, քօնքրէթ արտայայտութիւնները՝ ցանկալի: Զգայնական տրամադրութիւնները աւելի լաւ է որ ցոյց չտան: Գաղութահայութեան շովինիստ եւ հակառակորդ մասին հետ գործ չունինք: Մեր իշխանութիւնը կը տրամադրէ հաւասար իրաւունք եւ ազատութիւն, թէ՛ հայուն, թէ՛ թուրքին, թէ՛ վրացիին եւ ռուսին, ու այս ձեռով կ'ուզենք ընթացք տալ մեր քաղաքակրթութեան:

- Ըսել կ'ուզէք որ գաղութահայ մտաւորականութիւնը ցարդ սալօնական հետաքրքրութիւն է ցոյց տուած հանդէպ Հայաստանի:

- Ըսել կ'ուզեմ շեշտել որ քօնքրէթ տրամադրութիւնները մեզի համար ցանկալի են եւ ոչ զգայնական արտայայտութիւնները:

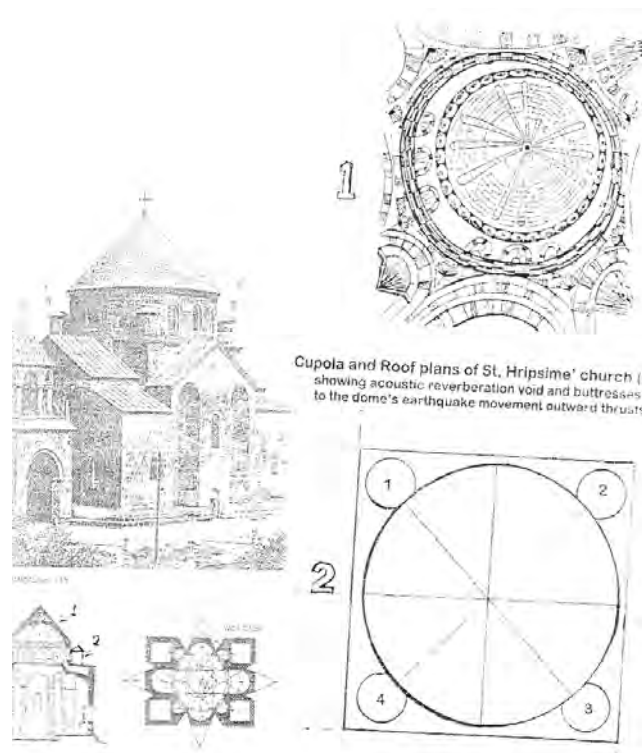
Ես զգացի որ խայթ մը անհանգիստ կ'ընէր զիս: Ես հակաթոյն չգործածեցի, որովհետեւ զգացի որ ես եւ իմ մնամները չափազանց մեղաւոր ենք այն ազգի ու հայրենիքի առաջ, որոնց մասին մենք շատ խօսեցանք, իսկ այդ քօնքրէթ շինարարական եւ պատմական խոշոր աշխատանքներու մէջ, որոնք կը կատարւին մայր երկրին մէջ, մենք անմասն կը մնանք:

Այս մտածումներու մէջ խորասուզւած կը քալեմ պատերու շուրջին մէջ հրակէզ արեւուն դէմ պաշտպանուելու, եւ կ'անցնիմ վանեցի բարեկամներէս Մովսէսեան-Գալֆայեան ընտանիքին մօտ վայելելու իրենց ճաշի հրաւերը: Վանեցի մամիկը եփած էր տեսակ տեսակ կերակուրներ՝ համեղ եւ առատ: Ըմբռնելով զինի զաւաթները, կը վայելեմ այն պատուական հայկական հիւրասիրութիւնը, որ ժամանակի փոթորիկները չեն կարողացած անոր ոգին քանդել:

ԹԷ ԻՆՉՊԷՍ ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ ՓՈԽԱՆՅՈՒԵՅԱՆ ԳՈԹԱԿԱՆ ՈՃԻՆ

Հայկական ճարտարապետությունը ծանոթ է միջազգային հանրության: Պատմությունը կը յիշէ մեծանուն ճարտարապետներ, ինչպէս Տրդատը, Սինանը, Պալեանները: Հայաստանը, արեւելեան եւ արեւմտեան, բաց երկինքի տակ բեմ է հայ ճարտարապետներու հանճարէն ծնած գլուխ գործոցներու: Հայկական մշակոյթի հիմնական արտայայտութիւններէն է ան: Կարպիս Արմէն ճարտարապետ է եւ միշտ ուսումնասիրած է հայկական ճարտարապետությունը: Ան կ'ընդգծէ այն ուշագրաւ երեւոյթը, որ մեր փոքրիկ ժողովուրդը միջազգային քաղաքակրթութեան մէջ ունեցած է կարելոր դեր: Արդի ժամանակներուն ալ ունեցած ենք մեծ ճարտարապետներ, ինչպէս Թորոս Թորամանեանը եւ Ալեքսանդր Թամանեանը: Յիշել Մովսէս Խորեցանցիի խօսքը, որ փոքրիկ ածու մըն ենք, բայց հոն կան մեծութեան գործեր:

Բ.

Սբ. Հռիփսիմէ 618-ին շինուած տաճարին վրայ, երկու նշանաւոր հնարքներ երեւցան -

ա. Կամարաջլեր, որոնք գմբէթի ներքնամասին հիմէն-գագաթ բարձրանալով՝ կ'օգնէին անոր ծանրութիւնը կրելու - ԳԾ 1:

բ. Թումբ-յենարաններ, որոնք գմբէթի արտաքնամասին չորս կողմը կանգնելով՝ կ'արգիլէին անոր ընդլայնումը երկրաշարժի պարագային - ԳԾ 2 :

Եօթներորդ դարու հայ ճարտարապետութեան Ոսկեդարէն ետք, Արաբներու 705-ին գրաւումը եւ եկեղեցիներու շինու-

թեան արգիլումը՝ կարգ մը ճարտարապետներու արտագաղթը պատճառեցին դէպի Պոլիս եւ Պալքանեան քաղաքներ:

Սուրբ Հռոմէական Կայսրութեան Շարլմաներ կայսեր (768-814) թագուհին՝ Բիզանդիոնի հայածին կայսեր դուստրը ըլլալով՝ հայ ճարտարապետներ հրաւիրեց որ Ռեկենգարը քաղաքին մէջ եկեղեցիներ կանգնեն:

Բիզանդիոնի կողմէ 1055-ին Թոնդրակեցիներու աքսորը դէպի Պալքաններ, նոյնպէս սատարեց հայ ճարտարապետական կարգ մը յատկանիշներու տարածման:

Ստեփանոս Ասողիկ պատմիչը կը վկայէ թէ Պոլսոյ 983 թուականի երկրաշարժին՝ Սբ. Սոփիայի գմբէթը ամբողջովին փուլ եկաւ: Վասիլ Բ. հայածին կայսրը մինչեւ 986 փորձելով յոյն ճարտարապետ գտնել, հրաւիրեց Տրդատ Անեցին: Ան երեք տարի աշխատելով՝ 989-ին կրցաւ գմբէթի հիմերէն մինչեւ գագաթը վերագծել ու կանգնել այդ: Ան օգտագործեց Սբ. Հռիփսիմէի երկու վերոնշեալ հնարքները՝ ԳԾ 3-ի ցոյց տուած ձեւով: Քիչէն հասած Ռուս իշխան մը տեսնելով «երկնակախ» գմբէթը՝ հիացած մըմբաց «Անկարելի է ժխտել Աստուծոյ ներկայութիւնը՝ այս տաճարին մէջ»:... Ու 1000 թուականին՝ Ռուսերը ընդունեցան Քրիստոնէութիւնը:

Հետաքրքրական է, որ Հարվարտ համալսարանի Նասիպողլու թուրք ճարտարագիտութեան ուսանողը, որպէս իր թեզի նիւթ՝ երեք տարի է ի վեր մանրամասն չափագրութեամբ՝ հետեւեցաւ այդ գմբէթի ձեւափոխութեան՝ փոքր երկրաշարժներու ենթարկուելով: Իր եզրակացութիւնը այն էր, թէ գմբէթը իր առաձգականութեամբ՝ յաղթահարած էր երկրաշարժները՝ 989-էն մինչեւ 1963: Առաձ-

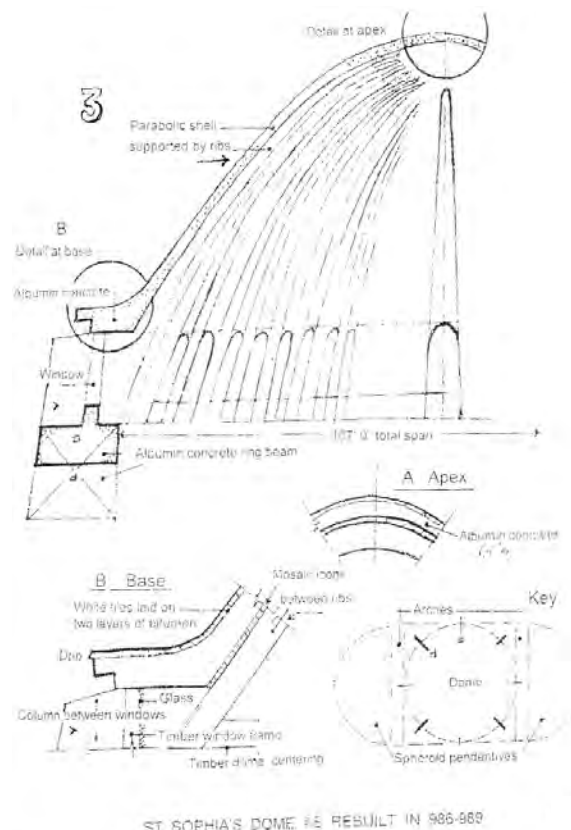
գական շինանիւթը՝ հայերու 591-602 թուականներուն հնարած ձուաշաղախն էր, երբ Մօրիկ Հայկազնի հրամանով՝ շինեցին Աւանի յունադաւան կաթողիկոսարանը ԳԾ 4:

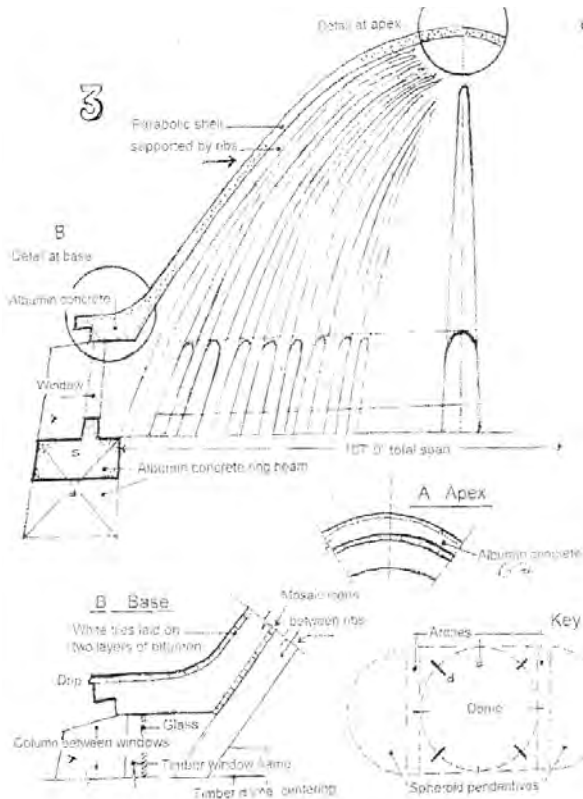
Վերադառնալով Հայաստան, Տրդատ 989-1001 թուականներուն շինեց իր գլուխ-գործոց Անիի Մայր եկեղեցին, որուն կառոյցը հետեւեալ Գոթական յատկանիշները ցոյց կու տայ ԳԾ 5 -

գ. Ճիւղաւորուած մոյթեր - խորձի վերածուած խումբ մը բարակ սիւներ որոնք տեսքով աւելի նուրբ կ'երեւին քան նոյն տրամագիծով հաստ սիւնը:

դ. Սուր կամարներ - աւելի երկնաւազ քան կիսաբոլորակ կամարները:

Այս երկու յատկանիշները՝ միասնաբար նոյն տաճարի մէջ գործածուած՝ Գոթական ոճի անժխտելի յատկանիշը

ST SOPHIA'S DOME AS RESULT IN 986-989

այդքան հպարտացաւ ան, որ մեր օրերու շատ մը քննադատներ կը խորհին, թէ իր անունով ուզեց որ ճանչցուի նոր մասին ոճը: Բայց երկար տարիներ վերջ, բոլորովին անձանօթ պատճառներով՝ այդ ոճը «Գոթական» կոչուեցաւ: Կարելորդ այն է թէ այդ ոճի երկու յատկանիշները՝ վերոյիշեալ գ. եւ դ. (մոյթերուն եւ կամարներուն) կը վերաբերէին:

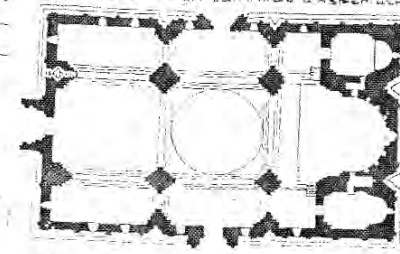
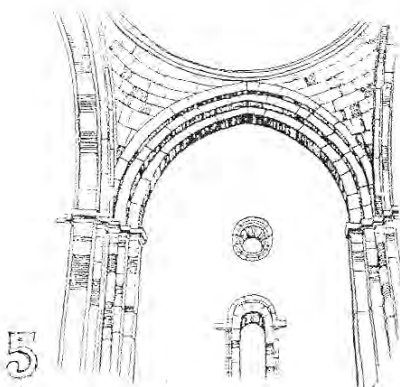
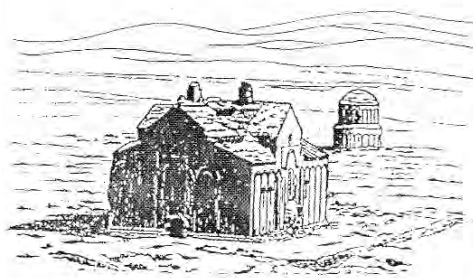
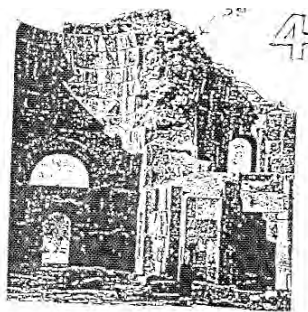
Իսկ հայութեան համար մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է երկու թուականներու $1141 - 1001 = 140$ տարբերութիւնը, որ Անիի Մայր եկեղեցոյ առաջնահերթութիւնը կ'արտայայտէ այդ ոճի կազմութեան մէջ:

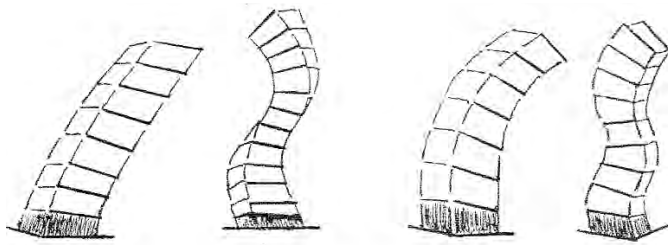
Բաբերդի գաւառի Վարգահան գիղին մէջ՝ սուլթան Համիտի հրահրած Չերքէզներգաղթողներ, փլատակի վերածած են գոթականի ուղղահայեաց կշիռքը ցոյց տուող ութաբսիղ եկեղեցի մը: Արտաքինամասը իր եռանկիւնաձէ խորշերով եւ գալարաձէ կիսասիւներով՝ Գոթականի կը

կը նկատուին Երուսաղի քննադատներու կողմէ:

Իւ-տը-Ֆրանսի Սուկեր եպիսկոպոսը, 1141-ին, իր եկեղեցիին երգչախումբի մասը կը փափաքէր ընդլայնել եւ գտաւ «Արեւելքէն եկած վարպետ շինարար-ճարտարապետ մը...»:

Անոր անունը երբեք չյայտնեց ան - իբրեւ թէ «Եկեղեցոյ օրէնքին համաձայն», բայց շինութեան արդիւնքով

09 Ծեփի ԾԱԼԱԿԱՌՈՐՈՒՄ, ՈՒՐՈՐՈՒՄ, ԹԵՋՈՒՄ, ԳԱԼԱՐՈՐՈՒՄ

Կ. Բազմաբլիդ-Կոնստանդնուպոլիս, օրինակ
Վարդանան Բանակ Անիի կոնստանդնուպոլիս
Անիի Ս. Փրկիչ թանգարանի Ս. Սարգիս Հովհի եկեղեցի
Հիսուսի յառկանիչներ
Նոր հինգ թաղամասեր, նեղ պատվարներ, կեղծազգայնություն
բրգանե, համապատասխան, անհիմնական, միակողմանի շինություն
խորշեր, կամարաշերտեր, բացահայտ հովանոցներ անսահման
գլխեր, երեսպատ ձուլաշարային:

12th century, Gothic pioneer Armenian Varzahan complex, used as stone quarry by Circassian immigrants, invited by Abdul Hamid II to reduce Armenian majority

մնանի, իսկ սիւներով ու գմբեթներով ներքնամասով՝ 12-րդ դարու առանձնայատուկ կեղծոնագմբեթ կառույց մըն է: ԳԾ 6

Վենետիկ, 1204-ին, իր նաւատորմիոր տրամադրեց Չորրորդ Խաչակրութեան բայց Երուսաղէմի ճամբուն վրայ, որպէս շահաբեր շէղում՝ Խաչակիրները հասան Պոլիս ու պարտք մը հաւաքելու պատրը-

ւակով՝ ներսէն գրաւեցին քաղաքը: Արուեստի գործեր - արձանէն մինչեւ խճանկար - գողցուեցան ու փոխադրուեցան Վենետիկ ու Եւրոպա:

Հիացումով դիտեցին Տրդատի «երկնակախ» գմբեթը, բայց բարեբախտաբար այդ.... փոխադրելի չէր:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Արդար պիտի ըլլար Տրդատ Անեցիին վերագրել ճարտարապետական երեք ոճերու նախակարապետ շինութիւններու կառույցները յղանալը -

ա. Անիի Մայր եկեղեցին՝ մեր հայկական ոճին,

բ. Սբ. Սոփիայի գմբեթը՝ Բիզանդական ոճին եւ

գ. Իլ տը Ֆրանսի երգչախումբի մասը՝ Գոթական ոճին:

Դժբախտաբար ներկայ դարուս՝ ո՛չ յոյները, ո՛չ ֆրանսացիները եւ ո՛չ մանաւանդ թուրքերը կը նշեն Տրդատ Անեցիի անունը եւ հնարամտութիւնը:

Մեզի կը մնայ որպէս իրողութեան տեղեակ հայեր, ամէն առիթով յիշել Տրդատ Անեցիի մեծութիւնը:

Վանդուկըր, Քանաւրա

ԱՂԲԵՒՐՆԵՐ

- Արմէն, Ա. (1992): An Architecture of Survival (Urban Research & Design)
Bachmann W.(1913): Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan (Leipzig)
Buckminster F(1924): A History of World Architecture (London)
Goodwin, G. (1971): A History of Ottoman Architecture (Alden Press, Oxford)
Hasratian, M (2000): Early Christian Architecture in Armenia (Moscow)
Strzygowsky J (1918): Die Baukunst der Armenier und Europa (Vienna)
Թորամանեան Թ: (1942-8): Նիւթեր Հայ ճարտարապետութեան Պատմութիւն (Երեւան)

ՄԵԾ ԳՐՈՂԻՆ 100-ՎՄԵՎԿԸ

ԱԼՊԵՐ ՔԱՄԻՒ՝ ՀԱՄԱՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԵՒ ՄԻՇՏ ՆԵՐԿԱՅ

Ալպեր Քամի գրեթե ժամանակակից շատ մեծ գրող էր եւ ան կը պատկանի համաշխարհային մշակոյթին եւ խիղճին: Ֆրանսական գրականութեան 20-րդ դարու առաջին կէսի պայծառ դէմքերէն հանդիսացաւ ան, բայց մարդ-ընթերցողը, որ ժողովուրդին ալ պատկանի, զայն կ'ընդունի որպէս իր հարազատը: Անմիջականի ակնթարթային հեւքով ապրողներ իրենք զիրենք կը զրկեն մեծերու մտերմութենէն, հետեւաբար նաեւ կը ջարդեն այն հայելիները որոնց մէջ իրենք զիրենք կրնան տեսնել: Սպառողական շնչասպառութիւնը եւ կարգախօսային աղմկարարութիւնը մեզ կ'օտարացնեն, կ'այլասերեն մարդը, որուն համար կը հաւատայինք որ Աստուծոյ պատկերով էր:

Այս մեծ գրողը ծնած էր 7 նոյեմբեր 1913-ին, Ալժերիոյ մէջ, ուր ստացած էր նաեւ իր ուսումը: Հայրը արժասցի էր եւ մայրը սպանական ծագում ունէր: Հայրը Հոկտեմբեր 1914-ի կը սպաննուի, Առաջին Համաշխարհային պատերազմին, Մառնի կռիւներուն: Հազիւ պատերազմը սկսած, մայրը ապաստանած էր իր մօր քով, Ալժէ քաղաքը: Հայրը չէ ճանչցած: Մայրը տա-

ռապած է գրեթե խլութենէ եւ խօսելու դժուարութենէ, եւ ոչ կարդալ ոչ ալ գրել գիտէր: Իր ուսուցիչին թելադրութեամբ կրթաթոշակ ստանալու քննութիւններուն կը ներկայանայ, որպէսզի կարենայ հետեւիլ երկրորդական եւ համալսարանական ուսման: Այդ ուսուցչին նկատմամբ

պիտի մնայ միշտ երախտագետ:

Կը մեռնի ինքնաշարժի արկածի հետեւանքով, Յունուար 1960-ին, Վիլլալեվէն, Ֆրանսա:

Ալպէր Քամիւ իմաստասէր է, վիպագիր, քատերագիր, նորավիպագիր, յանձնառու լրագրող է, ուսումնասիրող: Մաս կազմած է Ֆրանսայի դիմադրական շարժման, որ կը պայքարէր գերմանական գրաւման ուժերուն դէմ: 1957-ին ստացած է գրականութեան Նոպէլեան մրցանակը, իր «Ժամտախտը» վէպէն ետք:

Դժբախտաբար, մեծ գրողները, ժամանակը երբ կ'անցնի, կը դառնան դասագիրքերու էջ, կամ թոշակառուներու ընթերցման նիւթ (եթէ հեռատեսիլի ոճիր-արկածի կրկնուող պատմութիւնները ժամանակ ձգեն):

Մեծ գրողին ծանօթացման «փորձ»ը կը միտի ըլլալ խորացման հրաւէր մը, երէկ եւ այսօր մեր ժամանակը յուզող մեծ հարցերուն մասին մտածելու: Նախ մտածելու: Յաճախ կը կարծենք լուծումներ գտնել առանց մտածած ըլլալու, առանց գրոյցի նստած ըլլալու գաղափարներու աշխարհի ընտրեալներուն հետ: Այդ ընելու ճամբան կը բանան գիրքերը եւ անոնց ընթերցումը:

Ալպէր Քամիւի աշխարհը ըմբռնելու մարդկայնութիւնն է, հիւմանիզմը, որ կը բխի անհեթեթի ըմբռնումէն, անհեթեթութիւնը մարդու գոյավիճակին: Բայց Ալպէր Քամիւ չի խեղդուիր անհեթեթին մէջ, քանի մարդկայնութիւնը կը թելադրէ չընդունիլ անհեթեթը, պայքարիլ անոր դէմ: Իր գիրքը, «Ըմբոստ Մարդը» (L'homme révolté) այդ պայքարին իմաստասիրութիւնն է, գործի եւ արարման ճամբով, որոնք իմաստ կու տան աշխարհին, որուն մէջ ենք առանց ընտրած ըլլալու, եւ մարդու կեանքին նոյն այդ աշխարհին մէջ: Այս պայքարն է որ կեանքը կը դարձնէ մարդկային, քանի որ «այն ատեն կը ծնի տա-

րօրինակ ուրախութիւնը որ կ'օգնէ ապրելու եւ մեռնելու»:

Տեղ մը կը նկարագրէ իր ընտանեկան կացութիւնը. «Օր մը կին մը կար, որուն ամուսնոյն մահը զինք թշուառութեան մատնած էր: Ան ապրած էր իր մօրը քով, նոյնպէս թշուառ, տկար եղբօր մը հետ որ բանուոր էր: Ան ապրելու համար աշխատած էր, տունը մաքրած էր, իր գաւակներու կրթութիւնը յանձնած էր իր մօր: Կոշտ, հպարտ, տիրապետող, ան զանոնք կրթեց կարծրութեամբ»: Ուրիշ տեղ մը, իր երկրորդական վարժարանի տարիներուն մասին կ'ըսէ. «Ամօթ կը զգայի աղքատութեանս եւ ընտանիքիս համար»: Կը շարունակէ. «Առաջ ամէնքը ինծի պէս էին եւ թշուառութիւնը ինծի կը թուէր ըլլալ այս աշխարհի կարգը: Երկրորդականի մէջ է որ սորվեցայ տարբերութիւնը...»:

Դժուար պատանութիւն մը ունեցած է: Թոքախտէ տառապած է: Մասվաճառ հօրեղբայրը եւ անոր կինը տէր կ'ըլլան իրեն, կ'ունենայ առանձին սենեակ մը: Այդ տարիներուն կը ծանօթանայ Նիցշէի գրականութեան:

Ալպէր Քամիւ միշտ կապուած եղած է թշուառներուն եւ աշխատաւորներուն, որոնց մաս կազմած է, որոնք ներկայ են իր գրականութեան մէջ:

Այս մեծ գրողը, առանց խուսանալելու քննադատած է ամբողջատիրական կարգերը: Հիմա դիւրին է այս մասին խօսիլ: Բայց Երկրորդ Աշխարհամարտէն ետք, Երրորդ Աշխարհի ազատութեան կարգախօսով հրապարակին տիրած Խորհրդային Միութեան դէմ խօսիլ մեղանշում էր, մանաւանդ որ այդ օրերուն Ֆրանսայի մէջ իր հզօրութեան գագաթնակէտին հասած էր համայնավար կուսակցութիւնը: Անոր շարքերուն կը գտնուէին մեծանուն դէմքեր: Ալպէր Քամիւ եւս, պահ մը անդամակցած է անոր շարքերուն: Երբ հրաժարած է համայնավար կուսակցութենէն,

գծառուած է Ժան-Փոլ Մարթրի հետ:

Մէկ բան որոշ է: Այս արտակարգ գրողը պայքարած է Ալժերիոյ մահմետականներուն պարտադրուած անհաւասարութիւններուն դէմ, աւելի ուշ պաշտպանած է որպէս չարաշահող ներկայացուող նոյն Ալժերիոյ ֆրանսացիները, հակաֆաշիստ սպանացի գաղթականները, ստալինականութեան զոհերը, եւ գաղափարի կամ իրաւունքի համար պայքարող այլ փոքրամասնութիւններ:

Ապրած է ալժերիական պատերազմի հակասութիւնները: Կոչ կ'ընէ կողմերուն միջեւ զինադուլի եւ կը քննադատուի երկու կողմերէն միաժամանակ: Կեցուածք ունեցող մտաւորական է: Ֆրանգոյի Սպանիան երբ կը դառնայ UNESCO-ի անդամ, կը հրաժարի այդ կազմակերպութենէն որպէս բողոք:

Ալպէր Բամի մերժած է բանտարկուիլ այս կամ այն գաղափարախօսութեան մէջ, մարքսիզմի եւ գոյապաշտութեան: Իրեն համար մերժելի եղած են ամէն կարգի վերացականութիւնները, որոնք մեզ կը հեռացնեն մարդկայինէն:

20-րդ դարու արտակարգ խիղճն է Ալպէր Բամի, որ ձեւաւորուած է մարդկային պատմութեան յոռեզոյն պահերով:

Բամիի իմացական աշխարհը կարելի չէ ամփոփել ծանօթացումով մը: Բայց կան առաջնորդող գիծեր: Եթէ մէկ կողմէ կը կարդանք որ «անհեթեթը կը ծնի բախումէն մարդկային կոչին եւ աշխարհի անբանականութեան միջեւ», որ կը ձգտի իմաստաւորել կեանքը, միւս կողմէ կայ ըմբոստացումը. «Իմաստասիրական յարակից կարելի դիրքորոշումներէն մին, այսպէս ըմբոստացումն է»: Եւ ի վերջոյ, ըստ իրեն, անհեթեթը պէտք չէ դադրի, քանի որ անոր մէջ կը գտնուի այն ուժականութիւնը, որ կը սնուցանէ ըմբոստացումը:

Մեծ գրող մը եւ լայնածիր գրականութիւն մը: Միշտ ժամանակակից: Եւ անհեթեթ է այդ լայնածիր աշխարհը ամփոփելու փորձութիւնը: Պէտք է յուսալ, որ ներկայի հակասութիւններուն մէջ թաքնուած մարդիկ, կը կարդան Ալպէր Բամիի գիրքերը:

Համադրում՝ **Յ.Պ.**

Խորհրդածեւք իր կարգ մը մտածումներուն հետեւելով:

- ❑ «Ուսուցիչին էական դերն է արթնցնել աշխատելու եւ ձանձնալու ուրախութիւնը»:
- ❑ «Արհամարհանքի ամէն ձեւ, եթէ միջամտէ քաղաքականութեան մէջ, կը պատրաստէ կամ կը հաստատէ ֆաշականութիւնը»:
- ❑ «Ան որ ոչինչ կ'ընէ, երբեք ժամանակ չունի ոչինչ ընելու»:
- ❑ «Դժբախտութեան պահուն է, որ կը վարժուինք ձշմարտութեան, այսինքն՝ լռութեան»:
- ❑ «Ստեղծել կը նշանակէ ապրիլ երկու անգամ»:
- ❑ «Տխմարութիւնը միշտ կը պնդէ»:
- ❑ «Այդ է սէրը, տալ ամէնը, զոհել ամէնը, առանց փոխադարձութեան յոյսի»:
- ❑ «Կասկածները, անոնք ամէնէն մտերիմներն են մեր ունեցածին»:
- ❑ «Քաղաքակիրթ ժողովուրդի մը հակառակը ստեղծագործող ժողովուրդ մըն է»:

Մեծ գրողի ծննդեան 100-ամեակին թելադրուած, պրպտումներ կը կատարէի, զինք եւ իր գաղափարները յիշելու եւ յիշեցնելու համար: Մեծ եղաւ զարմացումս հանդիպելով Ֆրանսական Մամլոյ Գործակալութեան (AFP) 8/8/2011-ի լուրին, որուն միջազգային հանրային կարծիքը պատշաճ ձեւով չէր արձագանգած: Մօտիկ անցեալը, նաե՛ւ մեր, հասկնալու համար, լուրը կը հրատարակենք, թարգմանաբար: Ինչպե՞ս կարելի է իմանալ ճշմարտութիւնը: Վերագրումը, այդ օրերու մթնոլորտին մէջ, ճշմարտութենէն կրնայ հեռու չըլլալ: Ան մեզ կրնայ մղել զուգահեռներ տեսնելու նաեւ մեր «փոքրիկ ածու»ին համար. յիշեցում մը: Պարոյր Սեւակն ալ մեռաւ ինքնաշարժի արկածի հետեւանքով: Հայաստանի Հանրապետութիւնը դեռ չէ արտօնած որ այդ օրերու արխիւները բացուին:

ՀՌՈՄ. - ՄԱՀ ԱԼՊԵՐ ՔԱՄԻՒՐԻ. Հիրապարակուած հեղք մը՝ Քա. ԺԷ. ՊԷ.Ա (ԽՍՀՄ-ի Ազգային Անվտանգութեան Կոմիտէն) խնդրոյ առակայ դարձնող:

ՀՌՈՄ.- Ճամբու արկածը, որուն հետեւանքով ֆրանսացի գրող Ալպեր Զամիւ մեռած է 1960-ին, 46 տարեկանին, կրնայ կազմակերպուած ըլլալ Քա.ԺԷ.ՊԷ.ի գործակալներուն կողմէ, ըստ իտալացի համալսարանականի մը, Երկուշաբթի օր վերապահութեամբ ընդունուած հաստատումներուն:

Ճովաննի Զաթելլի, Արեւելեան Եւրոպայի մասնագետ մը, որուն տեսութիւնը ներակայացուած է իտալական **Իլ Զորրիէ-րէ տելլա Սերա** օրաթերթի սիւնակներուն մէջ, դէպքերու այս մեկնաբանութիւնը գտած է Չեխ բանաստեղծ Եան Չապրանայի «Ամբողջ Կեանքը» խորագրուած յետմահու լոյս տեսած օրագրութեան մէջ: Ան կը հաստատէ, «որ ճամբու արկածը, որուն հետեւանքով Զամիւ մեռած էր 1960-ին,

կարգադրուած էր խորհրդային լրտեսական ցանցին կողմէ: Անոնք գործիքով մը վնասած են ինքնաշարժի անուաղողներէն (թոս) մէկուն, որ արագացման ընթացքին կտրատուած կամ ծակած է»: Կ'աւելցնէ, որ «այս գործողութեան հրահանգը անձնապէս տրուած է նախարար Շեփիլովին կողմէ (Տիմիդրի, խորհրդային արտաքին գործոց), որպէս «պարգեւ» Արձակագէտներ թերթին մէջ Մարտ 1957-ին լոյս տեսած յօդուածին համար, ուր Զամիւ յարձակած էր այդ նախարարին վրայ, Հունգարիոյ դէպքերուն առիթով, յստակօրէն անոր անունը տալով:

Այս տեսութիւնը որքան որ ալ ուշագրաւ թուի, իր ճէյմս Պոնտի յատուկ մանրամասնութիւններով, չի համոզեր ֆրանսացի իմաստասէր Միշել Օնֆրէն, որ Յունուարին հեղինակին մասին կենսագրութիւն մը պիտի հրատարակէ: «Չեմ խորհիր այդ ընդունելի ըլլայ, Քա.ԺԷ.ՊԷ.ն միջոցները ուներ այլապէս վերջ տալու Ալպեր Զամիւի», յայտնած է ան Մամլոյ Գոր-

ծակալութեան: Մանաւանդ, «այդ օր Զամիւ գնացքով պիտի վերադառնար: Նոյն սիսկ իր տոմսը ուներ, եւ վերջին պահուն է որ ան որոշած է վերադառնալ Միշէլ Կալիմարի հետ (հրատարակիչ Կասդոնի եղբորորդին): Աւելին. ինքնաշարժը կը պատկանէր Կալիմարի», ընդգծելով միաժամանակ, որ **Ֆասէլ Վեկան** ինքնաշարժ մըն էր, որ «լաւ վիճակի մէջ չէր»: Ընդգծած է նաեւ, «որ խորհրդայինները ցանկութիւն ալ ունենային անկէ ձերբազատուելու (Զամիւէն), այդպէս չէին վարուեր»:

Վոյթէք Ռիբբա, Փրակայի ամբողջատիրական կարգերու ուսումնասիրութեան հիմնարկի աշխատակիցներէն, ինք եւս խիստ վերապահ է այդ տեսութեան հանդէպ, զոր «կարելի չէ ճշդել... Բոլոր հետաքրքրական բաները զորս ԷսդէՓէն (STP, չեխական գաղտնի ոստիկանութիւնը) գտած է եւ խորհրդայինները կ'ու-

զէին, ուղղակի հոն գացած են (Մոսկուա): Ռուսերը թոյլ պիտի չտան, որ ձեր քիթը հոն կոխէք», Մամլոյ գործակալութեան ըսած է ան:

Խորհրդաւորութիւնը, եթէ կայ, դեռ կրնայ երկար ժամանակ տեւել, պատմութեան Նոպէլեան ամենէն երիտասարդ դափնեկիրի մահուան մասին (1957-ին 44 տարեկան էր), Ֆասէլ Վեկա ինքնաշարժի մը մէջ, որ բախած է ծառի մը, Սանս քաղաքէն 24 քիլոմէթր հեռու, վերջ տալով փայլակային ասպարեզին «Ժանտախտ»ի (La Peste) եւ «Անկում»ի (La Chute) հեղինակին:

Յանձնառու գրող, ան բողոքած էր Արեւելեան Պերլինի (Յունիս 1950) եւ Պուտափեշտի համայնավարական ծաւալապատմութեան դէմ (1956):

Հայացուց **Յ.Պ.**

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ Կ'ԱՆՋԱՏՈՒԻ՞ ԶԲՕՍԱՇՐՋԻԿԻ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԷՆ

Գալուստ Պապեանի
լուսանկարներու ալպոմը* թերթատելով

Ամէն ոք կրնայ լուսանկարել: Այն-
քա՛ն կատարալեգործուած մեքենաներ
կան, որ ճիգ չեն պահանջեր, ինչպէս
անցեալին, երբ կը հաշուէին լոյսի գո-
րութիւնը, լաւ նկարողները կամ սիրո-
ղական լուսանկարիչները, պզտիկ գոր-
ծիքով մը: Հիմա մեքենանաները իրենք
կ'ընեն այդ աշխատանքը: Նկարներու
ալպոմի ալ կարիք չկայ, քանի որ գա-
նոնք ուղղակի կրնանք տեղադրել հա-
մակարգիչի պաստառին վրայ:

Հակառակ այս դիւրութիւններուն,
զբօսաշրջիկի մը նկարած Արարատին
եւ իւրայատուկ «աչք» ունեցող լուսան-
կարիչի Արարատին միջեւ տարբերու-
թիւն կ'ըլլայ: Այդ «աչք» ունեցող լու-
սանկարիչը կամ հարցում ունի իր
«բնորդ»ին ուղղուած, կամ անկէ անդին
ըսելիք ունի: Ի հարկէ՝ ապրում ունեցող
վաերականներու պարագային: Վեր-
ջիններու լուսանկարը կը ձգտի գեղան-

կար ըլլալ: Այդ ուսումը հազուադէպօ-
րէն կը պատահի:

Երոպա եւ Ամերիկա մրցանակներ
կը տրուին լուսանկարներու: Բոլորին
ծանօթ է Եուսուֆ Բարշի «Չերչիլ»ը
առանց իր սիկառին: Քոլումպիոյ երկ-
րաշարժին ժամեր տեսած գետնին տա-
կը սուգուող մանուկին դատապարտը-
ւածի անյուսութիւնը ինքնին խօսում է:
Բայց լուսանկարիչը «բռնած» էր ման-
կան աչքերը: Պաղեստինցի յուդարկա-
ւորներու գիրկերու մէջ տարուող զոյգ
մանուկներու թաղման ընկերացող թա-
փօրի գերագոյն յուզման ակնթարթը
գրեթէ յաւերժացուցած էր լուսանկարի-
չը եւ արժանացաւ մրցանակի:

Լուսանկարները կրնան ըլլալ պար-
զապէս սեւ-ճերմակ կամ գունաւոր, ար-
ժէքի տեսակէտէ անոնք գրեթէ անխօս
են, երբ բացակայ է ոսպնեակի ետին
կանգնած որոնողը, երկխօսութեան

ձգտողը: Երբ ընդհանրացած արձակուրդի օրերուն «կ'այցելենք», մենք ու պզտիկ, անմիջապես կը լուսանկարենք: Ապա, այդ նկարներուն նայելով կը յիշենք կամ կը պատմենք: Զբօսաշրջիկին լուսանկարը պատահական հանդիպում մը կը սառեցնէ:

Արուեստագէտ կամ մամուլի լուսանկարիչը կ'երթայ դէպի առարկան զայն խօսեցնելու համար: Օրինակ, անոնց «բռնած» դիմանկարները անցագրի մէջ դրուելու համար չեն, նոյն դիրքով, նոյն չափերով:

Այս երկար ներածականը անհրաժեշտ համարեցի խօսելու համար Գալուստ Պապեանի լուսանկարներու մեծադիր էջերով ծաւալուն ալպոմին մասին: Ի հարկէ, իւրաքանչիւր անձ որ կը դարձնէ այդ ալպոմին էջերը, նոյն հետաքրքրութեամբ կանգ չ'առնէր բոլոր էջերուն վրայ: Եթէ այդ նկարներուն մէկ մասը «բան մը ըսէ» դիտողին, որ անպայման լուսանկարողին ըսածը կամ ըսելիքը չէ, լուսանկարը կը դադրի մեքենական վերարտադրութիւն մը ըլլալէ: Կը դառնայ այլ բան: Այսինքն, եթէ սառած իրականութիւնը խօսի, լուսանկարը այլ մակարդակ կը բարձրանայ:

Կոնոթ քաղամաս, Գալուստ Պապեան, (լուսանկար)

Ի հարկէ, լռելեայն հասկնալի է, որ Գալուստ Պապեանի լուսանկարելու «արկածախնդրութիւն»ը ազգային-հայրենասիրական է: Կը տողանցեն սփիւռք-մարդիկ, արուեստագէտներ, մտաւորականներ, յատուկ անուններ, որոնք իրենք զիրենք կը յիշեցնեն... զիրենք ճանչցողներուն: Կը տողանցեն նաեւ հայրենի արդէն գէթ անունով ծանօթ մարդիկ, գրողներ, բանաստեղծներ, արուեստագէտներ, յուշարձաններ:

Գալուստ Պապեան, իր ձեռով, մեր պատմությունը կը փռէ էջերու վրայ, ոմանց համար նորություն, հպանցիկ ծանոթացում, ուրիշներու համար՝ յուշեր արծարծող, կայի եւ չկայի յիշատակներ: Ինչ որ կը տեսնենք հին օրերու պատմություն չէ, անմիջական ներկան է:

Երբեմն նաեւ՝ հայրենի կեանք՝ որպէս բնակար, դաշտ, մարգագետին ոչխարներով, որոնք հողին սէրը կը պատմեն, թերեւս նաեւ իւրաքանչիւր սփիւքահայու հոգիին մէջ տեղ մը մոխիրի տակ քնացող հայրենադարձութեան զգացումը կը ջերմացնեն, որ հագուադէպօրէն կը վերածուի արարման:

Այս լուսանկարները, սեւ-ճերմակ, ծիածնային գոյներէ անդին, խորքը սեւեռելու հրաւեր են, աչքերու խտիղ պատճառող կարմիրէ, կապոյտէ, կանաչէ տարբեր:

Երբեմն տեսնուածի ետին թաքնուածին չհասնելու անբաւարարութիւն կայ, իւրաքանչիւրի նայուածքին ակնկալութեան յարաբերաբար: Այսպէս, յանկարծ կրնաք կանգ առնել Կոնտ թաղամասին մէջ, երբ բառերու ընթերցումը կը յուշէ, որ այդ Կոնտն է: Դռներու մուտքին կանգնած մանուկը կը գրաւէ համակ ուշադրութիւնը, Կոնտը կը կորսուի:

Կոնտը եթէ խօսէր իր պատերով, ժամանակի գիծին վրայ կանգ առած բալերով, այլապէս «բաներ» կրնար պատմել: Բայց Գալուստ Պապեան կը սիրէ մարդիկը, ժողովուրդը, իրենց կեանքով, իր ոսպնեակը զանոնք կը փնտռէ:

Եթէ իրեն ընկերացած ըլլայի, պիտի յիշեցնէի, որ Հայաստանի անդրանիկ Հանրապետութեան վերջին վարչապե-

տը հոն թաքնուած էր համայնավարական հալածանքի օրերուն: Թերեւս այդ տունը դեռ կայ, քանի որ Կոնտը Երեւանի կուշտին վրայ սառած տեսակ մը ճարտարապետութիւն է...

Երեւան եւ Սեւան այցելող զբօսաշրջիկները չեն տեսներ գիտի, գիտացիին եւ հոն միօրինակ եւ միաժամանակ զանազանութեամբ բաբախող կեանքը: Որքա՛ն դրական գործ կատարած է Գալուստ Պապեանի ոսպնեակը, զանոնք յիշեցնելով:

Կ'ապրինք ձայնի եւ պատկերի համաշխարհայնացած քաղաքակրթութեան մէջ: Գալուստ Պապեանի լուսանկարները արագութեամբ տեսնելու հնարաւորութիւն կու տան էջերը դարձնողին: Եթէ շատեր ծանօթ են Սարգիս Փարաճանեանին, թերեւս ցանկութիւն կ'արթննայ ճանչնալու նաեւ բանաստեղծ Արտեմ Յարութիւնեանը, անոր լուսանկարին եւ անունին հանդիպելէ ետք, նաեւ՝ բանաստեղծութիւն կարդալու :

Գալուստ Պապեանի լուսանկարներու ալպոմը սոսկ գրադարանի մը մէջ գեղեցիկ ներկայութիւն մը ըլլալէ աւելին պէտք է ըլլայ: Ան ինքզինք փնտռելու սփիւքահայու փորձն է, փորձութիւնը, որ կը ցանկայ իր նմանները հրաւիրել ինքնատիպ «մեղսակցութեան» մը:

Մեղսակցութիւն ի՞նչ բանի...

28 Փետրուար 2013

Նուագի-լը-Կրան

.....

* Թորոնթօ, 2011, 324 էջ

* Հրատարակութիւն

ՀԱՄԼԶԳԱՅԻՆԻ «Գլաշոր» մասնաճիւղի

ՔԱՂԱՔԸ ԼՍՈՂ ԵՒ ՎԷՏՎԷՏԱՑՈՂ
ԳՈՅՆԵՐՈՎ ՉԱՅՆ ԴԱՁՈՂ

ՄԻՐԷՅ ԿՈԿԻԿԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍ

Միրէյ Կոկիկեանի կտաւները տեսած էի «Նոահ՝ զ Արք» (Նոյեան Տապան) ար-
ւեստի ցուցասրահը: Քաղաքներու տու-
փիկանման պատերու ետին բարախող
կեանքը կարծած էի բռնել: Ուզած էի
հանդիպիլ իրեն: Ապա Համազգայինի
«Լիւսի Թիւթիւնճեան» պատկերասրա-
հին մէջ կրկին դէմ առ դէմ գտնուած էի

իր աղմկող աղեկնատան լուսամուտնե-
րով բնակուած տուններուն:

Մեծ քաղաքներու իրարու վրայ դիզ-
ւած շէնքերու մէջ մարդիկը բանտար-
կած բնակարաններ, ուր առանձնու-
թիւնը կարծէք կը նուազուէր կտաւնե-
րուն վրայ: Գտած էի, որ ժամանակակից
մարդու տեսադաշտը եւ հոգեկան աշ-

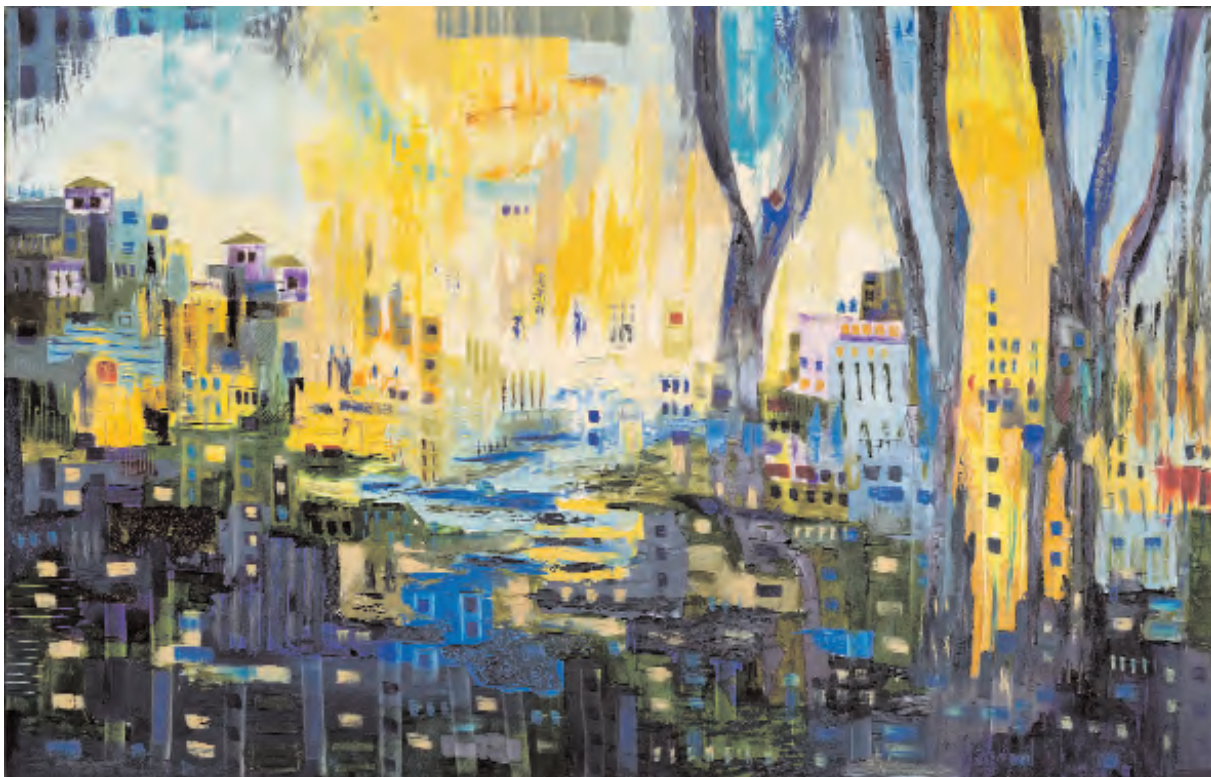
խարհը կը պատկերացնէին անոնք, առանց աղմուկի եւ առանց բան չնշանակող պոռոտ գոյներու խառնուրդի:

Իր տան սենեակներուն եւ անցքերուն մէջ իր գեղանկարները կը շնչէին, կողք կողքի, դէմ դիմաց, մէկը միւսին վրայ՝ սպասելով մեկնումի: Կը պատրաստուէր ցուցահանդէսի: Խանդավառ եւ յարաշարժ կին մըն է Միրէյ Կոկիկեան, վստահութիւն ներշնչող ազնուութեամբ, թափանցիկ, բաց դէպի ուրիշները: Կարծէք իր ստեղծագործական աշխարհին մէջ ընթացիկ եւ մանրուք հարցերուն տեղ չկար:

Իր շուրջ աղմուկ ստեղծելու ցանկութիւնը բացակայ էր: Անտարազելի եւ մեղմ խորհրդապաշտութիւն մը կը պատմէին իր գործերը:

Ինքնատիպ ուղեծիր մը ունեցած է Միրէյ Կոկիկեան: Գեղանկարիչները ընդհանրապէս մանկութեան օրերուն իսկ կը դրսեւորեն իրենց հակումը, բնատուր ձիրքը: Ինք անկեղծութեամբ կը պատմէ, որ ուզած են որ բժիշկ ըլլայ, ատամնաբոյժ, ուզած է հիւանդապահուհի ըլլալ եւ ծնողքը ընդդիմացած են: Ի վերջոյ թելադրած են, որ Լիբանանի Գեղարուեստից Ակադեմիան (ALBA) երթայ եւ հետեւի ներքին ճարտարապետութեան: Երեք տարի ետք, պատահմամբ, կը մտնէ կերպարուեստի ուսանողներու աշխատանոցը: Հոն է որ կը բռնկի հիացումով եւ ինքնիրեն կ'ըսէ. «Եթէ ես ալ անոնց պէս կարենայի ըլլալ»... Իր կոչումին ձայնը կը լսէ:

Ծնողքը կրկին կ'ընդդիմանան եւ չեն

Nuit Magique 90x140 oil

Cygne! Me voila 90x140 oil

ուզեր որ իր ուսման երեք տարիները կորսուին, ծախսերը ի դերեւ ելլեն: Աւելին նաեւ ինչպէ՞ս կարելի է կեանքը շահիլ նկարչութեամբ:

Կը յաջողի, առանց իր ուսման երեք տարիները կորսնցնելու, հետեւիլ կերպարունեստի չորրորդ տարուան դասընթացներուն: Իր բնատուր ձիրքը կը յայտնաբերուի: Գերմանացի ուսուցիչ մը զինք տպաւորած է, որուն հետ աշխատած է, սիրած է երփնամատիտով պատկերներ (pastel) գծել եւ իր առաջին փորձերը յաջողութեամբ պսակուած են: Անակնկալ մրցանակ մըն ալ շահած է: Երախտագիտութեամբ կը յիշէ իր ուսուցիչը, որ իրեն տուած է երփնամատիտով աշխատելու ճաշակը: Իր սե-

րունդէն շատերու վաստակաւոր ուսուցիչը՝ Կիւվտէր՝ զինք տպաւորած է: Իր ուսուցիչներէն տիկին Հարֆուշ, իր գործը գնահատելով, իրեն թելադրած է երփնամատիտով (pastel) ստեղծագործել:

Կը յիշէ այդ տարիները: Փոլ Կիրակոսեանէն, որ եղած է իր ուսուցիչը, կը պահէ յուզումնախառն յիշատակ: Ան ըսած է. «Դուն պիտի յաջողիս»: Ժողովրդական արուեստի աշխատանքներու մրցանակ ստացած է:

Կը սիրէ ժամանակակից նկարիչները, ինչպէս Փիքասուն: Կը սիրէ Պեթհոլէնը եւ կ'ունկնդրէ երբ կ'աշխատի:

Շրջան մը ապրած է Փարիզ:

Կը գրուցենք եւ կը հարցնեմ.

- Իւրաքանչիւր ստեղծագործող կրողն է անցեալի մը, մշակոյթի, հայոց պարագային այժմ նորոյթ է խօսիլ «գոյգ մշակոյթներու» մասին: Ինչպէ՞ս կը սահմանէք զուր ձեզ: Ինչպէ՞ս կը կենակցին գոյգ մշակոյթները, խզո՞ւմ թէ՞ հարստացում: Այն որ չէք կրնար հաղորդակցիլ եւ հաղորդուիլ ձեր ծագման

լեզուով գոյութենական խնդիր մը կը ստեղծէ՞ եւ այդ կը ժայթքէ՞ ձեր գործին մէջ:

Հասունացման հասած Միրէյ Կոկիկեան հարկ էր որ խօսէր իր աշխարհին, գոյներուն, ապրումներուն եւ անոնց դրսեւորման մասին: Ըսէր թէ ինչո՞ւ կը նկարէ, ի՞նչ ըսելու համար: Հայերէն

դժուարութեամբ հասկցող եւ չխօսող Միրէյ Կոկիկեան կը զարմացնէ.

- Գործերուս տիրական կարմիրը իմ մէջ է, հոգիս խորը, եւ այդ Հայաստանն է:

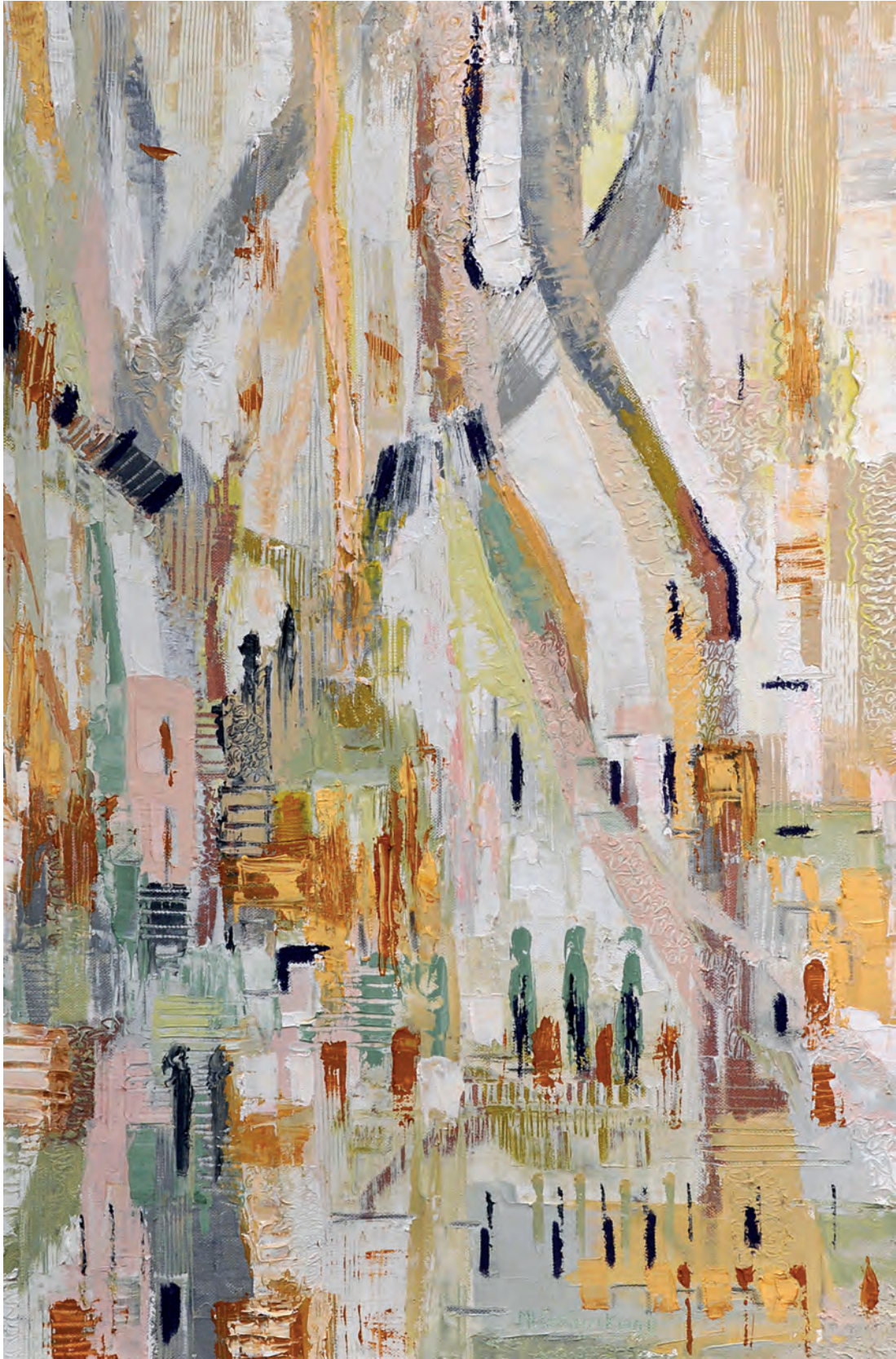
Իր անձին եւ գործին հանդէպ վերապահ Միրէյ Կոկիկեան կը բացւի:

- Ես կը կրեմ գոյգ մշակոյթները: Արդէն կ'ուսուցանեմ Համազգայինի կերպարուստի դպրոցը, ուր աշակերտներուն իննսուն տոկոսը հայեր են: Երբ հայերէն կը խօսին կը հասկընամ: Իրենց ալ այդ կ'ըսեմ:

Պարզ է. ինքզինք դուրսէն դի-

Nature morte 40x30 oil

Hevea 40x60 oil

տող չի համարեր Միրէյ Կոկիկեան:

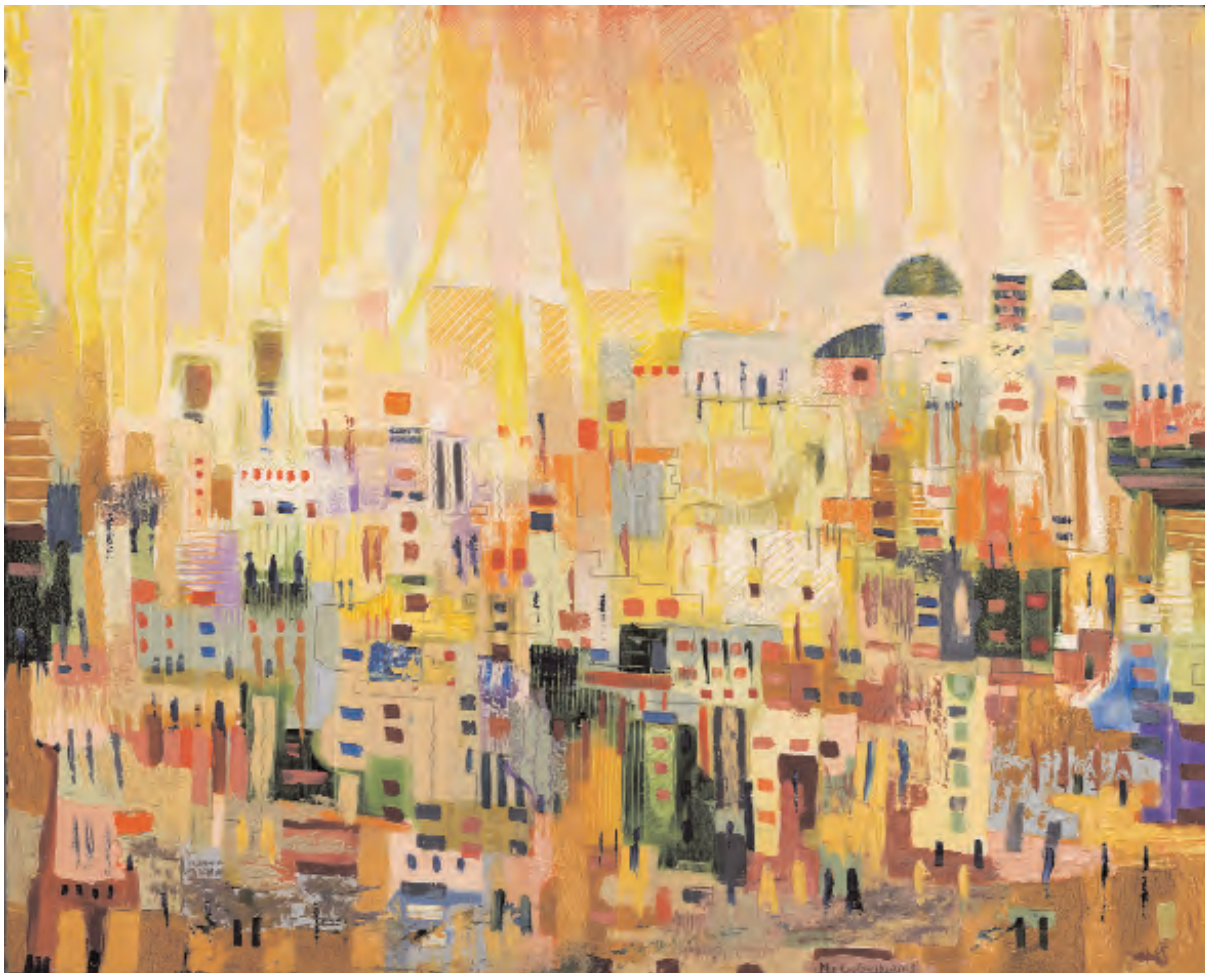
Քաղաքը կը գտնուի Միրէյ Կոկիկեանի երանգապանակին մէջ: Զիրար սեղմող եւ մարդը թաքցնող այդ շէնքերը մղձաւանջ կ'առնեն, բնութենէն կը հեռացնեն: Անոնք նաեւ կ'արտայայտեն իր թաքուն աշխարհը, զոր ինք չ'ուզեր ըսել: Եւ երբ դիտել կու տամ, որ բնութիւնը բացակայ է, կ'ըսէ:

- Շէնքերուն միջեւ կան ծառեր, այդ բնութիւնն է, բայց նաեւ այդպէս է արդի կեանքը: Ես կ'ապաստանիմ իմ նկարչութեանս մէջ, գոյները կ'արտայայտեն իմ հոգեվիճակներս: Ես իմ ներաշխարհս

ունիմ եւ անտարբեր չեմ աշխարհի ցաւերուն եւ տառապանքին: Ամերիկայի «11 Սեպտեմբեր»ը կամ Լիբանանի մէջ Ռաֆիք Հարիրիի դէմ կատարուած ահաբեկչութիւնը խորապէս ցնցած են զիս, եւ այդ խոր ապրումներս վերածած եմ գեղանկարի: Ես ազատ նկարիչ եմ, եւ մարդիկ արգելք եղած են «11 Սեպտեմբեր»ը ներկայացնող գործս ցուցադրելու, անոր մէջ քաղաքական դիրքորոշում տեսնելով, խուսափած են:

Կը խօսինք Միրէյ Կոկիկեանի գործերուն մէջ երեւցող «չարժոււմ»ին մասին:

- Ես բարձրացման եւ թռիչքի շար-

Beyond Timbuctu 80x100 oil

Impulsions Eclectiques 22x25 mixed media

Ժողովրդի ունիմ իմ մէջս, եւ այդ կը դրոշմեմ գործերուս: Այդ կու գայ նաեւ անկէ, որ ես ունեցած եմ կրօնական եւ հաւատքի արտակարգ ապրում եւ փորձ, Սերպիոյ մէջ, Սրբուհի Կոյսին հետ, որ վերացման շնորհ է: Ըսի, որ Պեթհոփեն կը լսեմ, դասականները, բայց նաեւ կրօնական երգերը, շարականները: Կը

զգամ, որ ես կ'առաջնորդուիմ ուժով մը, որ շնորհ մըն է տրուած Աստուծոյ կողմէ: Կը սիրեմ կարմիրը, որ կեանքի գոյնն է, յոյսի գոյնն է:

Միշտ խորհած եմ, որ արուեստագէտին կարծիքը պէտք չէ հարցնել իր գործին մասին: Գործը ինք պէտք է խօսի արուեստասէրին կամ ան ուզէ լսել: Կը

հարցնեմ, թե Միրէյ Կոկիկեան ունի՞
գործեր զորս ինք իրեն համար կը պահէ,
որպէս իր «գաղտնի պարտէզը»: Ան ցոյց
կու տայ ճերմակով գործեր, որոնք ինք-
նատիպ թելադրականութիւն ունին,
անոնցմէ մին գորշ եւ խորհրդաւոր ան-
տառ մըն է, հովէն ծածուած ծառերով:
Կը պատմէ, որ իրեն համար հաճելի
եղած էր իմանալ, որ գործերը փոխանցը-
ւած էին մէկ արուեստասէրէն ուրիշի
մը: Այսինքն, իր գործը չէր վերածուած
սոսկ գեղօրի, այլ կ'ապրէր մարդոց գի-
տակցութեան եւ վայելքին հետ:

Պահ մը առանձին կը մնամ: Կը շրջիմ
պատերուն վրայ կախուած կտաւները
դիտելով: Ինզինքիս թոյլ կու տամ պա-
տի մը կռթնած, իրարու վրայ գիրքերու
պէս շարուած նկարները բանալու:
Տպաւորութիւն մը. Միրէյ Կոկիկեան
կարծէք չի գծեր դուրսի համար, նախ
կը գծէ իր իսկ վայելքին համար, քանի
որ կը խաղայ գոյներու հետ, որոնց
երանգները կը փոխուին լոյսին հետ,
նաեւ իրմէ ճառագայթող լոյսին հետ:

Արեւելքը, կանացի մեղմ զգայնու-
թիւնը, մարդոց կեանքով ապրող քաղա-
քը, ինչո՞ւ չըսել, իր մէջ միշտ առկայ
պատկանելիութեան ազգային-մշակու-
թային երկուութիւնը, նաեւ շատերու
կողմէ ժամանակավրէպ համարուող իր
նրբագագ «միսթիզիզմ»ը կը գումար-
ւին իր ներաշխարհի երանգապնակին
վրայ: Այդպէս ալ տեղի կ'ունենայ «ալ-
չիմի»ն եւ կը ծնի գործը:

Եւ ջերմացած գրոյցի ընթացքին, քա-
ղաքի աղեւնատան լուսամուտներէն

եկած արուեստասէրը կը մասնակցի
այդ «ալչիմիստ»ի խաղին:

Կը մտածեմ, որ եթէ Միրէյ Կոկիկեա-
նի, ինչպէս տաղանդաւոր ուրիշներու,
«տիրութիւն ընող» կառոյցներ ըլլային,
զանոնք հասցնէին արուեստի մեծ «չու-
կաներ»ը, ան կրնար ինքզինք այլապէս
արժեցնել եւ մեծնալ:

Կրնայ զարմանալի թուիլ: Երբ ար-
դէն հրաժեշտ տուած էի եւ կը սպասէի
ինքնաշարժ մը, ցանկութիւն ունէի վե-
րադառնալու, թափանցելու եւ թա-
փանցուելու արուեստի ուրախութեան
առթած միամտութեամբ:

Շատեր արուեստի գործեր կը գնեն
որպէս գեղօր, իրենց տան կարասինե-
րուն յարմարող, ներդրում ընելու կամ
տուրքէ խուսափելու համար: Իսկ ես կը
մտածեմ, փողոցին անկիւնը, թէ ինչ-
պէ՞ս կարելի է արուեստ սիրել, հաշուա-
պահական տիրութիւններէն հեռանա-
լով, միամիտ եւ պարզ հոգիով:

Իմաստասէր մը կ'ըսէր, թէ իրերուն
պէտք է մօտենալ պարզ եւ միամիտ
հոգիով (Il faut aller aux choses avec une
âme nue et ingénue - Husserl):

Այդպէս է Միրէյ Կոկիկեանի ստեղ-
ծած գոյներու եւ շնչացող գիծերու
խաղը:

Յ. Պ.

7 Մարտ 2013, Պէյրութ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ